

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

FİLİSTİNLİ MUHADDİSLER (İLK ÜÇ ASIR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜCAHİT ZAGGA

BURSA 2019

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**FİLİSTİNLİ MUHADDİSLER
(İLK ÜÇ ASIR)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜCAHİT ZAGGA

Danışman:

Prof. Dr. HÜSEYİN KAHRAMAN

BURSA 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

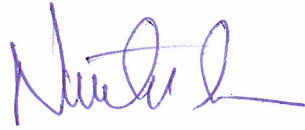
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı'nda, 701523087 numaralı Mücahit ZAGGA'nın hazırladığı "Filistinli Muhaddisler (İlk Üç Asır)" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 15/11/2019 günü 14.00-15.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ..... başarılı/başarısız olduğuna ..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu

Başkanı

Prof. Dr. Hüseyin Kahraman
Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri
Hadis Anabilim Dalı

Üye

Doç. Dr. Nimetullah Akın
Ç. Onsekiz Mart Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri
Hadis Anabilim Dalı

Üye

Prof. Dr. Abdullah Karahan
Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri
Hadis Anabilim Dalı

15/11/2019

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 17 /10 / 2019

Tez Başlığı: “Filistinli Muhaddisler (İlk Üç Asır)”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **106** sayfalık kısmına ilişkin, **17/10/2019** tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **% 9'dur**.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dahil
- 3- 5 kelimden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

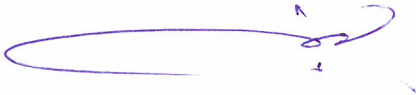
17/10/2019

Adı Soyadı:	Mücahit ZAGGA
Öğrenci No:	701523087
Anabilim Dalı:	Temel İslâm Bilimleri/Hadis Anabilim Dalı
Programı:	Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman

17/10/2019

Prof. Dr. Hüseyin KAHRAMAN

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum “Filistinli Muhaddisler (İlk Üç Asır)” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

17/10/2019

Adı Soyadı:	Mücahit ZAGGA
Öğrenci No:	701523087
Anabilim Dalı:	Temel İslâm Bilimleri/Hadis Anabilim Dalı
Programı:	Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Mücahit ZAGGA
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Hadis
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: x +106
Mezuniyet Tarihi	: 15 / 11 / 2019
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Hüseyin KAHRAMAN

FİLİSTİNLİ MUHADDİSLER (İLK ÜÇ ASIR)

Âlimlere göre bir ismin bir şehre nispeti için orada doğmuş olması icap eder. Ancak kişinin herhangi vesileyle bir şehre uğrayıp orada bir süre kalması da nispet için yeterli bulunmuştur. Bu çalışmada âlimlerimizin koymuş oldukları nispet şartları çerçevesinde Filistinli râvîler ele alınmaktadır. Kudüs ve Filistin, kutsiyeti tartışılmaz topraklardır. Medine’de kurulan İslam Devleti sınırlarını genişletmeye başlayınca Filistin ilk hedeflerden biri haline gelmiştir. Filistin seferleri ilk olarak Halife Hz. Ebûbekir (ra) zamanında başlamış ve dönemin önemli komutanlarından Hz. Halid b. Velîd, bu bölgeyi elinde tutan Bizans imparatorluğu karşısında önemli başarılar elde etmiştir. Kudüs ve Filistin toprakları bu dönemde Medine İslam Devleti’ne katılmıştır. Kudüs’ün fethi ve Filistin’in İslâm ile tanışması ise Halife Hz. Ömer (ra) zamanında olmuştur. Fetihden sonra birçok sahâbî Filistin’e yerleşmiştir. Bunlardan en önemlisi ‘Ubâde b. es-Sâmit’tir. Bu sahâbîlerden ders alıp hadis nakleden tâbîlerin çok büyük bir kısmının güvenilir râvîler olduğunu söylemek mümkündür. Bunları takip eden üçüncü nesil ise özel olarak doğuştan Filistinli olanlar büyük ölçüde münekkitlerin tenkidine uğramıştır; hatta nerdeyse hepsi yalancı veya çok zayıf olarak değerlendirilmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Muhaddis, Râvî, Cerh-Ta`dîl, Tarih, Münekkit

ABSTRACT

Name and Surname	: Mücahit ZAGGA
University	: Bursa Uludag University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Basic İslamic Sciences
Branch	: Hadith
Degree Awarded	: Master
Page Number	: x +106
Degree Date	: 15 / 11/ 2019
Supervisor (s)	: Associate Proffessor Hüseyin KAHRAMAN

MUHADDİTHS of PALESTİNİAN (in the FİRST THREE CENTURİES of HİJRA)

In general, if a Râvî is to be attributed to a city, he must have been born in the city where the muhaddis is to be proportioned, or he must have come to that city as a guest during the narration request. If these two conditions exist in a Râvî, it was deemed sufficient by muhaddis scholars to compare it to that city. The holiness of Jerusalem and Palestine is unquestionable for Muslims. The Islamic State established in Medina had begun to expand its borders and had started to invade into Palestine. The first Palestinian campaign Caliph Hz. Abu Bakr (ra) began in time and one of the important war commanders of the period Hz. Khalid b. Velid had significant successes against the Byzantine Empire. Jerusalem and the Palestinian territories joined the Islamic State of Madinah during this period. The conquest of Jerusalem Caliph Hz. During the time of Umar (ra), Hijri took place in 15 years and Palestine became fully acquainted with Islam. In the first century Hijri has come to many Sahaba Palestinian cities and resided, the most important of them Hz. ‘Ubâde b. es is SAMIT. After the Companions, the period of Tabâ“un started and hadiths were transferred in many natural Philistines. It is possible to see that almost all of the Tabi who were originally Palestinians or who came to Palestinian cities from abroad were a reliable muhaddis. Then the Etbâuttâbîn period began. During this period, the Râvî, who were born Palestinians, were largely criticized by the Makkahites, and almost all of them considered them to be liars and very weak.

Keywords: Palestin, Muhaddith, Narrator, Cerh-Ta`dîl, History, Critics

ÖNSÖZ

İnsanın, dünya üzerinde başıboş olmadığı, aksine yüce bir iradenin yaratma sıfatıyla vücut bulan bir sistem ve denge içerisinde yer aldığı şüphe götürmez bir gerçektir. Allah'ın insanları yaratması gayesiz ve anlamsız değildir ve bu doğrultuda onları rehbersiz de bırakmamıştır. Bilakis, bu ilahî sistemde diğer varlıklara nazaran insana daha büyük bir vaziye yüklenmiştir.

Allah Teâlâ, bu vazifeyle uyumlu olarak çeşitli zamanlarda insanlığa ilahî yasaları tebliğ etmeleri ve onlara kılavuzluk yapmaları için peygamberler göndermiştir. İnsanlara rehber ve örnek olan peygamberler, Allah'tan aldıkları emirlere uyarak yaşayan ve gerek sözleriyle gerek davranışlarıyla onları irşat eden seçilmiş kişilerdir. Allah'ın insanlığa rehberlik için gönderdiği son peygamber, âlemlere rahmet Hz. Muhammed'dir. O'nun getirdiği dinin bir hakikat ve kurtuluş yolu olarak kavranması ise aslî iki kaynağı yani Kur'ân-ı Kerim ve sünnet/hadis ile mümkündür.

Bu bağlamda sünnet ve hadis, hem bizzat O'nun yaşadığı dönemde hem de günümüze kadar uzanan süreçte Müslümanların, Kur'ân'dan sonra ilk başvurdukları kaynak olmuştur. Hadis, Müslümanların hem Kur'ân'ın anlaşılması hem de günlük hayat noktasında karşılaştıkları sorunların çözümü bağlamında Hz. Peygamber'den sâdır olan mesajları ve açıklamaları kapsadığı için ilim adamlarının üzerinde önemle durduğu bir alandır. Bu alanla alakalı öncelikli hedef hadislerin imkân nispetinde sâdır olduğu şekliyle korunup sonraki nesillere aktarılmasıdır.

Arap yarımadası dışında fethedilen ilk topraklardan olan Filistin coğrafyası da sahâbe ile başlayan süreçte Müslüman nesillerin, Hz. Peygamber'den devralınan mirası nakletmek üzere intikâl edip yerleştiği yerlerin başında gelir. Bütün ilahî dinler için kutsal sayılan Kudüs'ü ve ayrıca sayısız kutsal mekânı bünyesinde barındıran Filistin, İslâm kültürüne önemli katkılar yapan şahsiyetlere ve bunlar tarafından üretilen eserlere ev sahipliği yapmıştır. Çalışmamız Filistin'e nispet edilen ve ortaya koydukları çabalarla Hadis ilmi bünyesinde kendine yer bulan isimlerin tanıtılmasına ve bu alana yaptıkları katkının ortaya konmasına yöneliktir. Filistinli muhaddislere ilişkin akademik bir araştırmanın henüz yapılmamış olması da bize göre bu çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde Filistin bölgesi genel hatlarıyla tanıtılmaya çalışılmış; bu bağlamda onun coğrafi ve tarihsel özelliklerine işaret edilerek İslam coğrafyasına dâhil olma sürecine değinilmiştir. Bu bağlamda Filistin tarihi, İslâm ile tanışma sürecine göre yani İslam öncesi ve İslam dönemi olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. İslâm dönemi ise merkezî iktidarı elinde bulunduranlara nispetle kısımlara ayrılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Filistin'e nispet edilen hadis râvî ve âlimleri ele alınmıştır. Bu kapsamda Filistinli muhaddisler sahâbe, tâbiî, tebe-i tâbiî ve sonrakiler olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir. Filistin'e nispet edilebilecek çok sayıda muhaddis bulunduğundan çalışma ilk üç asır ile sınırlandırılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışma ile elde edilen hususlar genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

İnsan elinden çıkan her üründe olduğu gibi tezimizde de şekil ve muhtevaya yönelik hatalar bulunabilir. Bu hataların düzeltilip azaltılması hususunda yardımlarını esirgemeyen Hadis Anabilim Dalı doktora öğrencileri arkadaşlarım Hacer Şahin, Betül Öz ve Tahir Ayas'a teşekkür ederim. Konunun tespiti de dâhil olmak üzere bütün aşamalarında yanımda olan danışmanım Prof. Dr. Hüseyin Kahraman'a özellikle şükranlarımı sunarım. İçerdiği hataların giderilmesi ve muhtevasının geliştirilmesi hususunda yapılacak bütün katkıları minnetle karşılayacağımızı da ifade etmek isterim.

Bursa 2019
Mücahit ZAGGA

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	i
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	ii
YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1
I. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ ve AMACI.....	1
II. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

FİLİSTİN BÖLGESİ VE GENEL TARİHİ

I. FİLİSTİN BÖLGESİNİN COĞRAFİ SINIRLARI	7
II. FİLİSTİN'İN GENEL TARİHİ	10
A. İSLÂM ÖNCESİ DÖNEM	10
B. İSLÂM DÖNEMİ	12
1. Hz. Peygamber Dönemi	12
2. Hz. Ebû Bekir Dönemi	12
3. Hz. Ömer Dönemi	16
4. Emevîler Dönemi	19
5. Abbâsîler ve Fâtımîler Dönemi	19
III. FİLİSTİN BÖLGESİNİN FAZİLETİ İLE İLGİLİ ÂYET VE HADİSLER... 20	
A. FİLİSTİN İLE İLGİLİ AYETLER	20
B. FİLİSTİN İLE İLGİLİ HADİSLER.....	22

İKİNCİ BÖLÜM
FİLİSTİNLİ MUHADDİSLER
(İlk Üç Asır)

I. BİR ŞEHRE VEYA BÖLGEYE NİSPET	26
II. FİLİSTİNLİ MUHADDİSLER	27
A. SAHÂBE TABAKASI	27
I. ASLEN FİLİSTİNLİ OLAN SAHÂBÎLER.....	28
II. FİLİSTİNE UĞRAYAN SAHÂBÎLER.....	29
B. TÂBİİN TABAKASI	46
I. ASLEN FİLİSTİNLİ OLAN TÂBİİLER.....	47
II. FİLİSTİNE UĞRAYAN TÂBİİLER.....	54
C. TEBE‘U’T-TÂBİİN VE SONRASI.....	58
I. ASLEN FİLİSTİNLİ OLANLAR	59
II. FİLİSTİNE UĞRAYANLAR	78
III. DEĞERLENDİRME	88
A. SAYISAL AÇIDAN	88
B. RİVAYET EHLİYETİ AÇISINDAN	89
C. HADİS DIŞINDAKİ İLGİ ALANLARI AÇISINDAN.....	90
1. Siyâsetle İlişkileri.....	90
2. İtikadî Konulara Bakışları	91
3. Fıkhî Yaklaşımları.....	92
4. Zühd Hayatı ve Tasavvuf.....	93
SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA	97

KISALTMALAR

a.g.mad.	: adı geçen madde
a.mlf.	: aynı müellif
bkz.	: bakınız
bl.	: bölüm
c.	: cilt
çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
edt.	: editör
H.	: hicrî
İA	: İslâm Ansiklopedisi
krş.	: karşılaştır
nşr.	: neşreden
s.	: sayfa
sad.	: sadeleştiren
sy.	: sayı
thk.	: tahkik eden
ts.	: tarihsiz
vd.	: ve devamı
vs.	: ve saire

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ ve AMACI

İlk Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicreti ile kuruluş sürecine giren İslâm devletinin dünyada pek az siyasî güce nasip olan bir başarı elde etmesi, eşine az rastlanır bir şekilde çok kısa bir sürede gerçekleşti. Başlangıçta küçük bir şehir devleti şeklinde organize olan Müslümanlar, hicretten sadece on yıl sonra yani Hz. Peygamber'in vefâtı esnasında Arap yarımadasına tümüyle hâkim olmuşlardı. İslâm'ın gelişiyile aynı anda başlayan dini yayma politikası, O'nun takipçileri tarafından da büyük bir iştiyâkla devam ettirildi. Neticede henüz I/VII. asrın sonlarında Avrupa'nın batı ucundan Çin hududuna kadar uzanan topraklar Müslümanlar tarafından fethedilmiş durumda idi.

Bu fetihlerin temel gayesi şüphesiz, İslâm'ın daha geniş halk kitlelerine ulaştırılması ve onun dünyaya hâkim kılınması idi. Ancak insanları İslâm ile tanıştırmak yetmeyecekti; aksine benimsendiği ve tanındığı topraklarda kalıcılığının da sağlanması gerekiyordu. Bu nedenle, bir taraftan fetih hareketlerine devam edilirken diğer taraftan da İslâm'ın ve insanlığa sunduğu maddî ve manevî değerlerin bu yeni topraklara kök salmasına gayret edildi.

Bu yönde sergilenen çabaların en önemlisi, o bölge insanına dini öğretmek üzere sahâbîlerin gönderilmesi oldu. Fakat sadece kadı ve muallim olarak gönderilen sahâbîler değil sırf Allah yolunda cihad edip dini mümkün olan son noktaya kadar taşıma amacıyla olanlar da, Müslümanlığı tercih eden veya hiç değilse siyâseten İslâm Devleti'ne bünyesine dâhil olan bu topraklara Hz. Peygamber'den aldıkları bilgi ve kültür mirasını tanıtmaya başladılar. Bu fetihlerin büyük bir kısmı, sahâbîlerin henüz hayatta olduğu ilk asırda gerçekleştiğinden İslâm'la tanışan pek çok insan Kur'ân'ı ve Sünnet'i doğrudan bir sahâbîden öğrenme şansına sahip oldu.

Her sahâbînin, gittiği topraklara bizzat sahip olduğu bilgi birikimini götürmüş olması gayet doğaldır. Ancak şu da malumdur ki sahâbîlerin sahip olduğu bu birikim, hem nitelik hem de nicelik açısından birbirlerinden farklıdır. Bu farklılık, Hicaz ve Irak başta olmak üzere bazı beldeleri, meselelere yaklaşım açısından diğerlerinden ayırmış, ilerleyen süreçte birer ekol haline dönüşmesine vesile olmuştur. İlmi aynı kaynaktan,

Kur'ân ve Sünnet'ten almalarına rağmen ortaya çıkan bu farklılık, şüphesiz kişilerin, taşıyıp naklettikleri malzemeye bakış tarzları ve onlara getirdikleri yorumlar ile ilgilidir. Bu gelişme biraz da söz konusu coğrafyanın bizzat kendi bünyesinde barındırdığı ve yalnız kendine has olan değerlerle de ilgilidir. Bütün bunlar İslâm'ın ulaştığı her bir coğrafyanın bilgi ve kültürünün, oranın iç dinamikleri ve oraya nispet edilen bireylerin birikimleri üzerinden yorumlanmasını gerektirir. Bu vâkıa bizi İslâm toplumu içinde yer alan ve ilmi ve kültürü araştırma konusu yapılan bir coğrafyanın İslâm öncesi ve sonrası olmak üzere tarihinin ve ayrıca bir vesileyle orada bulunmuş ilim taşıyıcılarının tanınıp tahlil edilmesini gerektirir.

İslâm ile erken dönemlerde tanışan topraklardan biri de Filistin'dir. Bu coğrafya, tarihin başlangıcından günümüze kadar, coğrafi konumunun yanı sıra bütün ilahî dinler açısından da büyük önemi hâiz olagelmıştır. Bütün dinlerde kutsal sayılan Kudüs'e ilaveten daha pek çok kutsal mekânı bünyesinde barındıran Filistin, Müslüman coğrafyaya dâhil olduğu günden bu yana önemli şahsiyetler yetiştirmiş; bu şahısların bilgi ve birikimini yansıtan, dolayısıyla İslâm kültürünün inşasına katkı yapan eserlere ev sahipliği yapmıştır.

İslâm'ın henüz ilk asrı tamamlanmadan İslâm coğrafyasına dâhil olması Filistin adına dinin de ilk elden yani sahâbîlerden öğrenilmesine vesile olmuştur. Bu durum, bölgenin zengin bir hadis birikimine sahip olması gerektiğini akla getirir. Zira Kur'ân ile birlikte dinin temel kaynağı olan hadislerin sonraki nesillere intikalinin ilk aracıları sahâbîlerdir. Sahâbîlerin herhangi bir coğrafyada diktiği hadis fidanları, başta onları bizzat tanıma şansına sahip olan tâbîiler olmak üzere, sonra gelen bütün nesiller için çok verimli birer ilim ve kültür ağacına dönüşmüştür. Bunların meyvelerinden günümüzde dahî istifâde edilmektedir.

Bu durum doğal olarak Filistin için de geçerlidir. Buna rağmen, yaptığımız taramalarda görebildiğimiz kadarıyla, İslâm Tarihi, Arap Dili ve Belâğati ile Tasavvuf gibi alanlarda çeşitli çalışmalara¹ konu edinilen Filistin ve Filistinliler, hadisin bu

---

¹ Bu bağlamda Ali Mazak'ın İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı bünyesinde yüksek lisans tezi olarak hazırladığı *Emevilerin Sonuna Kadar Kudüs ve Filistin* ((Marmara Üniversitesi, 1989), Azmi Erkan'ın aynı anabilim dalı çerçevesinde doktora tezi olarak kaleme aldığı *Osmanlıların Son Döneminde (1840-1920) Filistin'de Yabancılar ile Yahudilerin Toprak Mülkiyeti* (Marmara Üniversitesi, 2015), Ghada J. D. Ewaida tarafından Arap Dili ve Belâğati Bilim Dalı bünyesinde yüksek lisans tezi olarak hazırlanan *Filistinli Çocuklara Yönelik Şiirde Hitap Etme Stratejisi*

bölgedeki serüveni açısından incelenmemiştir. Görebildiğimiz kadarıyla “Filistin ve Hadis” şeklinde bir başlıkla ifade edilebilecek ilmi bir çalışma makâle formatında Nafez Huseen Hammad tarafından “*Rivâyâtun Vâhiye fî Kitâbi’t-Terbiyyeti’l-İslâmiyyeti’l-Medresî fî Filistîn Dirâse Hadîsiyye Nakdiyye*” ismiyle ve Arapça olarak yayınlanmıştır.² İsminde de anlaşılacağı üzere makâle, Filistin okullarında okutulmakta olan bir ders kitabında yer alan zayıf hadislerin tahrir ve tenkidine yöneliktir. Dolayısıyla söz konusu çalışmanın oldukça dar çerçeveli olup somut bir konuya yoğunlaştığı söylenebilir.

“Filistin ve Hadis” konusu, Kemal Sandıkçı tarafından kaleme alınan *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis* isimli kitap içerisinde, “Filistin ve Civarı” başlığı altında fakat sadece dört sayfa hacminde ele alınmıştır. Bu kısımda Sandıkçı, Filistinli üç hadisçiyi tanıtmakta peşinden de on tanesini ismen zikretmektedir.³

Bu eksiklik veya yetersizlik bize hadisin Filistin’deki geçmişi konusunun müstakil bir çalışmada ele alınabileceğini göstermiştir. Fakat malumdur ki özellikle İslâmî olanlar bağlamında, bir ilmin belli bir bölgedeki geçmişi esasen söz konusu ilmin o bölgedeki âliminin geçmişidir. Dolayısıyla hadis tarihi bir bakıma râvîler tarihidir, denilebilir. Böyle bir çalışma, Hadis Tarihi gibi küllî bir konunun parçalarından birini ele almak açısından önemli olacaktır. Zira bize göre bu ilmin tarihine eksiksiz ve küllî bir gözle bakmanın araçlarından biri, onu, coğrafyalar bağlamında ele almaktır. Aynı amaca hizmet edecek araçlardan bir diğeri ise bize göre hadisi ve hadisçiyi, diğer ilim dalları ile ilişkileri bağlamında incelemektir. Bu ikisinin birleştirildiği çalışmalar ise, yine bize göre, akademik hadis araştırmaları alanına oldukça önemli bir katkı sağlayacaktır.

(Süleyman Demirel Üniversitesi, 2016), Ceyna Kılınç’ın yine aynı bilim dalı çerçevesinde yüksek lisans tezi olarak ve yazmakta olduğu *Filistinli Edebiyatçı Cihad Recebi ve “Len Emute Suda” Adlı Romanının Edebi Açısından İncelenmesi* (İstanbul Üniversitesi), Yasemin Yaşar tarafından yüksek lisans tezi olarak Tasavvuf Bilim Dalı bünyesinde hazırlanmakta olan *Filistin’de Bir Şâzelî Kolu: Fâtımâ Yeşrûti’nin Metinlerinde Yeşrûti Kültürünün İnşâsı* (Marmara Üniversitesi) isimli tezler sayılabilir.

² (Filistin’de İslami Eğitim İsimli Ders Kitabındaki Zayıf Rivayetlerin Tetkiki ve Tenkidi), Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi = Bingöl University Journal of Theology Faculty, 2016, cilt: IV, sayı: 8, s. 9-47 Arapça [D03867].

³ Bkz. *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, Ankara: DİB yay. 1991, s. 112-116.

Bu iki amacı imkân ölçüsünde gerçekleştirmeye talip olan çalışmamızda Filistin'e nispet edilen ve ortaya koydukları çabalarla Hadis ilmi bünyesinde kendine yer bulmaya çalışan isimlerin tanıtılması ve bu alana yaptıkları katkının tespitine gayret edilmektedir.

II. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI

Bu doğrultuda giriştiğimiz araştırmada, yaptığımız bölümlerle ilgili mütenasip kaynaklar kullanılmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın birinci bölümünü oluşturan “coğrafya” ve “tarih” kısmında başta Yakût'un *Mu'cemü'l-Büldân*'ı ve Taberî'nin *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*'u olmak üzere Vâkidî'nin *Fütûh' ş-Şâm*'ı, Belazûrî'nin *Fütühü'l-Büldân*'ı, İbnu'l Cevzî'nin *el-Müntazam*'ı, İbn Hayyât'ın *Târîh*'i, İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'si ve İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmilü fî't-Târih*'i sıkça başvurduğumuz kaynaklardır. Bu konuda ayrıca çağdaş kitapları, makaleleri ve ansiklopedi maddelerini taradığımızı da ifade etmemiz gerekir.

Çalışmamızın esasını oluşturan ikinci bölümde ismi zikredilen Filistinli muhaddislerin tam adları, doğum ve ölüm tarihleri, hocaları, talebeleri ve hadis yolculuklarının tespitinde Hadis ilmi bünyesinde kaleme alınmış ricâl ve tabakât eserlerine müracaat edilmiştir. Bunlar arasında *el-İstî'âb fî Ma'rîfeti'l-Ashâb*, *Üsdü'l-Gabe fî Ma'rîfeti's-Sahâbe* ve *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* gibi doğrudan sahâbî biyografilerine hasredilenler yanında *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, *et-Târîhu'l-Kebîr*, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, *Siyeru Alâmi'n-Nübelâ* gibi genel nitelikli çalışmaların ve *el-Kâşif fî Ma'rîfati men lahu Rivâyetu fî'l-Kütübü's-Sitte* ve *Tehzîbü't-Tehzîb* gibi Kütüb-i Sitte'de rivayetleri bulunan ricalin tanıtımına hasredilmiş kitaplar ve *Kitâbu's-Sikât* gibi sadece güvenilir addedilmiş râvîlere ayrılan çalışmalar ön sıralarda bulunmaktadır.

Filistin'e nispet edilen râvîlerin itikadî alandaki görüşleri ve bu konuda farklı iddialarda bulunanlara karşı tavırlarının öğrenilmesi konusunda ise yukarıda zikri geçen râvî biyografisi kitaplarına ilaveten Ebû Şâme'nin *el-Bâ'isu 'ale İnkâri'l-Bida'*, Herevî'nin, *Zemmu'l-Kelâm ve Ehlih*, Lâlekâî'nin, *I'tikâdu Ehli's-Sünne*, Ukberî'nin *el-İbâne 'an Şerî'ati'l-Firkati'n-Nâciye* ve Mağrâvî'nin *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef* gibi alan kitaplarına başvurulmuştur.

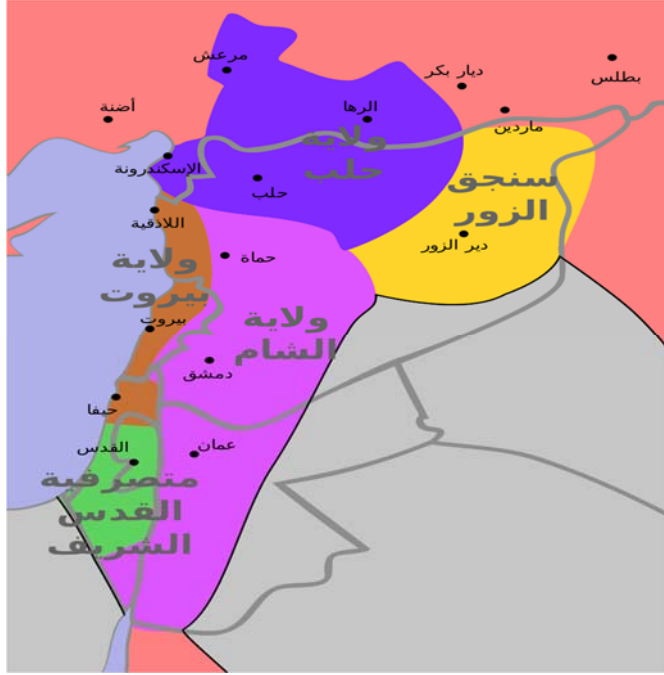

Söz konusu râvîlerin naklettiği rivayetlere örnekler bağlamında ise başta Kütüb-i Sitte'yi oluşturan Buharî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahîh*'leri ile Ebû Davud, Tirmizi, İbn Mâce ve Nesâî'nin *Sünen*'leri olmak üzere rivâyetü'l-hadîs konusunda kaleme alınmış meşhur kitaplar taranmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
FİLİSTİN BÖLGESİ VE GENEL TARİHİ

I. FİLİSTİN BÖLGESİNİN COĞRAFÎ SINIRLARI

“Filistin” isminin kaynağı konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bazı tarihçilere göre bu isim Hz. Nûh’un torunlarından Filistîn b. Sâm b. İrim b. Sâm b. Nûh’tan gelmektedir.⁴ Bu ismi “Filistîn b. Keysohin Yaktan b. Yonân b. Yâfis b. Nûh” şeklinde verenler de vardır.⁵ Ayrıca “Filistîn” isminin milattan önce XII. yüzyılda Kavimler Göçü sırasında deniz yoluyla buraya göç eden Filistler’den geldiğini söyleyenler de bulunmaktadır.⁶

Bölgenin en eski haritalarından biri⁷

İslâm coğrafyacıları Arap Yarımadasının kuzeybatı kesimini Şam olarak isimlendirir.⁸ Filistin; Suriye, Lübnan ve Ürdün ile birlikte Şam’ı oluşturan bölgelerden biridir ve buranın batısında yer alır. Burada yer alan Kudüs, Askalân, Remle, Gazze, Ersof, Nablus, Erîha, Amman, Kaysâriyyâ, Yâfâ, Beytcibrîn, Akkâ, Halîl, Nâsire, Lid,

⁴ Yakût, Şihâbuddîn Yakût b. Abdullah er-Rûmî el-Hamevî, *Mu‘cemü'l-Büldân*, Beyrut: Dâru Sadr, 1995, IV, 274.

⁵ el-Bekrî, Ebû Übeydillah Abdullah b. Abdulazîz el-Endelûsî, *el-Mesâlikü ve'l-Memâlik*, Tunus: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1992, I, 464.

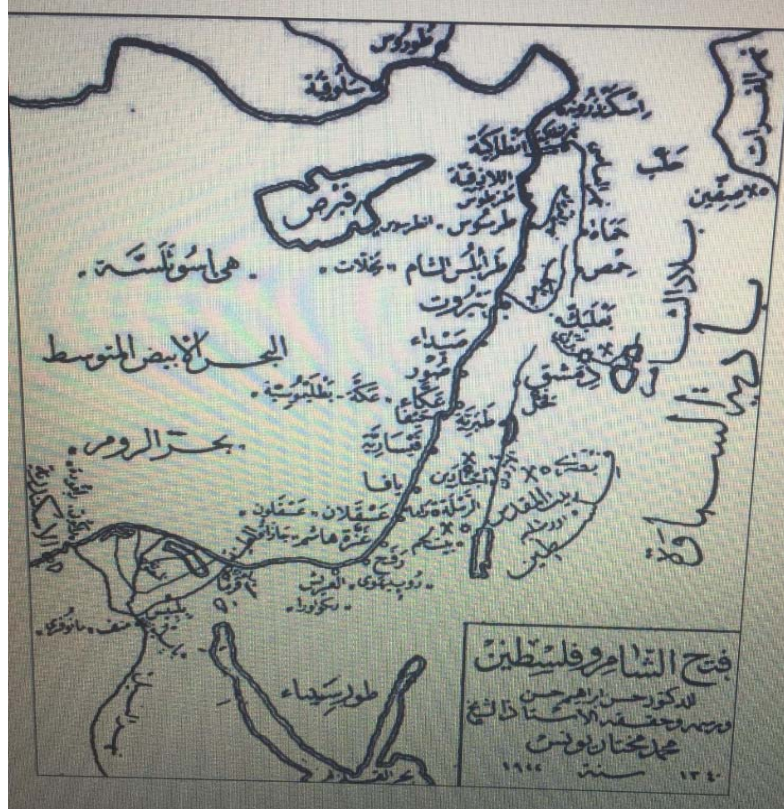
⁶ Karaman, M. Lütfullah, “Filistin”, *DİA*, XIII, 89.

⁷ Yakût, *Mu‘cemü'l-Büldân*, III, 312.

⁸ Komisyon, *el-Mu‘cemü'l-Vasît*, Kahire trs, I, 469.

Beytilahim, Cinîn, Refah, Leccûn ve Safad şehirleri Filistîn'in en önemli merkezleridir.⁹ Filistin'in kuzey-güney sınırının "Refah ilinden Leccûn'a"; doğu-batı sınırının ise "Yâfâ'dan Eriha'ya" kadar olduğu ve bunların arasında bir süvari için üçer günlük mesafe olduğunu söylenir.¹⁰

Ortadoğu¹¹ bölgesinde bulunan Filistin toprakları kuzeyden Lübnan, kuzeydoğudan Suriye, doğudan Ürdün, güneyden Kızıldeniz, güneybatıdan Mısır, batıdan Akdeniz ile çevrilidir.¹² En önemli akarsuları Şeria nehri olarak da adlandırılan Ürdün nehri ile Yermûk Nehri'dir. Meşhur Ölü Deniz ve Lût (Taberiye) Gölü de Filistin'de bulunmaktadır.¹³

Bölgenin 1340/1921 yılında çizilen haritası

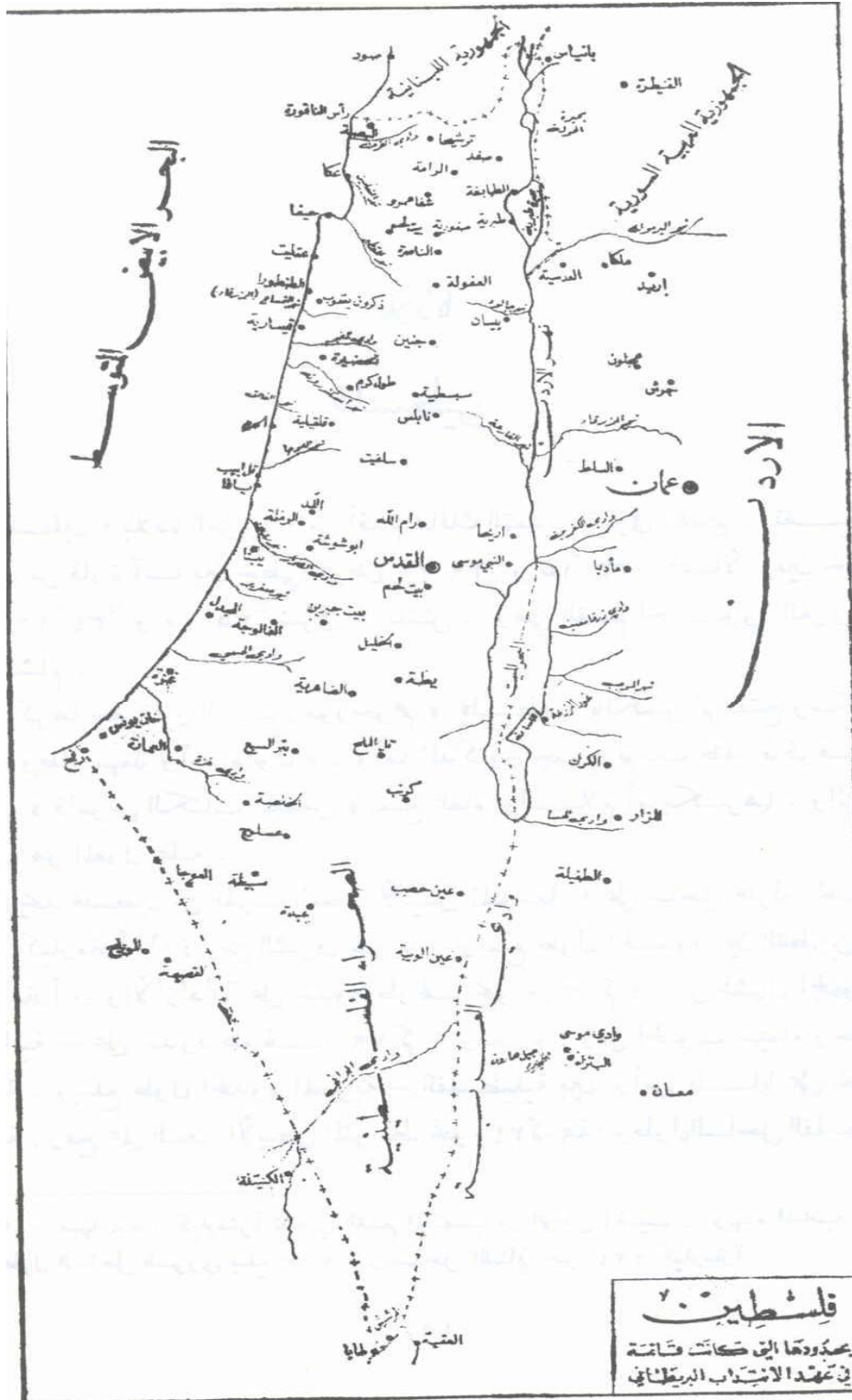
⁹ Yakût, *Mu'cemü'l-Büldân*, IV, 274.

¹⁰ Yakût, *Mu'cemü'l-Büldân*, IV, 274.

¹¹ "Ortadoğu" kavramı ilk defa 1902 yılında, Amerika deniz tarihçisi A.T. Mahan tarafından ortaya atılmış olup literatürde 8.012.779 kilometrelik bir alanı belirtmektedir. Bkz. Cemal Zehir, *Türkiye ve Ortadoğu Su Meseleleri*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1998, 18.

¹² Debbâğ, Mustafa Murad ed-Debbâğ, *Bilâdü'nâ Filistîn*, Dâru'l-Hudâ 1991, I, 15.

¹³ Debbâğ, *Bilâdü'nâ Filistîn*, I, 83.

II. FİLİSTİN'İN GENEL TARİHİ

“Filistin” şeklinde isimlendirilen bölgenin tarihini ana hatlarıyla anlatmanın en kolay yolu onu, İslam ile tanışmasına göre taksim etmek gibi görünmektedir. Bu bağlamda Filistin tarihini İslâm öncesi ve İslâm dönemi olarak iki başlık altında incelemek mümkündür.

A. İSLÂM ÖNCESİ DÖNEM

Filistin’de ilk yerleşim izleri milattan önce 14.000 yıllarına dayanır. Günümüzde Filistin olarak bilinen topraklara ilk yerleşenler, aralarında batılıların da bulunduğu birçok tarihçi tarafından kabul edilen görüşe göre Amalika kavmidir ki bunlar Arapların atası olarak görülür. Yaklaşık 11.000 yıl sonra Filistin topraklarında Sami kavimlerden olan diğer milletler de görülmeye başlar. Kenanlılar ve Fenikeliler bu dönemin başta gelen isimleridir.¹⁴

Bu vasfıyla Filistin’in, insanlık tarihinin eski yerleşim birimlerindedir ve medeniyetin çıkış noktalarından biri olduğu rahatlıkla söylenebilir. Nitekim yerleşik kavimlerin alfabe kullandığı ve tarımda oldukça ileri gittikleri kabul edilir. Ayrıca erken dönem Bronz çağında şehir devletleri şeklinde yapılanmalar kurulmuştur. Bunların civardaki Mezopotamya ve Antik Mısır gibi önemli medeniyetler ile yoğun bir etkileşim içinde olması kaçınılmazdır. Bronz çağının sonuna kadar (M.Ö.1200-1500) Filistin bölgesi, şehir devletleri tarafından yönetilmeye devam etmiştir.¹⁵

Takip eden dönemde diğer adı İsrâil olan Hz. Yakup’un çocuklarının yani İsrailoğulları’nın bölgeye geldiği ve M.Ö. 1020 yılında Birleşik İsrail Krallığı’nı kurdukları görülür. Mısırdan çıkarıldıktan sonra kendi inanışlarına göre “vaat edilmiş topraklar” olan Filistin’e yerleşmeye başlamışlardır. Bunların Filistin’e yerleşmeleri oldukça kanlı olmuştur. Nitekim İsrailoğulları ancak yerleşik kavimlerle yaptıkları birçok savaştan sonra bölgeyi sahiplenebilmişlerdir. İsrailoğulları’nın kurmuş olduğu bu birleşik krallık, milattan önce İsrail ve Yahuda olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.

¹⁴ İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed el-İşbîlî, *Târîhu İbnu Haldûn*, thk. Halîl Şihâde, Beyrut 1988, I, 177; el-‘Affânî, Seyyid Hüseyin, *Tezkîru'n-Neġsi bi Hadîsi'l-Kudsî*, Mısır 2001, I, 49. Bu konuda ayrıca bkz. Noyan, S, “Türk ve Arap Şiirlerinde Kudüs’e Dâir Ağıt, Umut ve Direniş”, *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 13-29, 2018, syf.15.

¹⁵ Millard, A, “The knowledge of writing in Iron Age Palestine”, *Tyndale Bulletin*, 46, 207-218, 1995, syf. 212.

Anlatıya göre İsrailoğulları, Hz. Süleyman'ın vefatından sonra on iki parçaya ayrılır. Birleşik Krallık konusunda ise İsrail ve Yahuda şeklindeki ikili taksim devam eder.¹⁶

Bununla birlikte her iki devlet de uzun ömürlü olamamış, ardı ardına yıkılmışlardır. Nitekim İsrail devletine, dönemin yayılmacı kavimlerinden olan Asuriler tarafından M.Ö 721 yılında son verilmiştir. Asurlular bölgede sert bir yönetim uygulamış, Kudüs'ü ciddi derecede tahrip etmiş, kalan Yahudileri ise Babil'e doğru sürmüşlerdir.¹⁷ Yahuda Krallığı ise M.Ö. 587 yılında Bâbilliler tarafından ele geçirilmiştir.

M.Ö. 330 yılında Filistin'in Büyük İskender'in hâkimiyetine girdiği görülür. Filistin bu tarihten M.Ö. 219 yılına kadar defalarca el değiştirmiştir. Bu tarihte Filistin'i Selevkos İmparatorluğu toprakları içinde görmek mümkündür. M.Ö. 116 yılında bir kısım Yahudiler, Selevkos İmparatorluğu'ndan ayrılıp bağımsız bir idare kurmayı başarmışlardır. Ancak zaman içinde Roma'nın bir uzantısı haline gelen bu yeni oluşum, Yahuda vilayeti olarak Roma'ya bağlanmıştır. Takip eden süreçte bölgede çıkan Yahudi isyanları Roma hâkimiyetini zaman zaman sarsmış olsa da dönemin Roma hükümdarı İsrailoğullarına cevabı Kudüs'ü yerle bir ederek vermiştir.¹⁸

Hız. İsa'nın ölümünden yaklaşık yüzyıl sonra Roma imparatorluğu Hristiyanlığı kabul edince Kudüs, bu dinin merkezi haline gelmiş; bölgeye çok sayıda rahip ve din adamı akın etmiştir. O dönemlerde Filistin hem Yahudiler hem de Hristiyanlar açısından kutsal toprak olarak görülmüştür. İsrailoğulları Filistin'in kendilerine vaat edilmiş topraklar olduğunu iddia ettiklerinden bu bölge üzerindeki taleplerinden hiç vazgeçmemişlerdir.

---

¹⁶ Thiele, E. R, "The chronology of the kings of Judah and Israel". *Journal of Near Eastern Studies*, 3 (3), 1944, 137-186.

¹⁷ Noyan, a.g.e., s. 16

¹⁸ Bar-Oz, G, Bouchnik, R, Weiss, E, Weissbrod, L, Bar-Yosef Mayer, D. E, & Reich, R, "Holy Garbage": a quantitative study of the city-dump of Early Roman Jerusalem", *Levant*, 39(1), 1-12, 2007, syf.9. Roma imparatorunun oğlu Titus yaklaşık 80.000 civarındaki askeriyle Kudüs'ü kuşatmış, fazla dayanamayan Yahudiler Kudüs'ü Roma hâkimiyetine terketmişlerdir. Bkz. Zissos, A, "A Companion to the Flavian Age of Imperial Rome" *John Wiley & Sons*, 2016, s. 65.

B. İSLÂM DÖNEMİ

Kudüs ve Filistin, Müslümanlar açısından da tartışılmaz bir kudsiyete sahiptir. İsrâ ve Mîrâc¹⁹ dolayısıyla tarihimizde önemli bir yeri bulunan Filistin'in İslâm ile tanışması için başlatılan faaliyetler asr-ı saadete kadar uzanır.

1. Hz. Peygamber Dönemi

Çevre beldeleri İslâm'a davet çabası çerçevesinde Hz. Peygamber bir mektup da Bizans'a bağlı Busra emîri Şurhabîl b. 'Amr el-Gassâni'ye yollamıştır. Ancak bu kişi Allah Rasûlü'nün elçi Haris b. Ümeyr'i öldürmüş ve bu durum Müslümanların yenilgisiyle sonuçlanan Mute Savaşı'na (8/629) yol açmıştır.²⁰ Ertesi yıl bizzat Hz. Peygamber'in sevk ve idare ettiği İslâm ordusu Tebûk Seferi'ne çıkmıştır. Ayrıca O vefatından kısa bir süre önce Üsâme b. Zeyd (v. 54/667) kumandasındaki bir orduyu da Mute Savaşı'nın intikamını almak üzere Belkâ tarafına yollamak istemiştir. Ancak ordu Hz. Peygamber'in rahatsızlığı sebebiyle Medine'den ayrılamamıştır.²¹

2. Hz. Ebû Bekir Dönemi

Hz. Peygamber'in vefatından sonra hilâfet makamına oturan Hz. Ebû Bekir de, mürtedlere yönelik ilk siyasî icraatının hemen peşinden fetih hareketlerine başlamıştır. Onun bu çerçevede yöneldiği bölgelerin başında Şam ve dolayısıyla Filistin gelmektedir.

Hz. Peygamber'in Tebûk seferini ve bu bölgeyle alakalı son taleplerini dikkate alan Hz. Ebû Bekir (v. 13/634) Şam'a bir ordu göndermek üzere hazırlıklara başladı. Bir taraftan Hâlid b. Velîd'i (v. 21/642) Irak bölgesine gönderen Hz. Ebû Bekir diğer taraftan Arap yarımadasındaki birlikleri toplayarak Şam'a sevketti.²² Bu esnada o da

¹⁹ İsrâ ve Mirac rivayetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Elbânî, Muhammed b. Nasir ed-Dîn b. Nuh, *el-İsrâ ve'l-Mîrâc*, Ammân: el-Mektabetü'l-İslâmiyye 2000, s 7-109.

²⁰ Mute savaşı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Tâhir, El-Mütahhar Bin Tâhir El-Makdisî, *El-Bidu ve't-Târih*, Mısır, trs, IV, 230. İbnu'l Cevzî, Cemâleddîn Abdurrahmân b. Muhammed, *el-Müntazam fi Târihi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk Muhammed Atâ, Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992, III, 318.

²¹ Nevevî, Mühyî'd-Dîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim b. Haccâc*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî 1393, XI, 94. Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bkz. Karaman, "Filistin", DİA, XIII, 91.

²² Hz. Ebû Bekir bu çerçevede 'Amr b. el-'Âs (v. 61/681) ve Velîd b. 'Ukbe'ye (v. 60/680) mektup yazarak Şam'a gitmelerini istemiştir. Hz. Ebû Bekir mektubunda şöyle demektedir: "Ben, Hz. Peygamber'in daha önce seni görevlendirdiği bu işi, onun sözünü yerine getirmek üzere, yine sana iade ediyorum. Dolayısıyla seni, hem dünyada hem ahirette hayırlı olacak bir şeyle görevlendiriyorum". O da cevabını "kendisini İslâm'ın oklarından birine, Hz. Ebû Bekir'i ise bu okları

Müslümanları bu sefere katkı vermeye teşvik ediyordu.²³ Nihayetinde ordu hazırlandı ve sefere hazır hale getirildi.²⁴ İslâm askerlerine hitap eden Hz. Ebû Bekir onları görev yerlerine uğurladı.²⁵ Bu çerçevede Filistin üzerine ‘Amr b. el-‘Âs’ı (61/681) gönderdi; ona ve komutanlarına Yakûb peygamberin bizzat oğullarına verdiği öğüdünü hatırlattı.²⁶

Bu bölgede icra edilen harekât neticesinde Ebû Ubeyde (18/639), Belkâ civarında Belkâlîlerle savaşmış ve Şam’daki ilk barış antlaşmasını yapmıştır.²⁷ Ebû Umâme (86/705) komutasındaki bir birlik ise Filistin’deki Âriye kentine konuşlanmış Bizans ordusunu yenmiş ve onlardan ele geçirilen mallar ganimet olarak bölüşülmüştür.²⁸ Teymâ şehrinde birçok kabileden toplanmış Hristiyan askerlerle Mercü’s-Safrâ Savaşı’nda karşı karşıya gelen Hâlid b. Sa’îd (13/634) komutasındaki askerler de düşmanı dağıtmış; onlardan pek çoğunun İslâm’a girmesine vesile olmuştur.²⁹ Edindiği takviye birlikler ile güçlenen Hâlid b. Sa’îd, Kudüs yakınlarında Bizans birlikleri ile karşılaşmış ve onlara yine galip gelmiştir. Fakat Hâlid, Mercü’s-Safrâ yakınlarında kendilerine kurulan pusuya düşmüş ve neticesinde kaçmak zorunda kalmıştır. Bizans bu karşılaşmada Müslüman askerlerin çoğunu öldürmüş ve bu katliamdan sadece atlı süvariler kurtulabilmiştir.

---

atanları toplayan kişiye benzetmiş; bundan dolayı da en faziletli olan kişiyi bulup onu atamasının doğru olacağı” söyleyerek vermiştir. Bkz. İbn Kesîr, İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, thk. Ali Şîrî, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî'l-Arabî 1988, VII, 5.

²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VII, 5. Bu hazırlıklar esnasında Hz. Ebû Bekir Müslümanlara sık sık "Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlarla savaşın" (Tevbe 9/29) ve "Ey inanan müminler! Etrafınızda bulunan inkârcılarla ve münafıklarla savaşın; sizi sert bulsunlar. Şüphesiz ki Allah, kendisine karşı gelmekten korkanların yanındadır" (Tevbe 9/123) âyetlerini hatırlatmıştır.

²⁴ Sancaklar ve bayraklar hazırlanıp gerekli yerlere komutanlar tayin edilmiştir. Bir rivayete göre ilk sancak Sa’îd bin ‘Âs’a, diğer bir rivayete göre Hz. Yezîd b. Ebî Süfyân’a (v. 18/639) verilmiştir (bkz. Vâkidî, Muhammed b. Ömer b. Vâkid el-Eslemî, *Fütûh’ ş-Şâm*, Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye 1997, I, 7). Hz. Ömer, Hâlid b. Velîd lehine Hz. Ebû Bekir’i bu karardan vazgeçirmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. (bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VII, 7).

²⁵ Ordu toplandığı zaman Hz. Ebû Bekir askerlere şöyle hitap etmiştir: “Kur’ân-ı Kerîm’de beyân buyrulduğuna göre bir Müslüman Allah yolunda cihat için savaşırsa bunun sevabını mutlaka alır ve ayrıca ahirette de görür. Bu Allah’ın bahsettiği tek kurtuluş yoludur. Bu sayede eşref-i mahlûkat rezil bir duruma düşmekten ve utanmaktan kurtulur. Allâh Teâlâ buna ayrıca şerefli bir yaşam ve onurlu olmayı da eklemiştir”. Bkz. İbn Asâkir, Ali b. Hasan b. Hibatullah, *Târîhu Dimeşk*, Beyrut: Daru'l-Fikir 1995, II, 73.

²⁶ Yakûb peygamber oğullarına şöyle tavsiyede bulunmuştu: "Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden uzaklaştıramam. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben ona tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız ona tevekkül etsinler!". (Yusuf 12/67).

²⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VII, 7.

²⁸ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, III, 406.

²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VII, 7.

Remle ile Beyt-i Cibrîn arasında bir yer olan Ecnâdîn'de toplanan İslâm orduları halîfeden yardım istediler.³⁰ Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, İranlarla meşgul olan Hâlid b. Velid'e bir mektup yazarak ordusunun yarısı ile birlikte Suriye'ye hareket etmesini emretti.³¹ O da on bin kişilik bir kuvvet ile hemen yola çıktı.³² Ecnâdîn'e giderken yol üzerinde bulunan Kurâkır, Ereğ, Tedmür, Kasmu'l-Karyeteyîn ve Havaryîn şehirlerini birer birer kontrolü altına aldı. Mercü'z-Zahit'e kadar ilerleyip buradaki Gassânler'i perişan ettikten sonra Basra'ya ulaştı. Burasını da ele geçirerek halkını cizyeye bağladı.³³

Ecnâdîn mevkiinde üç ay boyunca Bizanslılarla oyalama muharebeleri yaşayan İslâm ordusu Hz. Hâlid b. Velid'in yardımı ile büyük moral kazanmıştır. Hâlid b. Velid hemen ordunun komutanlığına geçmiş ve hiç vakit kaybetmeden askerleri tanzime girişmiştir.³⁴ Böylece Müslümanlar Bizans İmparatorluğu'nun teşkilatlı ordusu ile yapılacak muharebeye hazır hale gelmiştir. İki ordu karşı karşıya gelerek küçük gruplar halinde savaşa başladıklarında Medine'den bir habercinin geldiği görülmüştür. Onu ilk karşılayan Ebû Ubeyde olmuş ve getirilen mektuptan “Hz. Ebû Bekir'in vefat ettiğini, yerine Hz. Ömer'in geçtiğini, yeni halîfenin de Şam'daki İslâm ordularının başkumandanlığına Ebû Ubeyde'yi tayin ettiğini” öğrenmiştir.³⁵ Düşmanla ciddi bir savaşa girişilen bu süreçte komutan değişiminin uygun olmayacağını düşünen Ebû Ubeyde mektupta yazılanları etrafındakilerden gizlemiş ve “Halife yardımcı kuvvet gönderiyor” diyerek askerlerin moralini kuvvetlendirmiştir.³⁶

Ecnâdîn'de yapılan bu savaşta Bizans ordusu başkumandanı Herakleios İslâm ordusu karşısında tutunmayacağını anlayarak Kudüs'e doğru kaçmaya başladı.³⁷ Bunun üzerine Bizans ordusu 23 Cumâde'l-âhir 13/24 Ağustos 634 günü ani bir bozguna uğradı ve büyük zayıflık verdi. Bununla birlikte bu savaşta İslâm ordusundan da pek çok sahâbî

³⁰ Yakût, *Mu'cemü'l-Büldân*, I, 103.

³¹ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, III, 418.

³² İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, II, 102.

³³ Hayati Ülkü, *İslâm Tarihi*, Akit, trs, I, 389; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, III, 417.

³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 11.

³⁵ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, III, 419.

³⁶ Ülkü, *İslâm Tarihi*, I, 389.

³⁷ İbnü'l-Esir, Ali b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Ömer Abdüsselam, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997, II, 328.

şehit oldu.³⁸ Müslümanlarla Bizans ordusu arasında geçen bu ilk ciddi savaş, Suriye-Filistin eyaletinin kapılarının İslâm'a açılmasına vesile oldu. Diğer taraftan Bizansın tampon devlet olarak kullandıkları Gassânî beyliğinin ortadan kalkmasını da sağladı.³⁹

Müslümanların bu başarıları üzerine Bizans İmparatoru Herakleios, onları geri püskürtmek ve Suriye ile Filistin üzerindeki baskılarına son verebilmek amacıyla 100.000 kişiden oluştuğu ifade edilen⁴⁰ büyük bir ordu hazırlayıp Yermük vadisine gönderdi. Bu orduda bazı Gassânî emîrleri, Hristiyan Araplar ve Ermeni savaşçılar da yer alıyordu. Bu gelişmeyi haber alan Ebû Ubeyde b. Cerrâh, bölgedeki bütün kuvvetleri toplayıp Yermük vadisine doğru hareket etti. Bazı kadın sahâbîlerin de bulunduğu İslâm ordusunda 30.000 asker bulunmakta idi.⁴¹

Bizans ordusunu izleyen ve onların askerleri birliklere ayırdığını gören Hâlid b. Velîd, bu savaşta Arapların daha önce bilmediği tabur sistemini uyguladı; kendi ordusunu küçük birliklere bölerek her birliğin başına bir komutan tayin etti. Ayrıca gizli birlikler oluşturdu ve onların da savaş alanındaki yerlerini tespit etti.⁴²

Savaş Bizans ordularının hızlı ve güçlü saldırısı ile başladı. Bizans askerleri İslâm ordugâhını ele geçirecek derecede ilerlediler. Bu gelişme üzerine Lahm ve Cüzâm kabilelerinden gelen askerler kaçtı ve İslâm ordusunu daha da zor duruma düşürdüler. Bunun üzerine Hâlid b. Velîd kadın savaşçılara, kaçanların vurulması emrini verdi. Ardından düzenlediği zekice bir saldırı ile Bizanslı iki büyük birlik arasındaki bağlantıyı kesip savaşı kendi lehine çevirmeyi bildi.⁴³ Tarihçilerin 13/634 ve 15/636 gibi farklı tarihler verdiği⁴⁴ bu savaşta komutan Theodoros ve çok fazla sayıda Bizanslı asker öldü, sağ kalanlar ise kaçtı. Bu gelişme üzerine İmparator Herakleios Antakya'dan kaçıp ordusunu tekrar toplamaya çalıştı. Ancak bu girişimlerinde başarılı olamadı.

---

³⁸ Bunlar arasında İkrime b. Ebî Cehil, 'Amr b. İkrime, Hişâm b. el-'Âs, S'îd b. Hâris ve 'Amr b. Sa'îd gibi isimler de vardı. Bkz. İbn Hayyât, Halife b. Hayyât eş-Şeybânî, *Târihu Halife b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî, Beyrut: Müessesü'r-Risâle, 1397, I, 120; Belazûrî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Fütühü'l-Büldân*, BeyrutDaru'l-Hilâl, 1988, 117.

³⁹ Ülkü, *İslâm Tarihi*, I, 389.

⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 9.

⁴¹ Taberî, *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, III, 397.

⁴² Fayda, Mustafa, "Yermük Savaşı", DİA, XLIII, 485.

⁴³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, VII, 12.

⁴⁴ Yermük Savaşı hakkında tarihçiler arasında fikir ayrılıkları vardır. Bazılarına göre 13/634 yılında vuku bulan Yermük Savaşı'nın (mesela bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 8) tarihi diğer bazı tarihçilere göre 15/636'dır (mesela bkz. İbn Hayyât, *Târihu Halife b. Hayyât*, I, 130).

Böylece daha önce Müslümanların ellerinden çıkmış olan Dimeşk ve Humus tekrar onların kontrolüne girdi.⁴⁵

3. Hz. Ömer Dönemi

Hz. Ömer döneminde Müslümanların Suriye bölgesindeki hareketleri daha da hızlandı. Şam ve Humus gibi önemli toprakları eline geçirip Filistin'e yönelen Müslümanların bu ilerlemesinden büyük rahatsızlık duyan Bizanslılar onları, Şam'a yakın bir yerde konumlanan Fihl şehrinde karşıladı. Tam tarihi konusunda ihtilâf bulunan⁴⁶ Fihl Savaşı'nda Bizanslılar 80.000 kişilik bir orduya sahip olmalarına rağmen öncelikle Müslümanların hücumlarından korunmayı ve onları kendilerinden uzak tutmayı amaçladılar. Bu çerçevede barajların kapılarını açarak aradaki bölgeyi su ve çamurla kapladılar. Böylece Müslümanların kendilerine saldıramayacağını düşünüyor; psikolojik ve lojistik anlamda düşmanı zayıflatacak bir strateji takip ediyorlardı. Ancak Müslümanların azim ve sebatı, orduya komutanlık edenlerin feraseti sayesinde İslâm ordusu bu engeli aşmayı başardı. Çok şiddetli çarpışmaların yaşandığı ve oldukça uzun süren savaşta Bizans ordusu kendi tuzağına düşerek bataklıklara saplandı ve ağır kayıplar verdi. Patrikleri ve başkomutanları da dâhil olmak üzere binlerce Bizanslı bu savaşta öldü, pek çoğu da esir alındı.⁴⁷ Fihl kentinde bulunan Rumlar, cizye vermeleri ve topraklarında da haraç ödemeleri karşılığında Müslümanlardan bağışlanma istediler. İslâm ordusu bu şartları kabul etti; Rumların canlarına ve mallarına dokunmayacaklarına, şehirlerini koruyacaklarına dair söz verdi.⁴⁸

Suriye içlerine ilerleyen Müslümanların Bizans'a karşı gösterdikleri başarılar ve zaferler Filistin şehirlerinin bir bir teslim alınmasına vesile oldu. Bu çerçevede Gazze, Sebastiya, Nablus, Lüdd, Yübna, 'Amvas, Beyt Cibrîn, Yafa, Rafah ve Kınnesrîn gibi şehirler fethedildi.⁴⁹ Müslümanların özellikle Şam'ın fethinden sonra güneye doğru yönelmeleri ile birlikte Kudüs, kuzeyden abluka altına alınmış oluyordu. Bu esnada

⁴⁵ Fayda, "Yermük Savaşı", DİA, , XLIII, 485.

⁴⁶ 13/634-635 yılında gerçekleşen Fihl Savaşı'nın tam tarihi konusunda farklı görüşler için bkz. Belazûrî, *Fütûhu'l-Büldân*, 118; Taberî, *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, III, 435; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 30.

⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, II, 271.

⁴⁸ Belazûrî, *Fütûhu'l-Büldân*, 118.

⁴⁹ Belazûrî, *Fütûhu'l-Büldân*, 140.

Filistin bölgesinde Müslümanlarla meydan savaşını göze alacak bir Bizans ordusu bulunmuyordu.

Bütün bu gelişmeler Müslümanların, Hz. Peygamber zamanından beri özlemle andıkları Kudüs'ün fethi konusunda onlara büyük bir ümit vermeye başlamıştı. Nitekim Hz. Ömer zamanında Filistin bölgesi fetihleri için görevlendirilen 'Amr b. el-'Âs Kınnesrîn'in 637 (H.16) yılında fethinden sonra Antakya'yı fethedip Kudüs kapılarına dayandı.⁵⁰ Daha sonra ona bölgenin İslâm orduları başkomutanı Ebû Ubeyde de katıldı. Müslümanlara karşı direnemeyeceğini anlayan Kudüslüler savaşma niyetinde olmadıklarını, daha önce Şam şehirlerinde olduğu gibi cizye ve haraç karşılığında şehri teslim edeceklerini, canlarına ve mallarına dokunulmamasını talep ettiler. Bir tek şartları vardı; bu anlaşmayı bizzat Hz. Ömer ile yapmak ve şehri ona teslim etmek istiyorlardı.⁵¹

Kudüs ileri gelenlerinin talebi karşısında Ebû Ubeyde, bir mektup yazarak durumu Hz. Ömer'e iletti. Hz. Ömer de cevabî mektubunda bu talebe olumlu yanıt verdiğini bildirdi ve Kudüs'e doğru yola çıktı.⁵² Şehre geldiğinde onların elçileriyle görüşüp teslim anlaşmasını düzenledi ve hatta bu metni bizzat kendisi yazdı.⁵³

Kudüs'ün fetih tarihi konusunda da tarihçiler arasında ihtilaflar mevcuttur. Nitekim İbn Kesîr ve İbnu'l-Esîr (630/1232) gibi tarihçiler şehrin 15/636 yılında fethedildiğini söylerken⁵⁴ Taberî 16/637 yılına işaret eder.⁵⁵ Belazûrî'ye göre ise Kudüs

---

⁵⁰ Belazûrî, *Fütûhu'l-Büldân*, 140. Bu konuda geniş bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Tosun, Rukiye, *Belazûrî ve İbn A'sem'e Göre Hz. Ömer Dönemi Fetihlerinin Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, 23.

⁵¹ Belazûrî, *Fütûhu'l-Büldân*, 141.

⁵² İbnu'l-Esîr, *el-Kâmîl fi't-Târih*, II, 329-330. Rivayete göre Hz. Ömer, Hz. Ali'yi vekil bırakıp Medine'den Kudüs'e doğru yola çıktı. Câbiye bölgesine geldiğinde atından inip bir müddet dinlendi sonra da etkili bir konuşma yaptı. Beraberindekilere şöyle diyordu: "Ey insanlar! İçinizi düzeltin ki, dışınız da düzelsin. Ahiretiniz için çalışın ki bu çabalarınız dünyanız için de kâfi olsun. Bilesiniz ki insan ile Hz. Âdem arasındaki yaşamda (başka) bir baba yoktur. Aynı şekilde insan ile Rabbi arasındaki bağlarda çözümlenme ve sökülme de mevcut değildir. Her kim ki cennet yoluna kavuşmayı arzuluyorsa cemaate sarılsın. Çünkü iblis yalnız olanla birlikte dir. Şu iki tür şahıstan ise çok beridedir; içinizden birisi bir kadınla تنها bir mekânda tek başına olmasın. Şüphesiz ki böylesi bir halde onların fikriyatını iblis belirler. Salih amellerinin kendisini mesut kıldığı, habisliklerin de kendisini kederlendirdiği insan ise (gerçek) mümindir". Hz. Ömer'in hutbesi hakkında geniş bilgi için bkz. Vâkidî, *Fütûhu ş-Şâm*, I, 230.

⁵³ Belazûrî, *Fütûhu'l-Büldân*, 140. Halifenin hazırladığı akit metninin neşredilmesinde komutanlardan 'Amr b. el-'Âs, Abdurrahmân b. 'Avf, Hâlid b. Velid ve Muâviye b. Ebî Süfyân da şahit olarak yer almışlardır. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 67.

⁵⁴ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmîl fi't-Târih*, II, 329; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 64.

⁵⁵ Taberî, *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, III, 610.

17/638 yılında ele geçirilmiştir.⁵⁶ Suriye bölgesinin diğer şehirlerinin Kudüs'ten önce fethedildiği göz önüne alınırsa Belâzurî'nin öne sürdüğü tarihinin doğru olma ihtimâli daha yüksektir.

Kudüs'ün fetih tarihi konusundaki bu ihtilafla rağmen tarihçiler anlaşmadan sonra Hz. Ömer'in şehre girdiği konusunda ittifâk halindedir. Buna göre Hz. Ömer şehri, Patrik Sophronios eşliğinde dolaşmıştır.⁵⁷ Hz. Ömer daha sonra Mescid-i Aksâ'nın yerini⁵⁸ ve buranın, Hz. Peygamber'in İsrâ gecesinde girdiği kapısını tespit etmiş ve aynı yerden Mescid-i Aksâ'ya girmiştir.⁵⁹ Hz. Ömer daha sonra buranın karşı tarafında bir mescit yapmıştır ki bu, günümüzde de bilinen Hz. Ömer Camii'dir. Bu arada Hz. Ömer'in Yahudilerce kutsal kabul edilen Kumame Kilisesi'ni de temizleyip ibadete açtığına dair rivayetler vardır.⁶⁰

⁵⁶ Belazûrî, *Fütûhu'l-Büldân*, 140.

⁵⁷ Bu esnada Hz. Ömer Patrikten kendisine namaz kılması için bir yer göstermesini istemiştir. Patrik bunun üzerine Hz. Ömer'i, Kutsal Mezar Kilisesi'ne (Kilise ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Guy L. Strange, *Palestina Under The Moslems*, Beirut, 1965, s. 202) götürmüştür. Ancak Hz. Ömer Müslümanların burayı daha sonra Hristiyanların elinden alabileceği endişesiyle namazını kilisenin avlusunda kılmıştır. Başka bir görüşe göre Hz. Ömer put ve resim bulunduğu için namazını kilisede kılmayı sakıncalı görmüştür (bkz. Buhârî, *Salat*, 53).

⁵⁸ Nitekim mabedin ilk kez Hz. Süleyman tarafından tam olarak nereye inşa edildiği konusunda ihtilaf vardır. Ahd-i Cedîd'de verilen bilgilere göre Hz. İsa'nın yaşadığı dönemde Yahudiler mabede gereken saygıyı göstermemişlerdir. Zira Hz. İsa Kudüs'e geldiğinde mabedin pazar yerine çevrilmiş olduğunu görmüş ve bunu engellemeye çalışmıştır. Milattan sonra 70 yılına gelindiğinde Titus kumandasındaki Roma ordusu Kudüs'ü işgal etmiş, bu dönemde hemen hemen tamamen yakılan Kudüs'le birlikte mabed de yıkılmıştır. Mescid-i Aksâ konusunda geniş bilgi ve kaynaklar için bkz. Bozkurt, *Nebi, "Mescid-i Aksâ"*, DİA, XXIX, 268-271.

⁵⁹ Kaynaklarda aktarıldığına göre Mescid-i Aksâ'ya girerken telbiye getirmiş, Dâvûd Peygamber'in mihrabında tahiyetül-mescid namazını eda etmiş ve şehri fethettiği günün ertesinde Müslümanlara sabah namazını kıldırmıştır. Kaynaklar Hz. Ömer'in kıldıracağı sabah namazının birinci rekâtında Sâd, ikinci rekâtta ise İsrâ sûresini okuduğunu söyler. Halife, namazı tamamladıktan sonra, Hz. Peygamber'in Mirâc'a yükseldiği esnada ayağını bastığı kayanın yanına gelmiş ve Ka'bu'l-Ahbâr'a kayanın yerini sormuştur. Ka'bu'l-Ahbâr "mescidin arka tarafına doğru ilerlemesini" söyleyince Hz. Ömer ona "Yahudilere benzedin" karşılığını vermiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 370 (No: 261); İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 65.

⁶⁰ Kumame Kilisesi Yahudiler tarafından kutsal kabul edildiği ve hatta kible haline getirildiği için Hristiyan Rumlar orayı çöplüğe çevirmişlerdir. Öyle ki kadınlar, âdet kanının bulaştığı kirli bezlerini bu civara atarak ona hakaret etmektedir. Hz. Ömer bu pisliklerden bir kısmını bizzat kendi abasına alarak orayı temizlemiş ve böylece kiliseyi tekrar kullanılabilir hale getirmiştir. Bu rivayetler konusunda bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 65. Diğer bazı rivayetlere göre Hz. Ömer'in mektubu Kudüs'te bulunan Heraklius'a ulaşınca o, Hristiyanlara nasihatte bulunmaya başlamıştır. Bir keresinde Heraklius, Mescid-i Aksâ'daki Hz. Dâvûd mihrabına gidip onlara şöyle hitap etmiştir: "İsrâil oğulları, Zekeriyâ oğlu Yahyâ'nın kanı için öldürüldüler. Siz de bu mescidi tahkir etmenizden ötürü öldürüleceksiniz. Bu çöplüğü temizlemeniz en uygun davranıştır". Heraklius'un bu sözlerinden sonra Hristiyanlar oradaki kayanın üzerine attıkları çöpleri temizlemeye başlamışlardır. Çöplerin üçte birlik kısmını temizledikleri sırada Müslümanlar Kudüs'e girmişlerdir. Hz. Ömer de geriye kalan pislik ve çöpleri kaldırmıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. İbn Asâkir, *el-Müstaksâ fi fedâili el-Mescidi'l-Aksâ*, Mısır, trs.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 66.

Kudüslülerle yapılan anlaşmanın benzerleri Remle ve diğer çevre bölge halkları ile bir yapılmıştır.⁶¹

Böylece hemen tamamı İslam devletinin hâkimiyetine giren Filistin bölgesinde Hz. Osman ile Hz. Ali'nin dönemlerinde fazla değişiklik ve hareketlilik olmamıştır.

4. Emevîler Dönemi

Emevîler döneminde Filistin bölgesine en çok hizmeti geçen halife Abdülmelik b. Mervân (v. 86/705) olmuştur. Nitekim 70 yılında Romalı komutan Titus tarafından yıkılan Mescid-i Aksâ'nın yeniden inşasını Abdülmelik başlatmıştır. Bu inşaat onun vefatından sonra da oğlu Velîd b. Abdülmelik tarafından (v. 96/715) sürdürülmüş ve tamamlanmıştır.⁶²

Bu halifeler tarafından Kudüs ve çevresine gösterilen bu ihtimam, çok sayıda Arap kabilesinin Filistin'e yerleşmesine vesile olmuştur. Bu dönemde bölgenin merkezi Remle kentidir. Emevîlerin son halifesi Mervân (v. 132/750) döneminde Abbasîlerin planlayıp organize ettiği ayaklanmalardan Filistin de nasibini almış; bu esnada Emevîlerin tüm mülklerine el konulmuştur.⁶³

5. Abbâsîler ve Fâtîmîler Dönemi

Abbâsîler döneminde bölgeye genel hatlarıyla huzur ve sükûn hâkimdir. Nitekim Mehdî (v. 169/785) ile Memûn (218/833) Mescid-i Aksâ'yı ve Kubbetu's-Sahrâ camisini tamir etmişlerdir. Ancak özellikle Halife Hârûn Reşîd'in 193/809 yılındaki vefatından sonraki süreçte zaman zaman bazı sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Nitekim Mu'tasımî (227/842) döneminde Emevî iktidarına dönüş çabalarına ve bu yönde ortaya çıkan bazı isyanlara rastlanır. Ancak bunlar Abbasoğulları tarafından hemen bastırılmıştır.⁶⁴ Halife Mü'tazbillah (255/869) zamanında ise Filistin valiliğine getirilen

⁶¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 67-68.

⁶² Bkz. 'Uleymî, Abdurrahman b. Muhammed el-Hanbeli, *el-Unsu'l-Celîl*, thk. Adnan Yunus, Ammân trs, I, 269-273.

⁶³ Emevîler dönemi hakkında geniş bilgi için bkz. Mazak, Ali, *Emevîlerin Sonuna Kadar Kudüs ve Filistin*, (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, 80-95; Karaman, "Filistin", DİA, XIII, 91.

⁶⁴ Karaman, "Filistin", DİA, XIII, 91.

Şeybânî'nin bağımsızlık talebi halife tarafından ona sunulan çeşitli vaatler sayesinde fiiliyata geçememiştir.⁶⁵

Abbâsîlerin zayıflayama başlayan siyasî hükmü, bölgenin Tolunoğullarının (254-292/868-905) hâkimiyetine girmesine sebep olmuştur. Ancak Abbâsîler Filistin'i onların elinden almayı başarmışlardır. Daha sonra Filistin İhşidîlerin (323-358/935-969) nüfuzuna girmiştir. Fâtimîler Mısır'a hâkim olduktan kısa bir süre sonra Filistin'i istila etmişler ve hâkimiyetleri altına almışlardır (358/969).⁶⁶ İki yıl sonra da Karmetîler Filistin'deki birçok bölgeyi ele geçirmişlerdir. Daha sonra bölge nüfuz planında Karmatîler, Fatimîler ve Abbasîler arasında gidip gelmiştir.

Bu durum, bölgede Büyük Selçuklu Devleti'ne tabi bir Türkmen beyliği kuran (yaklaşık 461-462/1069-1070) Kurlu Bey'in 463/1071 ölmesi ve onun yerine beyliğin başına geçen Emir Atsız'ın Kudüs'ü fethedip Bağdat Abbasî Halifeliği ve Selçuklu Sultanlığı adına hutbe okutmasına kadar devam etmiştir.⁶⁷

III. FİLİSTİN BÖLGESİNİN FAZİLETİ İLE İLGİLİ ÂYET VE HADİSLER

Filistin, özellikle Kudüs şehrinin burada yer alması hasebiyle üç semâvi din için de önemli ve kutsal kabul edilmektedir. Yahûdilere gönderilmiş peygamberlerden olan Hz. Davûd ve Hz. Süleymân Kudüs'te yaşamıştır. Hz. Süleymân ise burada Beytü'l-Makdis'i inşa etmiştir. Hz. İsa'nın bu bölgede yaşamasından dolayı Filistin Hıristiyanlarca da kutsal kabul edilir. Müslümanlar açısından ise ilk kible ve Hz. Peygamber'in Miraç'a çıktığı yer olması sebebiyle önemlidir. Bütün bu ayrıcalıkları üzerinde taşıyan kutsal bölge hakkında hem Kur'an-ı Kerim'de hem de hadislerde övgü dolu ifadeler bulunmaktadır.⁶⁸

A. FİLİSTİN İLE İLGİLİ AYETLER

Mescid-i Aksâ, ayetlerde doğrudan işaret buyrulan bir mekândır.

⁶⁵ Ermînyâ'nın İsa b. Şeyh'e nasıl verildiği hakkında geniş bilgi için bkz. Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, IX, 475; İbnu'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, VI, 290.

⁶⁶ Karaman, "Filistin", DİA, XIII, 91.

⁶⁷ Bu konuda geniş bilgi ve kaynaklar için bkz. Sevim, Ali, "Atsız b. Uvak", DİA, IV, 92-93; Karaman, "Filistin", DİA, XIII, 91.

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Kahraman, "Kudüs", DİA, İstanbul: TDV, 2002, XXVI, 327-329

﴿ سبحان الذي أسرى بعبده ليلا من المسجد الحرام إلى المسجد الأقصى الذي باركنا حوله لنريه من آياتنا
إنه هو السميع البصير ﴾

“Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”⁶⁹

Bazı ayetlerde ise Müslümanların ilk kıblesi olan⁷⁰ Beyt-i Makdis'e ismi zikredilmeden atıf yapılır:

﴿ سيقول السفهاء من الناس ما ولاهم عن قبلتهم التي كانوا عليها... ﴾

“Birtakım beyinsiz insanlar ‘bunları buldukları kiblede çeviren nedir?’ diyecekler!...”.⁷¹

﴿ ...يا قوم ادخلوا الارض المقدسة التي كتب الله لكم... ﴾

“Ey kavmim, Allah'ın size yazdığı kutsal toprağa girin”⁷² âyeti de, mesela İmam Sem‘ânî (v. 489/1096) gibi bazı âlimlere göre "Filistin, Dimaşk ve Ürdün'ün bazı bölgelerine" delâlet etmektedir.⁷³

﴿ أو كالذي مر على قرية وهي خاوية على عروشها قال أنى يحيى هذه الله بعد موتها فأماته الله مائة عام ثم بعثه... ﴾

“Yahut o kimse gibisini görmedin mi ki, o evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş bir şehre uğramıştı. ‘Bunu ölümünden sonra Allah nerden diriltecek?’ dedi. Bunun üzerine Allah onu yüz sene ölü olarak bıraktı sonra diriltti”⁷⁴ ayetinde geçen “karye” ifadesi Katâde’ye (v. 117/735) göre Kudüs’tür.⁷⁵

﴿ وقضينا إلى بني إسرائيل في الكتاب لتفسدن في الارض مرتين ولتعلن علوا كبيرا ﴾

⁶⁹ İsra 17/1.

⁷⁰ Zemahşerî, Mahmûd b. Ahmed b. Amr Cârullah, *el-Keşşâf‘an Hakâiku ve Gavâmidu't-Tenzil*, Beyrut 1407, I, 198.

⁷¹ Bakara 2/142.

⁷² Mâide 5/21.

⁷³ Sem‘ânî, Mansûr b. Muhammed b. Ahmed el-Mirvezi, *Tefsîru'l-Kur‘ân*, thk. Yâsir İbrahim, Güneyim Abbas, Riyâd 1997, II, 26.

⁷⁴ Bakara 2/259.

⁷⁵ er-Râzî, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *Tefsîru'l-Kur‘âni'l-Azîm*, thk. Asad Muhammed, Arabistan 1419, II, 500.

“Ve biz İsrailoğulları'na Tevrat'ta şu hükmü verdik: Muhakkak siz, yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız. Ve muhakkak büyük bir yükselişe yükseleceksiniz”⁷⁶ ayetinde geçen "yeryüzü" ifadesi de İmam Şevkânî (v. 1250/1834) tarafından “Şam ve Beytu'l-Makdis” şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁷

﴿ولسليمان الريح عاصفة تجري بأمره إلى الأرض التي باركنا فيها وكنا بكل شيء عالمين﴾

“Süleyman'ın hizmetine de güçlü esen rüzgârı verdik. Rüzgâr, onun emriyle içinde bereketler yarattığımız yere esip giderdi. Biz her şeyi hakkıyla biliniz”⁷⁸ ayetinde ifade buyrulan “yer” kelimesini de Şam'a yoran ilim adamları vardır.⁷⁹

﴿ونجيناه ولوطا إلى الأرض التي باركنا فيها للعالمين﴾

“Onu Lût ile beraber kurtarıp, içinde âlemler için bereketler kıldığımız yere ulaştırdık”⁸⁰ ayeti de bazı alimler tarafından “Şam” bölgesine işaret olarak kabul edilmiştir.⁸¹

B. FİLİSTİN İLE İLGİLİ HADİSLER

Filistin bölgesinin bazı şehirleri, kendine hadislerde de yer bulmuştur.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ:
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَالْمَسْجِدِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالْمَسْجِدِ الْأَقْصَى

Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre Cenâb-ı Rasûl şöyle buyurmuşlardır: “(Sırf fazla sevap alabilmek amacıyla) binekler ancak şu üç mescide doğru koşturulabilir: Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebî ve bir de Mescid-i Aksâ”.⁸²

عن زيد بن ثابت قال: بينما نحن عند رسول الله صلى الله عليه وسلم يوما حين قال: طوبى للشام، طوبى للشام! قلت: ما بال الشام؟ قال: الملائكة باسطو أجنحتها على الشام

⁷⁶ İsrâ 17/4.

⁷⁷ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut 1414, III, 249.

⁷⁸ Enbiya 21/81.

⁷⁹ İbn ‘Ulvân, Nimetullah b. Mahmud el-Nehcuvânî, *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-Gaybiyye*, Mısır 1999 I, 540.

⁸⁰ Enbiya 21/71.

⁸¹ İbn Kesîr, İsmail b. Ömer ed-Dimeşki, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, Riyad 1999, V.353.

⁸² Buhârî, Fadlu’s-Salât, 1; Müslim, Hacc, 511. Hadis, “muttefakun ‘aleyh” olup bu ilmin en sahih hadislerinden kabul edilmektedir.

Zeyd b. Sabit'in naklettiğine göre Allah Rasûlü bir keresinde “Şam’a ne mutlu! Şam’a ne mutlu!” buyurmuş ve bunun sebebini soran Zeyd’e “Çünkü melekler kanatlarıyla sarmaladılar” cevabını vermiştir.⁸³

عن أبي الدرداء عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: إنكم ستجدون أجنادا: جند بالشام، ومصر، والعراق، واليمن. قالوا: فخر لنا يا رسول الله قال: عليكم بالشام. قالوا: إنا أصحاب ماشية، ولا نطيق الشام قال: فمن لم يطق الشام فليلق بيمنه فإن الله قد تكفل لي بالشام"

Ebû Derdâ'nın naklettiğine göre Hz. Peygamber (ilerleye dönemde) Şam'da, Mısır'da, Irak'ta ve Yemen'de bazı orduların toplanacağını haber vermiştir. Ashâbın “Peki biz hangisine katılalım?” sorusu üzerine “Şam’dakine” buyurmuşlardır. “Bizler göçebe kişileriz; Şam’a gidemeyiz!” denilince Allah Rasûlü “Şam’daki orduya katılmaya gücü yetmeyen Yemen’dekine katılsın. Fakat şunu da bilsin ki Allah bana Şam’da bulunacak ordunun garantisini vermiştir”.⁸⁴

عن ابن عباس قال: دعا نبي الله صلى الله عليه وسلم فقال: اللهم بارك لنا في صاعنا، ومدنا، وبارك لنا في مكتنا ومدينتنا، وبارك لنا في شامنا ويمنا. فقال رجل من القوم: يا نبي الله وعراقنا! فقال: إن بها قرن الشيطان، ونبح الفتن، وإن الجفاء بالمشرق.

İbn Abbas'dan nakledildiğine göre bir keresinde Hz. Rasûl dua etmiş ve şöyle buyurmuştur. “Allahım! Alış-verişimizi; Mekke’yi, Medine’yi, Şam’ı ve Yemen’i bereketli ve mübarek kıl!” (Bu duaya şahit olan) gruptan biri “Yâ Rasûlallah! Irak için de dua et!” deyince Hz. Peygamber “Şeytanın boynuzu orada ortaya çıkacak ve fitne oradan yayılacaktır. Cefâ doğu tarafından ortaya çıkacak” buyurmuştur.⁸⁵

⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle: 2001, XXXV, 483; Tirmizî, *Menâkıb*, 144. Hadis, Ahmed b. Hanbel tarikinin senedinde yer alan Abdullah b. Lehi'a (v. 174/790) (bkz. Mizzî, *Ebü'l-Haccâc Ysuf b. Abdurrahmân el-Kelbî ed-Dimaşkî, Tehzibu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd, Beyrut 1980. XXXII, 106) ve Tirmizî'nin senedinde bulunan Yahya b. Eyyûb'un (bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXXI, 230) cerhe uğramış olması sebebiyle “zayıf” addedilebilir. Nitekim Tirmizî de hadisi naklettikten sonra onun “hasen-garîb” olduğunu söylemiştir (bkz. *Menâkıb*, 144).

⁸⁴ Ma'mer b. Râşid el-Ezdî, *Câmi ü Ma'mer b. Râşid*, thk. Habîb er-Rahmân, el-Mektebü'l-İslâmî: Beyrut 1403, XI, 250, hadis No 20456. Ma'mer b. Râşid'in zikrettiği bu hadisin sahih sayılmasına engel bir sebep, görebildiğimiz kadarıyla, yoktur.

⁸⁵ Buharî, *Fiten* 16; Tirmizî, *Menâkıb*, 144; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IX, 458, hadis No 5642; Taberânî, *Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed eş-Şâmî, el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdi es-Selefi, *Mektebetü İbn Teymiyye*: Kahire 1994, XII, 84, hadis No:12553. Hadisin sahih sayılmaması için bir sebep, görebildiğimiz kadarıyla, yoktur.

عن سلمة بن نفيل قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: عقر دار الإسلام بالشام

Seleme b. Nüfeyl'in naklettiğine göre ise Allah Rasûlü “Müminler yurdunun merkezi Şam'dadır” buyurmuşlardır.⁸⁶

---

⁸⁶ Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, VII, 53, No:6359. Taberânî'nin “Verd b. Ahmed el-Beyrûtî ← Safvân b. Salih ← Velîd b. Müslim ← Muhammed b. Muhâcir ← Velîd b. Abdurrahman ← Cubeyr b. Nufeyr ← Seleme b. Nufeyl ← Hz Peygamber” senediyle naklettiği bu hadisin, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Taberânî'nin hocası Verd b. Ahmed'in biyografisi için hadise zayıf hükmü vermektediriz.

İKİNCİ BÖLÜM
FİLİSTİNLİ MUHADDİSLER
(İlk Üç Asır)

I. BİR ŞEHRE VEYA BÖLGEYE NİSPET

“Soy” anlamına gelen “neseb” kelimesi “akrabalık bağı”⁸⁷ manasına geldiği kadar bir kabileye veya beldeye mensup olmayı da ifade eder. Hatta daha geniş çerçevesiyle bu kelimenin ülke, meslek, sanat, mezhep ve tarikat gibi hususlara da delâleti vardır. Bir kimsenin bu değerlerden herhangi birine bağlılığını veya onlarla alakasını gösteren kelimeye de “nisbe” denilmiştir.⁸⁸

Araplar hem Cahiliye hem de İslam döneminde bu alandaki bilgileriyle öne çıkmışlar; Arap olmayanlara karşı bununla övünmüşlerdir. Fakat hem Kur’ân⁸⁹ hem de Sünnet⁹⁰, bu konunun özellikle övünme boyutunu ve buna teşvik eden asabiyet anlayışını yasaklamıştır. Bununla birlikte özellikle Hz. Ömer zamanından itibaren fethedilen yerlerde ve yeni kurulan şehirlerde uygulanan iskân sistemi neseb esasına göre yapılmış; akraba kabilelerin birbirine yakın oturmaları sağlanmıştır.⁹¹

Neseb bilgisi tarih ve siyaset konularında olduğu gibi Hadis ilminde de büyük önem taşır. Zira râvîlerin çok büyük bir kısmı, çok eskilerden beri konuya verilen önemden dolayı isminden ziyade nesebiyle bilinir durumdadır. Hadislerin sıhhati, onu nakleden râvîlerin rivayet ehliyetinin bilinmesine bağlıdır. Bir râvînin rivayet ehliyetinin tespiti ise öncelikle onun “kim” olduğunun tespit edilmesini gerektirir. Bu nedenle hadisçiler râvîlerin bağlı buldukları kabile, bölge/şehir ve mezhep gibi hususlara delâlet eden isimler (nisbeler) ve bunlardan hareketle o râvî hakkında bilgi veren kitaplar kaleme almışlardır.⁹²

Hadis râvîlerinin diğerlerine oranla daha sık kullandıkları nisbelerin başında bir bölgeye veya şehre aidiyet hususu gelir. Âlimlerin büyük çoğunluğuna göre bir kişinin bir şehre nispeti için öncelikle söz konusu yerde doğmuş olması gerekir. Fakat bunun dışında başta ilim talebi olmak üzere herhangi bir amaçla gelip bir süre kalması da o

---

⁸⁷ Bu akrabalık bir görüşe göre sadece baba tarafından, diğer bir görüşe göre ise hem baba hem de ana tarafından sağlanabilir. Fakat Araplar daha ziyade aynı babadan geldiğine inanan insanların meydana getirdiği kabile esasına dayalı bir toplum anlayışına sahip idiler. Bkz. Fayda, Mustafa, “Ensâb”, DİA, XI, 244-245.

⁸⁸ Bkz. Aydınli, Hadis Istilâhları, s. 252.

⁸⁹ Mesela bkz. el-Hucurât 49/13, el-Mü’minûn 23/101, et-Tekâsür 102/1.

⁹⁰ Mesela bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 411.

⁹¹ Neseb bilgisi ve bunun çeşitli açılardan önemine dair geniş bilgi ve kaynaklar için bkz. Fayda, Mustafa, “Ensâb”, DİA, XI, 244-249.

⁹² Bkz. Aydınli, Hadis Istilâhları, s. 83. Ensâb kitaplarına örnek olarak Sem’ânî’nin *el-Ensâb*’ı, Makdisî’nin *el-Ensâbu’l-Müttefika*’sı ve İbnü’l-Esîr’in *el-Lübâb*’ı sayılabilir.

şehre nispet için yeterlidir.⁹³ Hatta bir yerde sırf cihad için bulunması bile oraya nispet için yeterli görülebilmiştir. Nitekim el-İfrîkî (v. 333/945), birçok sahâbî ve tâbiyi, sırf kıtanın belli yerlerinin fethine iştiraklerinden dolayı “Afrikalı muhaddis” olarak anabilmiştir.⁹⁴ Bizim de çalışmamızda, bu geniş çerçeveli yaklaşımı kabul ettiğimizi söylememiz gerekir.

II. FİLİSTİNLİ MUHADDİSLER

Sadece İslâm için değil diğer ilahî dinler için de taşıdığı büyük değerden dolayı Filistin, fethinin hemen akabinde Müslümanlar tarafından çok daha büyük bir sıklık ve iştiyâkla ziyaret edilmeye başlamıştır. Bu ziyaretler çok farklı sebeplere bina edilebilmiştir. Bu çerçevede buraya yerleşmek ya da kadı, vali veya öğretmenlik gibi devlet memurlukları ya da Allah yolunda cihad ve hatta sırf Mescid-i Aksâ gibi kutsal mekânlarında ibadet edip daha fazla sevap alma gayesi⁹⁵ taşıyanlar da vardır. Filistin fethin hemen peşinden bu amaçlardan bir veya bir kaçını gerçekleştirme yolunda daha sahâbe tabakasından başlamak üzere çok sayıda ziyaretçi almaya başlamıştır.

A. SAHÂBE TABAKASI

Hadisçilerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilen tarife göre sahâbî, “Hz. Peygamber’e Müslüman olarak mülâkî olan ve İslâm üzere ölen kişi” demektir.⁹⁶ Sahâbîler Hz. Peygamber’e gösterdikleri bağlılık, teslimiyet ve O’na verdikleri destek kadar İslâm’ın yayılması ve doğru anlaşılması için ortaya koyduğu çabalar sebebiyle de dinde önemli bir yere sahiptir. Böyle büyük bir değeri haiz olan sahâbe tabakası genel kabule göre 110/728 yılında sona ermiştir.⁹⁷

⁹³ Bkz. Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman b. Osman es- Sehâvî, *Fethü'l-Müğîs*, thk. Ali Hüseyin, Mektebetü's-Sünne: Mısır 2003, IV, 400.

⁹⁴ İfrîkî, Muhammed b. Ahmed el-Mağribî, *Tabakâtü 'Ulemâi İfrîkye*, Dârü'l-Kitâbi'l-Lübânî: Beyrut trs, s.11-12.

⁹⁵ Buharî, Fadlu's-Salât, 1; Müslim, Hacc, 511.

⁹⁶ Bu tarif, bazı hadisçilerin itiraza uğramış çeşitli tarifleri ve ayrıca Hadisçi olmayan ilim adamlarının sahâbî tarifleri için bkz. İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Âdil Ahmed: Beyrut 1415, I, 7-9. Sahâbe hakkında çeşitli açılardan geniş bilgi için bkz. Efendioğlu, Mehmet, “Sahâbe”, *Dia*, XXXV, 491-500.

⁹⁷ Nitekim 11/632 yılında vefât eden Allah Rasûlü, vefatından kısa bir süre önce “Yüz sene sonra bugün hayatta olanlardan hiç kimse kalmayacak” buyurmuştur (bkz. Müslim, Feza'ilü's-Sahâbe, 217).

Sahâbîler Hz. Peygamber'in vefatından sonra başlayan halifeler devrinden itibaren fetihlere hız vermiştir. Onların bu çerçevede adım attıkları ilk topraklar arasında Irak ve Suriye bölgesi ile birlikte Filistin de vardır.

I. ASLEN FİLİSTİNLİ OLAN SAHÂBÎLER

1. Sihbân Ebî Telâse el-Haresî

Aslen Kudüslü olan Ebû Telâse, Hz. Nebî'nin huzuruna gelip biat etmiştir. İlerleyen süreçte birçok vakıya katılmış ve neticede Rasûlullah'ın gözü önünde şehit düşmüştür.⁹⁸

Hz. Ömer'den hadis nakleden Telâse bunları “Filistinlilere” aktarmıştır.⁹⁹

2. Temîm b. Evs b. Hârice b. Seved b. Hâni ed-Dârî (40/661)¹⁰⁰

Aslen Filistinli olan¹⁰¹ Temîm, Benû Dâr kabilesine mensuptur. 9/630 yılında kabilesi ile birlikte Medine'ye gelip Müslüman olmuştur.¹⁰² Mescid-i Nebevî'de Hz. Peygamber'e minber yapmıştır.¹⁰³ Hz. Osman'ın vefatından sonra Şam'a giderek Beytü'l-Makdis'e yerleşmiş¹⁰⁴ ve Mescid-i Aksâ'da ilk kez kandil yakmayı âdet haline getirmiştir.¹⁰⁵

Tespitlere göre Rasûlullah'dan 18 hadis rivayet etmiştir.¹⁰⁶ Rasûlullah da ondan “Cessâse hadisini” aktarmıştır.¹⁰⁷ Enes b. Mâlik, Zurâre b. Evfâ (v. 93/709), Sâ'ib b. Yezîd, Şurahbîl b. Müslim, Şehir b. Havşeb, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mevheb

⁹⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-sahâbe*, III, 363-346.

⁹⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 383.

¹⁰⁰ Temîm ed-Dârî hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 408; Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, II, 150; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, I, 428; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 326-328; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 75-78; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I, 193-194; İbn Kâni, *Mu'cemü's-Sahâbe*, I, 109; İbn Hibbân, *es-Sikât*, III, 39-40; Isbahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, I, 448-452; Beğavî, *Mu'cemü's-Sahâbe*, I, 364-374; Zirikli, *el-A'lâm*, II, 87; Safadî, *el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, X, 252; İbn Mende, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, I, 316-319.

¹⁰¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 392, No 960.

¹⁰² İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I, 193.

¹⁰³ Ebû Dâvûd, *Salat*, 225.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VIII, 408.

¹⁰⁵ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, I, 428.

¹⁰⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 77. Bazı rivayetleri için bkz. Müslim, *Îmân*, 23; Ebû Dâvûd, *Melâhim*, 15; Tirmizî, *Da'avât*, 64.

¹⁰⁷ İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I, 194; Müslim, *Fiten*, 23.

(v. 120/737), Abdullah b. Ömer b. Hattâb, Muhammed b. Sîrîn (v. 110/729) ve ‘Amra bnt. Abdirrahman (v. 98/716) gibi muhaddisler Temîm'den rivayette bulunmuşlardır.¹⁰⁸

Temîm ed-Dârî, Hz. Ali döneminde Filistin'de vefat etmiştir.¹⁰⁹

3. ‘Ubeyd es-Sahâbî

Kudüs şehrinde yaşadığına dikkat çekilen¹¹⁰ ‘Ubeyd, Hz. Rasûlullah'tan iman ile ilgili tek bir hadis rivayet etmiştir.¹¹¹

II. FİLİSTİNE UĞRAYAN SAHÂBİLER

1. Abdullah b. Tufeyl ed-Devsî (v. 13/634)

Abdullah b. Tufeyl ed-Devsî, İslam'a ilk giren sahâbîlerdendir. Ashâbın en hayırlılarından. Hz. Ebû Bekir döneminde Şam savaşlarına katılmıştır. Lakabı Zünnûr'dur. Ecnâdîn¹¹² olayında şehit olmuştur.¹¹³

2. ‘Avn b. el-Melik el-Münzir b. en-Numân Ebû Kâbûs el-Lahmî (v. 13/634)

Lehim kabilesinin emiri, Hz. Hâlîd b. Velîd ile Şam'a gelmiştir. Ecnâdîn savaşında yaralanmış, kısa süre sonra da şehit olmuştur.¹¹⁴

3. ‘Âmir b. Abdillâh b. Cerrâh b. Hilâl b. Mâlik Ebî ‘Ubeyde el-Kuraşî (18/639)¹¹⁵

¹⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 327.

¹⁰⁹ Zirikli, *el-A'lâm*, II, 87.

¹¹⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 352.

¹¹¹ İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, III, 1020; Rivayet için bkz. Taberânî, *el-Mu'camü'l-Evsat*, VII, 215, hadis No 7310.

¹¹² Ecnâdîn kasabası Filistinde bulunmaktadır. Bkz. Yakût, *Mu'cemü'l-Büldân*, I, 103.

¹¹³ Zirikli, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Fâris, *el-A'lâm*, Beyrut 1399, IV, 94.

¹¹⁴ Zirikli, *el-A'lâm*, V, 98.

¹¹⁵ Âmir b. Cerrâh hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut 1968, III, 409-414; İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzi, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Beyrut 1952, VI, 325; Buhârî, Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. Mügîre, *et-Târîhu'l-Kebîr*, Dâiratu'l-Meârifu'l-Osmâniyye, trs, VI, 444-445; İsbahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Mûsâ, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Esfiyâ*, Beyrut, trs, I, 100-102; Bekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan ed-Deyyâr, *Târîhu'l-Hamis fî Ehvâli Enfüsü'n-Nefis*, Beyrut, trs, II, 244; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 225; İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Kitâbü'z-Zühd*, Beyrut 1999, 151; Hâkim, Muhammed b. Abdullah b. Nuaym en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir, Beyrut 1990, III, 294-300; Sâbit, Hâlîd b. Muhammed b. Hâlîl, *Ricâl Havle'r-Rasûl*, Beyrut 2000, 176; Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Kaymaz, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Kahire 2006, III, 5; İbn Kâni', Abdalbâkî b. Merzûk b. Vâsik el-Emevî, *Mu'cemu's-Sahâbe*, thk. Sâlih b. Sâlim, Medine 1418, II, 234; İbn Abdilber, Yusuf

Esasen Benû'l-Hâris kabilesine mensuptur.¹¹⁶ Hz. Ebû Bekr'in aracılığıyla Müslüman olmuştur.¹¹⁷ Hz. Muhammed onu cennetle müjdelemiş ve kendisine "ümmetin emini" lakabını vermiştir.¹¹⁸ Hz. Ömer ona "Yaşıyor olsaydı, kendisini halife tayin ederdim" diyecek kadar güvenmektedir.¹¹⁹

İrbâd b. Sâriye (75/694), Cabir b. Abdillâh (78/697), Ebî Ümâme el-Bâhilî (86/705), Samûra b. Cündeb (60/680) ve Abdurrahman b. Ganem (78/697) gibi isimlere hadis aktaran¹²⁰ Ebû Ubeyde'nin Rasûlullah'tan on dört hadis naklettiği tespit edilmiştir.¹²¹

Vebadan vefat eden Ebû Übeyde'nin cenaze namazını Muâz b. Cebel (18/639) kıldırmıştır.¹²² Mezarı Filistin'de dâhilindeki Bîsân kasabasıdır.¹²³

4. Şurahbîl b. Hasene bnt. Mutâ' Ebî Abdillâh el-Kindî (18/639)¹²⁴

Annesinin ismiyle çağrılan¹²⁵ Şurahbîl, Mekke'deki ilk vahiy kâtibidir.¹²⁶ Ailesi ile Habeşistan'a hicret etmiş¹²⁷ ve Resûlullah'ın hayatında valilik ve elçilik gibi görevler icra etmiştir.¹²⁸ Hz. Ebû Bekir zamanında Şam'a yerleşmiş ve İslâm tarihi açısından önem arz eden birçok vakiya iştirak etmiştir. Filistin bölgesinde gerçekleşen

---

b. Abdullah b. Muhammed en-Nimrî el-Kurtubî, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed, Beyrut 1992, II, 792-795; İbnu'l-Esîr, Ali b. Muhammed b. Abdulkerîm eş-Şeybânî el-Cezrî, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye 1994, III, 125-128.

¹¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, III, 409.

¹¹⁷ Sâbit, *Ricâl Havle'r-Rasûl*, 176.

¹¹⁸ İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, III, 125-128.

¹¹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, III, 409.

¹²⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 325.

¹²¹ Zirikli, *el-A'lâm*, III, 252. Rivayetlerinden bazıları için bkz. Tirmizî, *Fiten*, 55; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 220 hadis No 1690.

¹²² İsbahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Âdil Yusuf, Riyad: Dâru'l-Vatan, 1998, I, 150.

¹²³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 18.

¹²⁴ Şurahbîl b. Hasene hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, IV, 127; Buharî, *et-Târihu'l-Kebîr*, IV, 247; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, II, 619; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, II, 698-699; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, III, 265; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV, 337; Safedî, Halîl b. Eybek b. Abdillâh, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed Ernâot, Beyrut: Dâru İhyai't-Turas, 2000, XVI, 75; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, Hindistan: Dâiratü Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1326, IV, 320.

¹²⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, III, 266.

¹²⁶ Kettânî, Muhammed Abdullhay el-Fâsî, *et-Terâtübü'l-İdâriyye (Nizâmü'l-Hükûmeti'n-Nebeviyye)*, thk. Abdillâh Hâlidî, Beyrut: trs, I, 153.

¹²⁷ İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, II, 699.

¹²⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, III, 266.

Yermûk¹²⁹ Savaşı'nın dört komutanından birisidir.¹³⁰ Tebariyyâ şehrini fethetmiştir. İbnü'l Barkî'nin (v. 249/863) belirttiğine göre Hz. Ömer, onu Şam'ın dörtte birinin valisi yapmıştır.

Şurahbîl, Übâde b. es-Sâmit'ten (v. 34/655) hadis almıştır.¹³¹ Kendisinde ise Abdurrahman b. Genem, Rabî'a ve Ebî Abdillâh el-Eş'arî nakilde bulunmuştur.¹³²

Biyografi kaynaklarına göre Şurahbîl, Ebî Ubeyde ile aynı gün ve onun gibi vebadan vefat etmiştir.¹³³

5. Yezîd b. Ebî Süfyân b. Harb b. Abdimenâf el-Emevî (18/639)¹³⁴

Lakabı Yezîdu'l-Hayr'dır.¹³⁵ Mekke'nin fethedildiği yıl Müslüman olmuş ve daha sonra hep bu yolda yaşamıştır.¹³⁶ Huneyn Savaşı'na katılmıştır.¹³⁷ Efendimiz (sav) ona ganimetten yaklaşık yüz deve ve kırk okka kıymetinde mal vermiştir.¹³⁸ Hz. Ebû Bekir tarafından Şam'a gönderilmiş¹³⁹ ve Filistin şehirlerinden olan Kaysâriye'yi fethetmiştir.¹⁴⁰

¹²⁹ Yermûk şehri Filistin'in sınırında bulunmaktadır. Bkz. Yakût, *Mu'cemü'l-Büldân*, V, 434.

¹³⁰ İbn Hibbân, *Meşâhîru 'Ulemâi'l-Emsâr ve A'lâmü Ulemâi'l-Aktâr*, thk. Merzûk Ali, Dâru'l-Vefâ 1991, 41.

¹³¹ İbn Hacer'in tespitine göre (bkz. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, III, 26) Şurahbîl'in rivayetleri, Kütüb-i Sütte'yi oluşturan eserler içinde sadece İbn Mâce'nin *Sünen*'inde yer almaktadır (mesela bkz. İbn Mâce, Tahâret, 55). Onun ayrıca Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i içinde de bazı rivayetleri bulunmaktadır (mesela bkz. Müsned, XXIX, 288, hadis no: 17753).

¹³² İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, III, 266.

¹³³ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, II, 619.

¹³⁴ Yezîd b. Ebî Süfyân hakkında geniş bilgi için bkz. Mizzî, Ebû'l-Haccâc Yusuf b. Abdurrahmân el-Kelbî ed-Dimeşkî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, thk. Beşşâr Avvâd, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980, XXXII, 145; ed-Dimaşkî, Ebû Zür'a Abdurrahmân b. Âmr b. Abdullah en-Nesrî, *et-Târîh*, Şükrullah b. Ni'metullah el-Kucânî, Dimeşk 1982, 172-173, 218; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Muâz el-Büstî, *es-Sikât*, Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmaniyye, 1973, III,443; Halife b. Hayyât, Ebû Amr b. Halife eş-Şeybânî el-Basrî, *Kitâbu't-Tabakât*, thk. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikir 1993, 732; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 405; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, V, 456; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, IV, 1575; İbn Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, I, 119, 138,155; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 199; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, VI, 516; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XI, 332; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IX, 271; Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VIII, 317.

¹³⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII, 145.

¹³⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII, 145.

¹³⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 145.

¹³⁸ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, V, 456.

¹³⁹ Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 184.

¹⁴⁰ İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, IV, 1576.

Mizzî'nin tespitlerine göre¹⁴¹ Kütüb-i Sitte'yi oluşturan eserlerin müellifleri arasında sadece İbn Mâce Yezîd'den gelen hadislerle¹⁴² yer vermiştir. Yezîd'den Ebû Abdillâh el-Eş'arî ve Cünâde b. Ebî Ümeyye (75/694) gibi öğrencileri hadis nakletmişlerdir.¹⁴³

Yezîd, Şam'daki meşhur veba salgınında vefat edenler arasındadır.¹⁴⁴

6. Bilâl b. Rabâh el-Habeşî el-Kuraşî et-Teymî (20/641)¹⁴⁵

Habeşistanlı köle bir ailenin çocuğu olarak Hicaz'da doğmuştur.¹⁴⁶ Annesi Hamâme İslâm'a ilk girenlerdendir.¹⁴⁷ Ümeyye b. Halef (v. 2/624), Hz. Bilâl'i İslâm'dan döndürmek için türlü işkenceler yapmıştır. Hz. Ebû Bekir tarafından azat edilen Hz. Bilâl¹⁴⁸ Hz. Peygamber'in cennet ile müjdelediği sahâbîlerdendir.¹⁴⁹

Rasûlullah Medine'de müezzinlik görevini Bilâl'e vermiştir.¹⁵⁰ Mekke'nin fethinde Kâbe'nin üzerine çıkararak ezan okumuştur.¹⁵¹ Bilal, Rasûlullah ile beraber bütün savaflara katılmıştır.¹⁵² Hz. Peygamber'in vefatından sonra ise Şam'a yerleşmiştir.

Hz. Ömer Kudüs'ü fethettiği gün namaz vakti geldiğinde Bilâl'den ezan okumasını rica etmiştir. Bunun üzerine Hz. Bilal Mescid-i Aksâ'da ezan okumaya başlamış, ezan sesini duyan Ashâb-ı Kirâm Rasûlullah'ın yaşadığı günleri hatırlayarak ağlamıştır.¹⁵³ Bilâl-i Habeşî, Hz. Ömer ile Medine'ye dönmüştür.

¹⁴¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 145.

¹⁴² Mesela bkz. İbn Mâce, *Tahâret*, 55. Yezîd'in bazı rivayetleri için ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned* I, 202, hadis No 21.

¹⁴³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 145.

¹⁴⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, VI, 517.

¹⁴⁵ Bilâl b. Rabâh hakkında geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 210-218; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 288-291; Vâkidî, *Fütühü's-Şâm*, I, 230; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, III, 232-238; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, II, 106; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 395; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, X, 173-174; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I, 178; İbnul-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, I, 415-419; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I, 455.

¹⁴⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 210.

¹⁴⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 288.

¹⁴⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 213.

¹⁴⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 211.

¹⁵⁰ İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I, 178; Sâbit, *Ricâl havle'r-Rasûl*, 64.

¹⁵¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 216.

¹⁵² İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I, 455.

¹⁵³ Vâkidî, *Fütühü's-Şâm*, 230.

H. Bilâl'den Üsâme b. Zeyd (v. 54/673), Berâ b. 'Âzib (v. 72/690), Sa'îd b. el-Müseyyeb (v. 94/715), Süveyid b. Gafle (v. 82/701) ve Şehr b. Havşeb (v. 111/729) gibi isimler rivayette bulunmuştur.¹⁵⁴ Hz. Bilâl Rasûlullah'tan 44 hadis rivayet etmiştir.¹⁵⁵

Bilal-i Habeşî altmışlı yaşlarda Dimeşk'te vefat etmiştir.¹⁵⁶

7. 'ÿyâz b. Ganm b. Zühre b. Ebî Şeddâd (v. 20/641)¹⁵⁷

'ÿyâz, Rıdvân biatında Müslüman olmuş¹⁵⁸, ikinci Habeşistan hicretine katılmış¹⁵⁹, Resûlullah'ın bulunduğu bütün savaşlarda bulunmuştur.¹⁶⁰ Hz. Ebû Bekir tarafından Yermük ve Irak'a komutan olarak gönderilmiştir.¹⁶¹ Kudüs'ün fethinde bulunmuş, rivayetlere göre Kudüs'te hamam yaptırmıştır.¹⁶² Bölgenin başkomutanı Ebû Übeyde vefat etmeden evvel 'ÿyâz'ı lider tayin etmiş, Hz. Ömer ise bu durumu onaylamıştır.¹⁶³

Çeşitli kitaplarda¹⁶⁴ rivayetleri bulunan 'ÿyâz'dan Cübeyr b. Nüfeyr (v. 80/699), Şehr b. Havşeb ve eş-Şa'bî (v. 104/723) hadis almışlardır.¹⁶⁵

'ÿyâz b. Ganm, Humus şehrinde vefat etmiştir.¹⁶⁶

8. Hâlid b. Velîd b. Müğîre b. Abdillâh b. 'Umeyr b. Mahzûm el-Kuraşî (v. 21/642)¹⁶⁷

¹⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 288-289.

¹⁵⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 219.

¹⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 290. Bazı rivayetleri için bkz. İbn Mâce, *Menasik*, 61; Ahmed b. Hanbel, *Müsned XXXIX*, 315, hadis No 23883.

¹⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 398; Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VII, 18; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 407; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, III, 315-317; ; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, III, 1234; İbn Kâni, *Mu'cemu's-Sahâbe*, II, 277-278; Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed el-Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, thk. Mustafa Abdulkadir, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417, I, 196.

¹⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 398.

¹⁵⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 629.

¹⁶⁰ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, I, 196.

¹⁶¹ İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, III, 1235.

¹⁶² 'Uleymî, *el-Ünsü'l-Celîl bi Târîhi'l-Kudüs ve'l-Halîl*, I, 261.

¹⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 398.

¹⁶⁴ 'ÿyâz'ın bazı rivayetleri için bkz. İbnü Ebî 'Âsım, Ahmed b. 'Amr ed-Dahhâk, *es-Sünne*, thk. Elbânî, *el-Mektebü'l-İslâmî*: Beyrut 1400, II, 521, hadis No 1096.

¹⁶⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 407.

¹⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 398.

Mahzûm kabilesine nispet edilmiştir.¹⁶⁸ Babası el-Velîd bir müşrik olarak ölmüştür. Uhud'da Müslümanlara karşı savaşmıştır.¹⁶⁹ Kardeşi aracılığı ile Hudeybiye anlaşmasından sonra Müslüman olmuştur.¹⁷⁰ Rasûlullah ile Mute ve Hüneyn savaşlarına katılmıştır. Mute harbinde üç komutan şehit düştükten sonra ordunun başına geçip zafere muvaffak olmuştur. Bundan dolayı Hz. Peygamber onu takdir etmiş ve kendisine “Seyfullah” lakabını vermiştir.¹⁷¹

Hz. Ebû Bekir, Hâlid'i önce mürtedlere karşı ardından da Irak'a ve Şam'a cihad için göndermiştir.¹⁷² Filistin bölgesindeki Yermûk'da İslâm ordusuna komutanlık yapmıştır. Hz. Ömer Kudüs'ün fethinde Hıristiyanlara emannâme yazarken Hâlid'i de yazılanlara şahit kılmıştır.¹⁷³

18 hadis rivayet ettiği belirlenen¹⁷⁴ Hâlid'den Cabir b. Abdillâh el-Ensârî, Eşter en-Neha'î (v. 72/690), Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadremî, Hâlid b. Hakîm b. Hüzâm, Refî' b. Ebî'l-Âliye er-Riyâhî (v. 93/714), Şakîk b. Seleme (v. 82/701), Târik b. Şihâb (v. 82/701), Abdullâh b. Abbâs (v. 68/687), 'Üzre b. Kays el-Becelî (v. 60/680), 'Alkame b. Kays en-Neha'î (v. 61/681), Kays b. Ebî Hâzim (v. 98/719), Müğîre el-Mahzûmî, Mikdâm b. Me'di Kerb (v. 87/706), Yese' el-Mahzûmî ve Ebî Abdillâh el-Eş'arî gibi isimler nakilde bulunmuştur.¹⁷⁵

---

¹⁶⁷ Hâlid b. Velîd hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 394-398; Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, III, 136; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 356; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 187; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 223-234; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, II, 427-431; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, II, 140-144; Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayib b. Ali en-Nesâî, *Fezâilu's-Sahâbe*, Beyrut 1405, I, 53; İbn Mende, Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahayâ el-Übeydî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Âmir Hasan, İmârât 2005, I, 452; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 300.

¹⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 187.

¹⁶⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 394.

¹⁷⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 394.

¹⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 395. Hâlid vefat etmeden kısa süre evvel şu cümleleri söylemiştir: “Yüzlerce savaşta bulundum. Vücudumda mızrak, ok, kılıç yarası olmayan bir karış yer yoktur. Fakat maalesef görüyorsunuz ki, develer gibi yatağımda ölüyorum. Korkaklar bu hayatta rahat yüzü görmesin” (bkz. İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, II, 430).

¹⁷² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 188; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 395-396.

¹⁷³ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, III, 609.

¹⁷⁴ Zirikli, *el-A'lâm*, II, 300. Hâlid'in bazı rivayetleri için bkz. Buharî, Et'ime 14; Müslim, Sayd 7; Ebû Dâvûd, Talak 40; Nesâî, Talak 7.

¹⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 188.

Hâlid b. Velîd Humus şehrinde vefat etmiştir.¹⁷⁶

9. Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl b. ‘Abdil‘üzzâ b. Riyâh b. Abdillâh b. Ka‘b (v. 23/644)¹⁷⁷

Ömer b. el-Hattâb, Mekke'de doğmuştur.¹⁷⁸ Babası el-Hattâb b. Nüfeyl, annesi Ebû Cehil'in kardeşi veya amcasının kızı olan Hanteme bnt. Hişâm'dır.¹⁷⁹ Hz. Peygamber'in bir duasının neticesinde¹⁸⁰ ve kız kardeşi aracılığıyla İslâm'a girmiş¹⁸¹; Rasûlullah'ın huzurunda kelime-i şahadet getirmiştir.¹⁸² Düşüncesi ve davranışlarının İslâm'ın öğretileriyle uyuşmasından dolayı Efendimiz (sav) ona “el-Fârûk” lakabını takmış¹⁸³ ve cennetle müjdelemiştir.¹⁸⁴ Hz. Ebû Bekir'den sonra hilâfet makamına oturmuş; bu sebeple “emîru'l-müminîn” ve “halîfetu Resûlillah” gibi vasıflarla anılmıştır.¹⁸⁵

Hz. Muhammed'in katıldığı savaşların tamamına o da iştirâk etmiştir.¹⁸⁶ Hilâfeti döneminde Bizanslılarla yapmış olduğu Yermûk ve Ecnâdîn savaşları neticesinde

¹⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 396; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 189.

¹⁷⁷ Ömer b. Hattâb hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, III, 265-376; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, VI, 138; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VI, 105-106; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 316-326; Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, II, 397-449; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, III, 1144; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, IV, 137-168; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, IV, 484-486; Müslim, Ebû'l-Haccâc Müslim b. Haccâc en-Nisâbü'rî, *el-Kunâ ve'l-esmâ*, thk. Abdurrahîm Muhammed, Medine: 'İmadetü Bahsi'l-İlmiyye, 1984, I, 200; Sem'ânî, Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr el-Mirvezî es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ, Dâru'l-Ma'ârifü'l-Osmâniyye 1962, IX, 251; 'İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdullâh b. Salih, *Ma'rifetü's-Sikât min Ricâli Ehli'l-İlmi ve'l-Hadîs ve mine'd-Dü'afâi ve Zikri Mezâhibihim ve Ahbârihim*, thk. Abdülalîm el-Bastevî, Medine 1985, II, 164.

¹⁷⁸ İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, III, 1145.

¹⁷⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, IV, 484.

¹⁸⁰ Hz. Peygamber Hz. Ömer veya Ebû Cehil Amr b. Hişâm'dan birinin İslâm'a girmesi için Allah'a dua etmiş ve böylece İslâm'ın kuvvetleneceğini düşünmüştür. Bkz. Tirmîzî, Menâkib, 49.

¹⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, III, 267.

¹⁸² Hz. Ömer'in İslâm'a girmesi o ana kadar Müslüman olanları çok sevindirmiştir. Onların bu olaya tepkisi konusunda bkz. Buhârî, Menâkib, 34.

¹⁸³ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, IV, 486. Rasûlullah (sav) onun hakkında şöyle buyurmuştur : "Yüce Allah (cc), hakkı Ömer'in diline ve kalbine koymuştur" (bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IX, 144).

¹⁸⁴ Tirmîzî, Menâkib, 84.

¹⁸⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, III, 280.

¹⁸⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 322.

Ürdün, Suriye, Irak ve Filistin'i fethetmiştir.¹⁸⁷ Böylece Müslümanlar onun döneminde Fâris ve Rûm diyarlarına girmiştir.¹⁸⁸

Hız. Ömer bizzat Rasûlullah yanında Hız. Ebî Bekir ve Hız. Übey b. Ka'b'dan da hadis rivayetinde bulunmuştur.¹⁸⁹ Bazı kaynaklara göre Hız. Ömer duymuş olduğu bu hadisler içinde zekât ile ilgili olanları bir sahifede toplamıştır.¹⁹⁰

Kendisinden ise Enes b. Mâlik (v. 93/709), Cabir b. Abdillah, Cabir b. Semûre (v. 94/710), Berâ b. 'Âzib (v. 71/690), Abdullah b. Ömer (v. 74/693), Hız. Aişe (v. 58/678), Hafsa (v. 45/665), Süveyd b. Gafele (v. 80/699), Şureyh el-Kâdı (v. 78/697), Mesrûk b. el-Ecda' (v. 62/682), Müslim b. Yasâr (v. 100/718), Nuaym b. Rebî'a, Kays b. Mervân el-Cu'fî, Ebî İdrîs el-Havelânî (v. 80/699) ve Ebî Katâde el-Ensârî (v. 54/673) gibi isimler rivâyette bulunmuşlardır.¹⁹¹

Hız. Ömer Medine'de sabah namazını kılariken bıçaklanmak suretiyle şehit edilmiştir.¹⁹² Cenazesini Süheyb kıldırmıştır.¹⁹³

10. 'Ubâde b. es-Sâmit b. Kays b. Esrem b. Hazrec el-Ensârî (v. 34/655)¹⁹⁴

Hazrec kabilesine mensup olan 'Ubâde Medine'de doğmuştur. Babası es-Sâmit b. Kays, annesi Kurrâtu'l-'Ayn bnt. 'İclân'dır.¹⁹⁵ Mekke'ye gelip Müslüman olmuş ve

¹⁸⁷ İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, III, 1145.

¹⁸⁸ Taberî, *Târîhü'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, IV, 146-153.

¹⁸⁹ Hız. Ömer'in bazı rivayetleri için bkz. Buharî, *Bidü'l-Vahî* 1; Müslim, *Âdâb*, 7; Ebû Dâvûd, *Sala*, 36; Tirmizî, *Salât*, 12; Nesâî, *İftitâh*, 37; İbn Mâce, *Tahâret*, 60.

¹⁹⁰ A'zamî, Muhammed Mustafa el- A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, Beyrut 1968, s 57; İbnü Sellâm, Ebû 'Ubeyd Kâsim b. Sellâm el-Haravî, *Kitâbu'l-Emvâl*, thk. Halil Muhammed, Dârü'l-Fikir:Beyrut 1986, s 477. Nâfî'in bu sahifeyi İbnu Ömer'den birkaç sefer dinlediği ifade edilir (İbnü Sellâm, *Kitâbu'l-Emvâl*, s 477).

¹⁹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 317.

¹⁹² İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, III, 1153-1154.

¹⁹³ İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, III, 1157.

¹⁹⁴ 'Ubâde b. Sâmit hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 387; Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VI, 92; Müslim, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, II, 856; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, III, 158-160; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, III, 505-507; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 183-190; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, II, 807-809; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 95; İbn Kâni, *Mu'cemu's-Sahâbe*, II, 191; İbn Asâkir, *Târîhu Dimesşk*, XXVI, 175-208; İbn Hibbân, *es-Sikât*, III, 302; İbn Hibbân, *Meşâhîru 'Ülemâi'l-Emsâr*, 87; Isbahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, I, 384-386; Beğavî, Ebû'l-Kâsim Abdullah b. Muhammed b. Abdulazîz b. Sâbûr el-Beğavî, *Mu'cemu's-Sahâbe*, thk. Muhammed Emîn, Küveyt: Dârü'l-Beyan, 2000, I, 251-259; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref b. Mürî, *Tehzîbu'l-Esmâ' ve'l-Lugât*, Lübnan, trs, I, 256-257; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 341-345; Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehu Rivâye fî'l-Kütübi's-Sitte*, thk. Muhammed Hatîb, Cidde:Darü'l-Kible, 1992, I, 533.

¹⁹⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, III, 505.

birinci Akabe biatına katılmıştır.¹⁹⁶ Yermûk, Gazze ve Mısır'ın fethinde bulunmuş; Hz. Ömer tarafından Filistin şehrine ilk kadı olarak tayin edilmiştir.¹⁹⁷

Hadisler konusunda çok titiz olan 'Ubâde, Resûlullah'dan hadis rivayetinde bulunmuştur.¹⁹⁸ Kendisinden de el-Esved b. Sa'lebe, Enes b. Mâlik, Sâbit b. es-Semt, Cabir b. Abdillâh, Hübeyş b. Şüreyh, Hittân b. Abdillâh, Hâlid b. Mi'dân (103/721), 'Ubâde el-Kendî (118/736), Abdullâh b. Halîfe, 'Atâ b. Yasâr (103/721) ve oğlu Übeydullâh b. 'Ubâde rivayet etmişlerdir.¹⁹⁹

Hz. Osman'ın döneminde vefat eden Ubâde b. eb-Sâmit Kudüs'te defnedilmiştir.²⁰⁰

11. 'Urve b. Zeyd b. Mühelhel et-Tâî (37/658)

'Urve b. Zeyd, Cahiliye döneminde babası ile bazı savaşlara katılmıştır. Babası Zeyd de sahâbî olan Urve; Rasûlullah (sav) ile karşılaşmış, ardından da Müslüman olmuştur. Urve bazı sahâbîler gibi şiir ile ilgilenmiştir. Hz. Ömer'in döneminde Kudüs'ün fethine katılmış, Kâdisiyye Savaşı'nda da bulunmuştur. 21/641 yılında Hz. Ömer'in emriyle Rey üzerine yürümüş ve bu seferinde başarılı olmuştur. Bundan dolayı Hz. Ömer kendisine "el-Beşîr" lakabını takmıştır.²⁰¹

12. Abdullâh b. Selâm b. Hâris b. Kaynukâ' el-Hazrecî (v. 43/664)²⁰²

Benû Kaynukâ' kabilesine mensup olan Abdullâh, Tevrat'ta Hz. Peygamber'in sıfatlarını görüp Müslüman olmuştur.²⁰³ Müslüman olmadan evvelki ismi olan "el-

¹⁹⁶ İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, III, 158.

¹⁹⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, III, 506-507.

¹⁹⁸ 'Ubâde b. es-Sâmit'in bazı rivayetleri için bkz. Buhârî, İmân, 9; Müslim, İmân, 10; Ebû Dâvûd, Talak, 18; Tirmizî, Hudûd, 8; Nesâî, Sala, 6; İbn Mâce, Ruhûn, 20.

¹⁹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 184-185.

Hz. Ubâde'nin rivayetleri için bkz. Buhârî, İmân, 9; Müslim, İmân, 10; Ebû Dâvûd, Talak, 18; Tirmizî, Hudûd, 8; Nesâî, Sala, 6; İbn Mâce, Ruhûn, 20.

²⁰⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, III, 507.

²⁰¹ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 404; Zirikli, *el-A'lâm*, IV, 226.

²⁰² Abdullâh b. Selâm hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, II, 352-354; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, V, 18; Müslim, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, II, 920; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 62-63; İbn Kâni', *Mu'cemü's-Sahâbe*, II, 132; İbn Hibbân, *es-Sikât*, III, 228; Beğavî, *Mu'cemü's-Sahâbe*, IV, 102-106; Isbahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 1665; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, III, 921-923; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, III, 265; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 102-104; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 74-76; Nesâî, *Fezâilü's-Sahâbe*, I, 45.

²⁰³ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 103.

Husây'n", Rasûlullah tarafından "Abdullah" şeklinde değiştirilmiştir.²⁰⁴ Cennetle müjdelenen sahâbilerdendir.²⁰⁵ Hz. Ömer zamanında Kudüs fethine katılmıştır.²⁰⁶

Abdullah b. Selâm'ın Hz. Peygamber'den naklettiği bazı hadisler kitaplara girmiş bulunmaktadır.²⁰⁷ Kendisinden de Enes b. Mâlik, Dâvûd el-Ensârî, Kays b. 'Ubâde el-Basrî, Ebû Sa'îd el-Makburî (v. 100/718), Zurâre b. Evfâ (v. 93/709), 'Atâ b. Yasâr, Hamza b. Yusuf b. Selâm ve Muhammed b. Selâm gibi râvîler rivayet etmişlerdir.²⁰⁸

Abdullah b. Selâm Medine'de vefat etmiştir.²⁰⁹

13. Dihye b. Halîfe b. Ferve b. Zeyd el-Kelbî (v. 45/666)²¹⁰

Dihye, Kelb kabilesine mensup olup ticaretle ilgilenen zengin bir sahâbiydi. İslam dinine ilk girenlerden biri oldu. Bedir Savaşı hariç bütün gazvelere iştirâk etti.²¹¹ Cibrîl (a.s.) birçok defa Rasûlullah'ın (sav) yanına, Dihye'nin suretinde gelmişti.²¹² Hz. Peygamber onu Heraklius'a elçi olarak gönderdi.²¹³ Yermûk Savaşı'na katıldı ve sonrasında Dimeşk şehrine yerleşti.²¹⁴

Dihye, Hz. Peygamber'den iki hadis nakletmiştir.²¹⁵ Kendisinden de Hâlid b. Yezîd b. Muâviye, 'Âmir eş-Şa'bî, Abdullah b. Şeddâd b. Hâd (v. 82/701), Muhammed

²⁰⁴ İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, III,921.

²⁰⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, II, 352.

²⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 75.

²⁰⁷ Abdullah'ın bazı rivayetleri için bkz. Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe*, 33; Tirmizî, *Cuma*, 2; İbn Mâce, *İkâmetü's-Sala*, 174.

²⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 75.

²⁰⁹ İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, III,921.

²¹⁰ Dihyetü'l-Kelbî hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, IV, 249-252; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, II, 197; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 473-475; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, II, 461; Isbahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, II, 1012-1015; Beğavî, *Mu'cemü's-Sahâbe*, II, 292-294; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 321-323; İbn Mende, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, I, 549-551.

²¹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 474.

²¹² İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, IV, 250.

²¹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 474.

²¹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 475.

²¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 474. Dihye'nin rivayetleri için bkz. İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. İbrahim el-Absî, *el-Müsanna'f*, thk. Kemal Yusuf, Mektebetür'r-Rüşd; Riyad 1409, VI, 516, hadis No 33446; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXI, 90; hadis No 18793.

b. Ka‘b el-Kurazî (v. 108/726) ve Mansur b. Sa‘îd el-Kelbî gibi râvîler hadis almışlardır.²¹⁶

Filistin’de bulunan Nâsire şehrinde eş-Şecere köyünde defnedilmiştir.²¹⁷

14. Üsâme b. Zeyd b. Hârise Ebî Muhammed el-Kelbî (v. 54/676)²¹⁸

Annesi Ümmü Eymen Hz. Peygamber’in mürebbiyesi, babası ise O’nun azatlılarından Zeyd b. Hârise’dir. Efendimiz onu, Filistin yakınlarına gönderdiği bir birliğe lider olarak tayin etmiştir.²¹⁹

Rasûlullah'dan naklettiği hadisler Kütüb-i Sitte’yi oluşturan eserlerde yer almış durumdadır.²²⁰ O ayrıca Bilâl b. Rabâh ve Ümmü Seleme'den (60/680) de hadis almıştır. Kendisinden ise Hasan b. Üsâme, Harmale, İbrâhîm b. Sa‘d, Hasan el-Basrî (110/728), ‘Urve b. Zübeyr (95/713), ‘Âmr b. Sâib, ‘Atâ b. Rabâh (v. 114/732), ‘Atâ b. Yesâr, Ebî Osman en-Nehdî (v. 95/713) ve Ebî Hureyre (v. 59/678) gibi râvîler hadis rivâyet etmişlerdir.²²¹

15. Şeddâd b. Sâbit b. Harâm b. Mâlik en-Naccâr (v. 58/680)²²²

Neccâr kabilesine mensup olan Şeddâd “Ebû Ya‘lâ” künyesiyle bilinir. Babası ve annesi Müslüman olan Şeddâd, Hassân b. Sâbit’in (v. 54/674) kardeşidir.²²³ Çocuk yaşlarda olduğu için Hz. Peygamber’le çok fazla savaşa katılamamıştır. Fakat Hz.

²¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 474.

²¹⁷ Yakût, *Mu‘cemü'l-Büldân*, III, 325.

²¹⁸ Usâme b. Zeyd hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa‘d, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, IV, 61-73; Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, II, 23; ‘İcli, *Ma‘rifetü's-Sikât min Ricâli Ehli'l-‘İlmi ve'l-Hadîs ve mine'd-Dü‘afâi ve Zikri Mezâhibihim ve Ahbârihim*, I, 216; Müslim, *el-Kunâ ve'l-Esmâ*, I, 331; Nesâî, *Fezâilu's-Sahâbe*, I, 24-25; Beğavî, *Mu‘cemu's-Sahâbe*, I, 222; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta‘dil*, II, 283; İbn Kâni‘, *Mu‘cemu's-Sahâbe*, I, 9; Isbahânî, *Ma‘rifetü's-Sahâbe*, I, 224; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 338-347; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma‘rifetü's-Sahâbe*, I, 194-197; İbn Abdilber, *el-İstî‘âb fî Ma‘rifetü'l-Ashâb*, I, 75-78; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi'n-Nübelâ*, IV, 107; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 208.

²¹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 340.

²²⁰ Rivayetlerinden bazıları için bkz. Buharî, *Vudû‘*, 6; Müslim, *Salât*, 41; Ebû Dâvûd, *Zekât*, 12; Tirmizî, *Hac*, 46; Nesâî, *Nikâh*, 19; İbn Mâce, *Menâsik*, 73.

²²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 338-339.

²²² Şeddâd hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa‘d, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 401; Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, IV, 224; Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*, II, 928; Beğavî, *Mu‘cemu's-Sahâbe*, III, 283-287; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta‘dil*, IV, 328; İbn Kâni‘, *Ebu'l-Hüseyn Abdülbâkî b. Merzûk el-Ümevî, Mu‘cemu's-Sahâbe*, I, 333-334; İbn Hibbân, *es-Sikât*, III, 185-186; Isbahânî, *Ma‘rifetü's-Sahâbe*, III, 1459-1461; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma‘rifetü's-Sahâbe*, II, 613; İbn Abdilber, *el-İstî‘âb fî Ma‘rifetü'l-Ashâb*, II, 694-695; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, III, 258-259; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 389-392; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi'n-Nübelâ*, IV, 85-89.

²²³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 389.

Peygamber “Şam ve Kudüs fethedilecek; sen ve senden sonraki çocuklarından bir cemaat inşaallah orada bulunacaksınız” buyurarak onu müjdelemiştir.²²⁴ Şeddâd daha sonra Suriye ve Filistin bölgesine gitmiş; Beytu'l-Makdis'e yakın bir yere yerleşmiştir.

Şeddâd'ın Rasûlullah'dan 50 hadis rivayet ettiği tespit edilmiştir.²²⁵ Şeddâd ayrıca Ka'b el-Ahbar'dan (v.32/653) da rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise Üsâme b. 'Umeyr, Beşîr el-'Adevî, Cubeyr b. Nufeyr, Şeddâd Ebî 'Ammâr, Damra b. Habîb, Ebû'l-Eş'as es-San'ânî, Muhammed b. Rabî' ve Müslim b. Muşkim gibi muhaddisler hadis nakletmiştir.²²⁶

58/678 yılında vefât eden Şeddâd Mescid-i Aksâ hazîresine defnedilmiştir.²²⁷

16. Ebû Hureyre Abdurrahman b. Sahr b. 'Âmir ed-Devsî (v. 58/678)²²⁸

İsmi konusunda âlimlerin farklı görüşler serdettiği²²⁹ Ebû Hureyre 7/628 yılında Medine'ye gelip Müslüman olmuştur.²³⁰ Ebû Hureyre Filistin'e gelmiş ve Kudüs'ün fethine katılmıştır.²³¹

Her zaman Rasûlullah'ın (sav) yanında bulunmuş, O'ndan neredeyse hiç ayrılmamıştır.²³² Bundan dolayı Ashâb-ı Kiram içinde Hz. Peygamber'den en çok hadis nakleden sahâbî olmuştur.²³³ Hz. Ömer ve Hz. Aişe'den de rivayette bulunan Ebû Hureyre bu hadislerden 138 tanesini talebesi Hemmâm b. Münebbih'e (v. 131/749)

²²⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VII, 289, No 7162.

²²⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 89. Bu rivayetlerden bazıları için bkz. Buharî, *Da'avât*, 2; Müslim, *Sayd*, 11; Ebû Dâvûd, *Savm*, 28; Tirmizî, *Da'avât*, 15; Nesâî, *Zahâya*, 22; İbn Mâce, *Zühd*, 21.

²²⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 390.

²²⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, III, 258.

²²⁸ Ebû Hureyre hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, II, 362-365; Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VI, 132-133; 'İcli, *Ma'rifetü's-Sikât*, II, 433; Müslim, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, II, 889; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 49-50; İbn Kâni, *Mu'cemü's-Sahâbe*, II, 194-195; İbn Hibbân, *es-Sikât*, III, 284; Isbahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, IV, 1885-1892; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifetü's-Sahâbe*, VI, 313; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifetü'l-Ashâb*, IV, 1768; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, VII, 348, 362; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIV, 366.

²²⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 49-50.

²³⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIV, 366.

²³¹ 'Uleymî, *el-Unsü'l-Celîl*, I, 263.

²³² İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, VII, 355.

²³³ İbn Hâzim'in (456/1064) belirttiğine göre, Bakîy b. Mahled'in *Müsned*'inde, Ebû Hureyre'den 5300 küsur hadis nakledilmiştir. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, VII, 352.

yazdırmıştır. Bu belge *Sahîfetü Hammâm (es-Sahîfetü's-Sahîha)*²³⁴ adıyla meşhur olmuştur.²³⁵ Ebû Hureyre'den aralarında Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdillâh, Zeyd b. Eslem (v. 136/753), Hasan el-Basrî ve Sa'îd b. Museyyeb gibi meşhur isimlerin de bulunduğu 800 civarında râvî hadis nakletmiştir.²³⁶ Bu hadisleri Hadis edebiyatının hemen bütün eserlerinde görmek mümkündür.²³⁷

17. Muâviye b. Sahr b. Harb b. Ümeyye b. 'Abdumenâf el-Kuraşî (v. 60/680)²³⁸

Muaviye'nin annesi ve babası Mekke'nin fethinde İslam'a girmişlerdir. Muaviye, rivayetlere göre Hudeybiye anlaşmasında Müslüman olmuş, fakat bu durumu ailesinden gizlemiştir.²³⁹ Hz. Peygamber onu vahiy kâtibi ilan etmiş ve bazı rivayetlere göre ona duada bulunmuştur.²⁴⁰ Babası ile Hüneyn ve Tebûk savaşlarına iştirâk etmiştir.²⁴¹ Hz. Ömer'in döneminde kardeşi ile birlikte Şam fetihlerine katılmıştır.²⁴² Hz. Ömer'in Kudüs'te yazmış olduğu emânameye şahitlik eden isimler arasındadır.²⁴³ Hz. Ali'nin şehadetinden sonra Hz. Muaviye'ye Kudüs'te biat edilmiştir.²⁴⁴ İslam tarihinde deniz aşırı fetih yapan ilk halifedir.²⁴⁵

²³⁴ eş-Sahîfetü's-Sahîha hakkında geniş bilgi için bkz. Fevzi, Rıfat Fevzî, *Sahîfetü Hammâm b. Munebbih 'an Ebî Hureyre*, Mektebetü'l-Hânicî:Kahire 1985.

²³⁵ Aydınlı, Abdullah Aydınlı, "Sahîfe", DİA, XXXV, 523.

²³⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIV, 377.

²³⁷ Ebû Hureyre'nin bazı rivayetleri için bkz. Buhârî, Zekât, 11; Müslim, Mesâcid, 54; Ebû Dâvûd, Tahâret, 40; Tirmizî, Hudûd, 11; Nesâî, Cihâd, 1; İbn Mâce, Zühd, 39.

²³⁸ Muaviye hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 406-407; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VII, 326-328; Müslim, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 511; Beğavî, *Mu'cemü's-Sahâbe*, V, 363; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VIII, 377; İsbahânî, *Ma'rîfetü's-Sahâbe*, V, 2496-2500; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rîfeti's-Sahâbe*, V, 201-204; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rîfeti'l-Ashâb*, III, 1416-1423; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, VI, 120-123; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 176-179; Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 262. İbn Hibbân, *Meşâhîru 'Ülemâi'l-Emsâr*, 85-86.

²³⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 177.

²⁴⁰ Taberânî'nin naklettiğine göre Allah Rasûlü onun için "Allahım Muaviye'ye kitabı ve hesabı öğret ve onu azaptan muhafaza et" şeklinde duada bulunmuştur. Bkz. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XVIII, 251, No 628. Muaviye'nin faziletleri ile ilgili olarak bkz. Mansûr, Mahmud, *İskâtu'l-Kilâbi'l-Aviye bi Fezâili-Hâli'l-Müminîne Muaviye*, Riyâd 1426; Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 261.

²⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 406-407.

²⁴² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 178-179.

²⁴³ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, III, 609.

²⁴⁴ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, V, 161.

²⁴⁵ Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 262.

Tespitlere göre Rasûlullah'dan 130 hadis rivayet etmiştir.²⁴⁶ Ayrıca onun Hz. Aişe'ye birçok sefer mektup göndererek kendisine hadis yazıp yollamasını istediği nakledilmektedir.²⁴⁷ Muâviye'den ise Abdullah b. Abbâs, Hasan-ı Basrî ve Muhammed b. Hanefiyye (v. 80/700) gibi muhaddisler hadis nakletmiştir.²⁴⁸

60/680 yılında Dımeşk'te vefat etmiştir.²⁴⁹

18. ‘Amr b. el-‘Âs b. Vâil b. Hâşim b. Sa‘îd el-Kuraşî (v. 61/681)²⁵⁰

Habeşistan diyarında Müslüman olup 8/629 yılında Rasûlullah'ın yanına gelmiş²⁵¹, Mekke'nin fethinde ise kardeşiyle birlikte Hüzeyl putunu yıkmışlardır.²⁵²

‘Amr, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in dönemlerindeki fetihleriyle Filistin bölgesini İslâm'a açan komutandır.²⁵³ Fethin ardından Nablus şehrinde Nasir camisini inşa etmiştir.

‘Amr, Rasûlullah'dan bazıları Kütüb-i Sitte'yi oluşturan eserlere dâhil olan 39 hadis rivayet etmiştir.²⁵⁴ Bu rivâyetleri kendisinden Muhammed el-Kurezî, Hasan el-Basrî ve Kays b. Ebî Hâzım gibi öğrencileri aktarmıştır.²⁵⁵

‘Amr b. el-‘Âs 61/681 yılında Mısır'da vefat etmiştir. Vefâtı hakkında başka tarih veren âlimler de vardır.²⁵⁶

²⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 179; Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 262. Bazı rivayetleri için bkz. Buhârî, Cuma, 21; Müslim, Sala, 8; Ebû Dâvûd, Menâsik, 23; Tirmizî, Menâkib, 29; Nesâî, Ezan, 35, İbn Mâce, Tahâret, 121.

²⁴⁷ A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, s 46.

²⁴⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 177.

²⁴⁹ Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 262.

²⁵⁰ Amr b. Âs hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 493; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VI, 303-304; Müslim, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 466; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VI, 242; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, IV, 232-235; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, III, 1184-1191; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, IV, 537-541; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 78-85; Zirikli, *el-A'lâm*, V, 79; Vâsıtî, Eslem b. Suheyl b. Habîb el-Vâsıtî, *Târîhu Vâsıt*, thk. Korkîs Avvâd, Beyrut 1406, s. 45.

²⁵¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 80.

²⁵² Bunun üzerine Hz. Peygamber ‘Amr ve kardeşi hakkında "Onlar Mümin kişilerdir" buyurmuştur. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII, 409.

²⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 493.

²⁵⁴ Zirikli, *el-A'lâm*, V, 79. Bu rivayetlerden bazıları için bkz. Buhârî, Menâkib, 33; Müslim, Hudûd, 6; Ebû Dâvûd, Tahâret, 125; Tirmizî, Fiten, 49; Nesâî, Cenâiz, 150; İbn Mâce, Talak, 33.

²⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 79.

²⁵⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 78-85.

19. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl b. Abdil'üzzâ b. Riyâh (v. 73/692)²⁵⁷

Hicretten 14 sene evvel Mekke'de doğmuştur. Babası Hz. Ömer, annesi ise Zeynep binti Maz'ûn'dur. Ashâbın en âlimlerindedir.²⁵⁸ Hendek, Mûte ve Yermûk savaşlarında bulunmuştur.²⁵⁹

Abdullah b. Ömer'in Filistin bölgesi ile ilişkileri fetihden çok öncelere dayanır. Nitekim onun sırf Hz. Süleymân'ın duasından faydalanmak adına Mescidi Aksâ'ya gelip burada namaz kıldığına dair rivayetler vardır.²⁶⁰ Fetihden sonra ise 16/637 yılında babası Hz. Ömer ile Kudüs'e gelmiştir.²⁶¹

Abdullah b. Ömer, Rasûlullah'tan 2630 hadis nakil etmiştir.²⁶² Bu hadislerin 168'i *Sahîhayn*'da yer almaktadır.²⁶³ Abdullah'tan Cabir b. Abdillah, Abdullah b. Abbâs, Bilal b. Rabâh, Abdullah b. Dinar (v. 127/744), Mücâhid b. Cebir (v. 104/722), Hâlid b. Eslem ve Muhammed b. Sîrîn gibi muhaddisler rivayette bulunmuştur.²⁶⁴

20. 'Avf b. Mâlik Ebî Abdirrahmân el-Eşca'î (v. 73/692)²⁶⁵

²⁵⁷ Abdullah b. Ömer hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, IV, 142; Buharî, *et-Târihu'l-Kebîr*, V, 125; 'İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, II, 48; Müslim, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 511; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 107; İbn Kâni, *Mu'cemü's-Sahâbe*, II, 82-84; İbn Hibbân, *es-Sikât*, III, 209-210; Isbahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 1707-1715; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, III, 336-341; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, III, 950-954; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, IV, 155-161; Zirikli, *el-A'lâm*, IV, 108; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 303-323; Beğavî, *Mu'cemü's-Sahâbe*, III, 468-482.

²⁵⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 303.

²⁵⁹ İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, III, 336.

²⁶⁰ İbn Teymiye, Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdillah b. Muhammed el-Harrânî, *Kâ'ide 'Azîme fî'l-Farkî beyne İbâdâti Ehli'l-İslâmi ve'l-İmâni ve İbâdâti Ehli's-Şirki ve'n-Nifâk*, Riyad 1997, s46. Nitekim Hz. Peygamber de onu "salih bir zat" şeklinde tanımlamıştır (bkz. Buharî, *Menâkib*, 48).

²⁶¹ 'Uleymî, *el-Unsu'l-Celîl*, I, 264.

²⁶² Zirikli, *el-A'lâm*, IV, 108.

²⁶³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 322. İbn Ömer'in rivayetlerinden bazıları için bkz. Buharî, Lukuta, 8; Müslim, Hac, 74; Ebû Dâvûd, Talak, 5; Tirmizî, Salah, 31; Nesâî, Müzâra'a, 2; İbn Mâce, İkâmetü's-Salâh, 92.

²⁶⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 303.

²⁶⁵ 'Avf b. Mâlik hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 400; Buharî, *et-Târihu'l-Kebîr*, VII, 56; Müslim, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 512; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 13; İbn Kâni, *Mu'cemü's-Sahâbe*, II, 305; İbn Hibbân, *es-Sikât*, III, 319-320; Isbahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, IV, 2203-2204; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, IV, 300; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, IV, 617; Zirikli, *el-A'lâm*, V, 96; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 101-103; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 443-445; İbn Hibbân, *Meşâhîru 'Ülemâi'l-Emsâr*, 86; Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-Müfterik*, thk. Muhammed Sâdık, Dimeşk 1997, III, 1751; İsmail L. Çakan, "Avf b. Mâlik" DİA, IV, 115.

6/627 yılında Müslüman olan ‘Avf ‘Ebû Muhammed’ ve ‘Ebû ‘Amr’ gibi künyelerle anılmıştır. Mûte, Tebûk ve Hayber savaşlarında bulunmuş²⁶⁶, Mekke’nin fethinde Eşca’ kabilesinin sancağını taşımıştır.²⁶⁷ Kudüs yolculuğu esnasında Hz. Ömer’in yanında bulunanlardandır.²⁶⁸

Rasûlullah'tan 67 hadis nakil etmiştir.²⁶⁹ ‘Avf 'dan Cubeyr b. Nufeyl, Seyf eş-Şâmî, Damre b. Habîb, Yahyâ b. Cabir et-Tâî (v. 126/743), Ebû Müslim el-Havelânî (v. 64/684) ve Suveyd b. Gafle gibi ravîler rivayet etmişlerdir.²⁷⁰

‘Avf b. Mâlik 73/692 tarihinde Humus’ta vefat etmiştir.²⁷¹

21. Vâsile b. Eska’ b. Abdilaziz b. Nâsib el-Kinânî (v. 83/702)²⁷²

9/630 yılında Hz. Peygamber Tebûk savaşına hazırlık yaparken gelip Müslüman olmuştur.²⁷³ Vâsile, Hz. Muhammed'e üç sene hizmet etmiştir.²⁷⁴ Suffe ehliendir.²⁷⁵ Dimeşk ve Humus fetihlerine katılmıştır.²⁷⁶

Rasûlullah'dan, bir kısmı da Kütüb-i Sitte’yi oluşturan eserlere girmiş bulunan 76 hadis nakil etmiştir.²⁷⁷ Kendisinden İbrâhim b. Ebî ‘Ulbe (v. 152/769), Süleymân b. Musâ, Şeddâd Ebû ‘Ammâr, Abdullah b. ‘Âmir el-Yahsebî, Abdurrahmân b. Ebî Kuseyme, Mekhûl (v. 116/734), Ma‘rûf Ebî Hattâb, Ömer el-Leysî, Yunus b. Meysere

²⁶⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 101.

²⁶⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII,443.

²⁶⁸ ‘Uleymî, *el-Unsu'l-celîl*, I, 264.

²⁶⁹ Zirikli, *el-A'lâm*, V, 96. Rivayetlerinden bazıları için bkz. Buharî, Cizye, 15; Müslim, Küsuf, 35; Ebû Dâvûd, Zekât, 16; Tirmizî, İmân, 13; Nesâî, Zekât, 27; İbn Mâce, Fiten, 35.

²⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII,443-444.

²⁷¹ İbnu'l Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, IV, 300.

²⁷² Vâsile hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VI, 407; Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VIII, 187; Müslim, *el-Kunâ ve'l-Esmâ*, I, 107; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IX, 47; İbn Kâni, *Mu'cemü's-Sahâbe*, III, 183; İbn Hibbân, *es-Sikât*, III, 426; Isbahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, V, 2715; İbnu'l Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, V, 399; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, VI, 462; Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 107; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 410-412; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 393-396; İbn Hibbân, *Meşâhîru 'Ülemâi'l-Emsâr*, 86; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XXVII, 243; İbnu'l-Müstevfî, Mübarek b. Ahmed b. Mevhûb el-İrbilî, *Târîhu İrbil*, thk. Sâmî b. Seyyid, Irak 1980, II, 324.

²⁷³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 394.

²⁷⁴ Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 107.

²⁷⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, VI, 462.

²⁷⁶ Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 107.

²⁷⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 396; Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 107. Bu rivayetlerden bazıları için bkz. Buharî, Menâkib, 6; Müslim, Küsuf, 32; Ebû Dâvûd, Sala, 22; Tirmizî, Menâkib, 1; Nesâî, kible, 11; İbn Mâce, Ferâiz, 12.

(v. 132/749) ve Ebî'l-Melîh b. Üsâme el-Huzelî (v. 112/731) gibi muhaddisler rivayette bulunmuşlardır.²⁷⁸

Şam bölgesinde vuku bulan savaşlardan sonra Filistin'e gelip Kudüs'e yerleşen Vâsile burada vefat etmiştir.²⁷⁹

22. Feyrûz Ebû Abdîrrahman ed-Deylemî

Hz. Peygamberden hadis rivayet eden Feyrûz, Yemene gidip el-Esvedü'l-Ansî'yi öldürmüştür. Feyrûz'dan ise oğulları ed-Dahhâk, Abdullah ve Saîd hadis rivayeti almıştır.

Feyrûz Kudüs'te vefât etmiştir.²⁸⁰

23. Seleme b. Kayser

Sahâbî olup olmadığı konusunda âlimler ihtilafa düşmüştür.²⁸¹ Doğrudan ve Hz. Ebî Bekir aracılığıyla Allah Rasûlü'nden rivayetleri bulunan Seleme'den de sadece 'Amr b. Rabî'a nakilde bulunmuştur.²⁸²

Seleme b. Kayser, Kudüs'te vefât etmiş ve buraya defnedilmiştir.²⁸³

24. Zü'l-Esâbi' eş-Şâmî

Biyografi yazarlarının "sahâbî" olduğunu söylediği Zü'l-Esâbi'den Ebû ' İmrân el-Falastîni, Hz.Ebî Derdâ'nin mevlası Süleyman²⁸⁴ ve Şam ehli rivayet almıştır.

Zü'l-Esâbi' Kudüs'te vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.²⁸⁵

25. 'Alkame b. Hakîm el-Firâsî

²⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 394.

²⁷⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 395.

²⁸⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-sahâbe*, V, 290; Rivayetler için bkz. Ebû Dâvûd, Talak, 26; Tirmizî, Nikâh, 34.

²⁸¹ İmam Ebû Hâtîm Seleme'yi Sahâbî görürken, imam Ebû Zur'a onu Tabîi olarak değerlendirmiştir.

²⁸² İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV, 299-300.

²⁸³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, III, 168; Rivayetler için bkz. Taberânî, *el-Mu'camü'l-Evsat*, III, 271, hadis No 3118.

²⁸⁴ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 446-447.

²⁸⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, III, 119.

Efendimiz'in huzurunda Müslüman olmuştur. Filistin ve Dimeşk şehirlerinde vaki olan Yermûk ve Mercü's-Safr muharebelerinde katılmış, daha sonra da Hz. Ömer tarafından Remle kentine emir olarak tayin edilmiştir.²⁸⁶

B. TÂBÎİN TABAKASI

Tâbiîn döneminin her ne kadar Hz. Peygamber'in vefatıyla başladığı düşünülecek olsa da âlimler arasında daha çok taraftarı olan görüş bu konuda 65-135/684-752 yılları arasına işaret etmektedir. Bu tarihler ise bize Tâbiûn neslinin hemen tamamen Emevîler döneminde yaşamış olduğunu gösterir. Bu dönemde İslam coğrafyasının sınırları Maveraünnehir'den İspanya'ya kadar ulaşmıştır. Bu geniş coğrafya İslâm'ın, Arap olmayan unsurlar arasında hızlı bir şekilde yayılması manasına gelecektir. Özellikle sahâbe döneminin sonlarından itibaren İslâm toplumuna dâhil olmaya başlayan bu yeni unsurlara dinin tanıtılmasında temel rolü tabiiler oynamıştır.

Tâbiîler dönemin bir başka özelliği de İslâm toplumunda daha önce tartışma konusu yapılmamış kebîre, kader ve Allah'ın sıfatları gibi meselelerin insanları meşgul etmesidir.²⁸⁷ Bu tartışmalar neticesinde toplumun genelini temsil eden ana kitleden (Sevâd-ı A'zam) kopmalar yaşanmış ve bu durum ilerleyen süreçte çeşitli fırkaların ortaya çıkması ile neticelenmiştir. Bu fırkalar diğerlerine karşı kendi haklılıklarını ispatlamak üzere hadis uydurmaya başlamışlardır. Bu gelişme Hadis ilim dalının teşekkül sürecine girmesine vesile olmuştur. Zira uydurma faaliyetleri, hadis nakleden insanların güvenilir olup olmadığını tespit amacıyla detaylı bir şekilde araştırılmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla tâbiîn dönemi râvîlerinin naklettikleri hadisler, ancak tabi tutulacakları cerh ve tadîl işleminden sonra değerlendirmeye alınabilir.

Tâbiîn döneminin bir başka ayırt edici özelliği de ilmin toplumun geneline yayılmaktan ziyade Hicaz, Irak ve Suriye'de yoğunlaşması; İslâm toplumu üzerinde kalıcı etki bırakan izlerin buralarda inşa edilmesidir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Filistin'in Suriye'ye dâhil olduğu düşünüldüğünde, Müslümanların fikrî ve kültürel yapılanmasında bu bölgenin önemli bir payının olduğu söylenebilir.

²⁸⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, V, 105; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XLI, 134.

²⁸⁷ Tâbiîler hakkında geniş bilgi ve kaynaklar için bkz. Ulu, Arif, "Tâbiîn", *DİA*, XXXIX, 328-330.

Filistin ile bir şekilde bağı kurulabilecek tabî ilim adamlarından öne çıkanlar şunlardır:

I. ASLEN FİLİSTİNLİ OLAN TÂBÎLER

1. Ravh b. Zinba' b. Selâme el-Cüzâmî el-Filistîni (v. 84/703)

10/631 yılında doğan Ravh, Mekkeli bir sahâbî olan Zinba' b. Selâme'nin oğludur. Sahâbî olup olmadığına dair tartışmalar bulunmakla birlikte genel kanaat onun tâbîinden olduğu yönündedir.²⁸⁸ Abdülmelik b. Mervân (v. 86/705) döneminde Filistin valiliği yapmış ve halifenin büyük sevgisini kazanmıştır.²⁸⁹ Şam'da bulunan el-Yemâniye kentinin hem idarecisi hem de hatibidir.²⁹⁰

Ravh b. Zinbâ'nın hocaları arasında babası Zinbâ', Temîm ed-Dârî (v. 40/661), 'Ubâde b. es-Sâmit (v. 34/654), Muâviye b. Ebî Süfyân (v. 60/680), Kâ'b el-Ahbâr (v. 32/652) gibi isimler vardır.²⁹¹ Kendisinden de 'Ubeyde b. Abdirrahman, Seleme b. Ravh, Şurahbîl b. Müslim, Yahyâ b. Ebî 'Amr eş-Şeybânî (v. 148/765), Muhammed b. İbrahim, İbrahim b. Ebî 'Ulbe (v.152/769) ve 'Ubâde b. Nesi (v. 118/736) rivâyette bulunmuştur.²⁹²

Ravh fazla hadis nakletmemiştir. Nitekim Kütüb-i Sitte'yi oluşturan eserlerde rivayetinin bulunmadığı tespit edilmiştir.²⁹³ İbn Hibbân (v. 354/965) onu *Kitâbu's-Sikât*'ına alıp “Şam bölgesinin en hayırlı râvîlerinden biri olduğunu” söylemiştir.²⁹⁴ Zehebî'ye (v. 748/1348) göre ise “sadûktur”.²⁹⁵

²⁸⁸ Müslim, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 344; İbn Mende, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, I, 647; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Gabe fi Ma'rifetü's-Sahâbe*, II, 295; İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, II, 420.

²⁹⁰ Nitekim birçok kişi halifeye iletmek istedikleri ihtiyaçları için onu aracı yapmıştır. İsferyânî, Ebü'l Mensur Abdilkahir b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Farku Beyne'l-Firak*, Dâru'l-Âfâk: Beyrut 1977, s 90.

²⁹⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 494; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 237; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Gabe fi Ma'rifetü's-Sahâbe*, II, 295; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XVIII, 251; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, V, 142; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 33-34.

²⁹¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 494; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XVIII, 240; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, V, 142; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Gabe fi Ma'rifetü's-Sahâbe*, II, 295.

²⁹² İbn Mende, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, I, 647; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, V, 142; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 494; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XVIII, 240.

²⁹³ Zehebî, *Siyeru Alâmi'n-Nübelâ*, V, 142. Rivayetlerinden bazıları için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXVIII, 153, hadis No 16955; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, II, 391, hadis No 822.

²⁹⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 237.

²⁹⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, V, 142. Sadûk; Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dilin üçüncü mertebesinde bulunan bir râvî için kullanılan ta'dil sigasıdır. Böyle bir râvinin rivâyeti yazılır ve araştırılır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstihlâları Sözlüğü*, 9. bs, İstanbul: İFAV, 2016, s. 261.

Ravh b. Zinba‘ Ürdün'de vefat etmiştir.²⁹⁶

2. Dahhâk b. Abdirrahmân b. ‘Arzeb et-Taberânî (v. 105/724)

Filistin'in Nablus şehrinde yaşayan²⁹⁷ Dahhâk b. Abdirrahmân, Ömer b. Abdilazîz (v. 101/720) tarafından Dimeşk valiliğine atanmıştır.²⁹⁸ İtikadî konularda selefinden intikâl eden görüşlere bağlı olduğu anlaşılan Dahhâk çevresindekileri “yaptığımız bu ameller sahâbe döneminde yoktu” diyerek uyarmıştır.²⁹⁹

Ebî Hureyre (v. 68/678), Ebî Mûsâ el-Eş‘arî (v. 44/664), Abdurrahmân b. Ganem el-Eş‘arî³⁰⁰ (v. 78/697) gibi bazı sahâbîlerden, ayrıca babası Abdurrahmân b. ‘Arzeb³⁰¹ ve Abdurrahmân b. Ebî Leylâ’dan (v. 82/701) rivâyette bulunan Dahhâk bu hadisleri Hureyz b. ‘Osmân er-Rahbî (163/779), Zübeyr b. Selîm, Dahhâk b. Eymen, Abdullah b. ‘Atâ, Abdullah b. Nu‘aym el-Ürdünî, Abdurrahmân el-Evzâ‘î, Ebî Sinân ‘Îsâ b. Sinân, Mekhûl eş-Şâmî ve Ebî Talha el-Havelânî gibi öğrencilerine nakletmiştir.³⁰²

Valilik gibi önemli ve vakit alacak bir uğraşı olmasına rağmen hadis ilminde “imam” derecesine ulaşan Dahhâk b. Abdirrahmân’ın bazı rivayetleri Tirmizî, İbn Mâce ve Ebî Dâvûd’un *Sünen*’leri gibi önemli eserlere girmiş bulunmaktadır.³⁰³

Dahhâk b. Abdirrahmân, münekkitlerin tadil ettiği hatta övgüyle andığı bir isimdir.³⁰⁴

3. Recâ b. Hayve b. Cendel eş-Şâmî el-Filistîni (v. 112/730)

“Ebû'l-Mikdâm” künyesiyle bilinen³⁰⁵ Recâ b. Hayve Filistin'e yerleşen isimlerdendir.³⁰⁶ Emevî devlet idaresinde sözü geçen isimlerdendir.³⁰⁷ Süleyman b.

²⁹⁶ Zirikli, *el-A‘lâm*, III, 33-34.

²⁹⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 387.

²⁹⁸ Zehebî, *Siyeru A‘lâmi'n-Nübelâ*, IV, 603; Zirikli, *el-A‘lâm*, III, 214.

²⁹⁹ Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, *el-Bâ‘isu ‘ale İnkâri'l-Bida‘*, thk. Osman Ahmed, Dâru'l-Huda: Kahire 1978, s 79.

³⁰⁰ Hz. Peygamber hayatta iken doğmuştur. Sahâbeden olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Çeker, “Abdurrahmân b. Ganm”, *DİA*, İstanbul: TDV, 1998, I, 162.

³⁰¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIII, 270; Buharî, *et-Târihü'l-Kebîr*, IV, 333; İbn Asâkir, *Târihu Dimeşk*, XXIV, 270.

³⁰² Buharî, *et-Târihü'l-Kebîr*, IV, 333; İbn Asâkir, *Târihu Dimeşk*, XXIV, 270; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIII, 270.

³⁰³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIII, 271. Zehebî, *el-Kâşif fi Ma‘rifeti men lehu Rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte*, I, 508. Hadislerinden bazıları için bkz. Tirmizî, Cenâiz, 36; İbn Mâce, Tahâret, 88.

³⁰⁴ Dahhak hakkında geniş bilgi için bkz. ‘İclî, *Ma‘rifetü's-sikât*, I, 471; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 387; Zehebî, *el-Kâşif fi Ma‘rifeti men lehu Rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte*, I, 508; İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, 279.

Abdilmelik (v. 99/717) ve Ömer b. Abdülaziz (101/720) nezdinde büyük bir konumu olduğundan bahsedilir.³⁰⁸ Nitekim Ömer b. Abdilaziz'e müsteşarlık yaptığına dair rivayetler vardır.³⁰⁹

Recâ b. Hayve'nin, döneminin meşhur tartışma konusu olan kader bahsinde selefi gibi düşündüğü anlaşılmaktadır. Başta döneminin meşhur ismi Gaylân ed-Dımeşkî (v. 120/738 civarı)³¹⁰ olmak üzere daha sonra Mu'tezile'nin savunacağı "insanın fiillerinde hür olduğu, kaderin; kulun bizzat hür olarak icra ettiği fiillerden oluştuğu, insanın tam anlamıyla fiil seçme ve yapma gücüne sahip bulunduğu" anlayışına şiddetle karşı çıkmıştır. Nitekim o Gaylân'ın bu konudaki düşüncelerini savunan Mekhûl'un (v. 112/730)³¹¹ selâmını almamıştır.³¹² Hatta Recâ, Emevî halife Hişâm b. Abdilmelik'in (v. 125/743), söz konusu görüşlerinden dolayı Gaylân'ı idam ettirmekten rahatsız olduğunu duyunca ona "pişman olmasına gerek olmadığına aksine çok faziletli bir iş yaptığına" dair bir mektup göndermiştir.³¹³ Nitekim Recâ'nın Hz. Peygamber'in "ümmeti adına korktuğu" bazı şeyleri sayarken "kaderin yalanlanması" hususunu da

---

³⁰⁵ İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed eş-Şeybânî, *el-Esâmî ve'l-Künâ*, thk. Abdullah b. Yusuf, Kuveyt 1985, s 105; İbn Mencuye Ebû Bekr Ahmed b. Ali Muhmamed el-İsfahânî, *Ricâlu Sahîh-i Müslim*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1987, I, 202; Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Kaymaz ez-Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998, I, 89.

³⁰⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 237.

³⁰⁷ Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, I, 89.

³⁰⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb Arnaut, Müessesetü'l-Risâle, 1985, IV, 560

³⁰⁹ Zerkelî, *el-A'lâm*, III, 17.

³¹⁰ Gaylân ed-Dımeşkî'nin imanın tanımı, ilahî sıfatlar ve Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı, kader, imâmet gibi hususlarda geleneksel düşüncenin aksine görüşler savunduğu anlaşılmaktadır. Gaylân ed-Dımeşkî'nin hayatı ve görüşleri konusunda geniş bilgi ve kaynaklar için bkz. Tunç, Cihad, "Gaylân ed-Dımeşkî", DİA, XIII, 414-415.

³¹¹ Mekhûl b. Ebû Müslim hakkında verilen bilgiler onun Dimaşk bölgesinde ortaya çıkan kader konusunu tartışan sayılı kişilerden biri olduğunu göstermektedir. Buna göre o, Kaderiyye taraftarlığı yapmakta, Emevî iktidarına yakın âlimleri tenkit etmekte, kelam tartışmalarına katılmakta ve Gaylan ed-Dımeşkî gibi Kaderiyye önderleriyle ilişkileri bulunmaktadır. Hakkında geniş bilgi için bkz. Kaya, Eyyüp Said, "Mekhûl b. Ebû Müslim", DİA, XXVIII, 552-553.

³¹² Bkz. Herevî, Abdullah b. Muhamed Ebû İsmail el-Herevî, *Zemmu'l-Kelâm ve Ehlih*, thk. Abdurrahman Abdulaziz eş-Şibl, Mektebetü'l-'Ulüm ve'l-Hikem: Medine 1418/1998, V, 56.

³¹³ Bu mektubunda Recâ şöyle demektedir: "Bana Gaylân'ı ve (arkadaşı) Sâlih ed-Dımeşkî'yi öldürdüğünden dolayı rahatsız olduğun bilgisi ulaştı. Yeminle söylüyorum ki o ikisini öldürmen iki bin Rum ve Türk'ü öldürmekten daha faziletlidir". Bkz. Lâlekâî, Hibetullah b. el-Hasan Ebu'l-Kâsım el-Lâlekâî, *İ'tikâdu Ehli's-Sünne*, thk. Ahmed Sa'd Hamdân, Dâru Taybe: Riyad 1402, IV, 717; 'Ukberî, Ubeydullah b. Muhammed b. Batta Ebû Abdillâh el-Hanbelî, *el-İbâne 'an Şerî'ati'l-Firkati'n-Nâciye*, thk. Osman Abdullah Âdem el-Esyübî, Dâru'r-Râye: Riyad 1418, II, 239.

vurguladığına dair bir de hadis naklettiği söylenir.³¹⁴ Kaderiyye mensuplarının tövbeye bile davet edilmeden öldürülmeleri gerektiği kanaatinde³¹⁵ olan Recâ b. Hayve, Allah'ın sıfatlarının da olduğu gibi kabul edilmesini savunur.³¹⁶

Recâ b. Hayve, fıkıh ilminde kendisine atıfta bulunulan bir ilim adamıdır. Onun itikadî alanda olduğu gibi fıkıh konusunda da rivayet merkezli bir çözüme odaklandığı anlaşılmaktadır.³¹⁷ Ancak bu nakilleri Recâ'nın ictihâd derecesinde olmadığı manasına gelmemelidir. Zira o kendi döneminde “Şam'ın fakihî” olarak nitelendirilmiştir.³¹⁸ Devlet yönetimi ile ilgili birçok özel fetvası da onun fıkıh ilmindeki yerine işaret edecek verilerdir.³¹⁹

Recâ hadisçiliği ile de kendinden bahsettirmeyi başarabilmiştir.³²⁰ Muâviye b. Ebî Süfyân, Câbir b. Abdullah, 'Ubâde b. Sâmit, Abdullah b. 'Amr b. el-'Âs, Ebî Sa'îd el-Hudrî (v. 73/693), Mu'âz b. Cebel, Misver b. Mahreme (v. 64/684) ve Ebî'd-Derdâ (v. 32/652) gibi pekçok sahâbîden hadis alıp³²¹ İbrâhîm b. Ebî 'Ulbe, Eş'as b. Ebî eş-Şe'sâ, Sevr b. Yezîd, Katâde b. Du'âme (117/735), Muhammed b. Şihâb ez-Zührî (124/741),

³¹⁴ Bu rivayete göre Hz. Peygamber'in ümmeti adına korktuğu diğer iki husus “yıldızların insan ve dünya hayatına etkileri bulunduğuna inanılması ve idarecilerin halka zulmetmesidir”. Rivayet için bkz. Sâlih b. Fevzân, *İ'ânetü'l-Müstefîd bi Şerhi Kitâbi't-Tevhîd*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1423/2002.

³¹⁵ Lâlekâî, *İ'tikâdu Ehli's-Sünne*, IV, 706.

³¹⁶ Nitekim Recâ, “sahâbeden pek çoğunun 'Allah Teâlâ nûzûl eder' görüşünü paylaştığını nakletmektedir. Rivayet için bkz. Şemsüddin İbnü'l-Muhîbb es-Sâmit, Sıâfu Rabbi'l-'Âlemîn (yüksek lisans tezi), Mekke:1436, s. 577.

³¹⁷ Nitekim mestlerin üzerinin meshedilmesi ile alakalı soruyu, Muğîre b. el-Şu'be'nin naklettiği hadis ile cevaplamış ('Aynî, Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Hanefî, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, Dâru'l-Kutub: Lübnan 2000, I, 591); kocası vefat eden kadının hükmü ile ilgili soruya Amr b. Âs'ın fetvası ile cevap vermiştir (Mâverdî, Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed, Dâru'l-Kutub: Lübnan 1999, XI, 330). Abdurrahman b. Süleyman b. Abdilmelik'in Askalân'da düzenlenen cenâze merâsiminde “onun için istiğfarda bulunun!” diye bağırarak bir adamı azarlamış, buna gerekçe olarak da “Hz. Peygamber'in bir cenazeye katıldığında çok sessiz kaldığı, üzüntüsünün gözle görülebildiği ve düşüncelere daldığı” yönündeki rivayeti göstermiştir (Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, thk. Osman Ahmed Anber, Kahire:1398/1978, s. 92).

³¹⁸ İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî, *el-Müğni*, Mektebetu'l-Kahire 1968, IX, 231.

³¹⁹ Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Reşîd, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, thk. Muhammed Hacı, Dâru'l-Ğarb: Beyrut 1988, XVIII, 359-360.

³²⁰ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. İhsan Abbas, Beyrut: Daru Sadr, 1968, VII, 454; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 17

³²¹ Buharî, *et-Târîhü'l-Kebîr*, III, 312; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XVIII, 96; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 152; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerhu ve't-Ta'dîl*, III, 501.

Ebî İshâk es-Sübeý'î (127/744), Muhammed b. 'İclân (148/765), ve oğlu 'Âsım b. Recâ b. Hayve gibi öğrencilerine nakletmiştir.³²²

Hadisleri lafzî olarak rivâyet etmeye özen gösteren³²³ Recâ b. Hayve'nin rivayetleri Kütüb-i Sitte'yi oluşturan eserlere girmiş bulunmaktadır.³²⁴ Recâ b. Hayve, münekkitler tarafından "sika" kabul edilmiş bir râvîdir.³²⁵

Recâ b. Hayve 112/730 yılında Kussîn şehrinde vefat etmiştir.³²⁶

4. Abdullah b. 'Avf el-Kinânî Ebî'l-Kasım el-Filistîni

Abdullah b. 'Avf'ın sahâbeden Muâviye ve Hz. Osman'ı gördüğü kaydedilir.³²⁷ Filistin ehlinde haraç almak üzere dönemin halîfesi Ömer b. Abdilazîz tarafından Filistin'e gönderilmiştir.³²⁸

Abdullah b. 'Avf'ın hocaları arasında Ka'b el-Ahbâr (v.32/653), Ebû Cum'a Habîb b. Sibâ', Beşîr b. Ebî 'Akraba ve Abdurrahman b. 'Amr b. Sehl gibi râviler vardır.³²⁹ Kendisinden de Zührî (v. 124/741), Recâ b. Ebî Seleme, Hicr b. Harîs ve Muhammed b. Yezîd el-Mısrî gibi râviler hadis rivayet etmiştir.³³⁰

Abdullah b. 'Avf, münekkitlerin "sika" bulduğu bir râvîdir.³³¹

5. Abdullah b. Mevheb el-Filistîni

Hocaları arasında Abdullah b. Ömer, Temîm ed-Dâri³³², Kubays b. Zueyb (v. 88/707), Abdullah b. Abbâs, Muâviye b. Ebî Süfyân ve Ebî Hureyre gibi sahâbiler

³²² İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XVIII, 97; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 152.

³²³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 559.

³²⁴ Recâ'nın bazı rivayetleri için bkz. Müslim, Mesâcid, 26; Ebû Dâvûd, 'İlim, 1; Tirmizî, 'İlim, 19; Nesâî, Cenâiz, 163; İbn Mâce, Tahâret, 85. Fakat Mizzî'nin tespitlerine göre (bkz. *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 157) Buhârî onun rivâyetlerini sadece şevâhid sadedinde kullanır.

³²⁵ Recâ b. Hayve hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâü'l-Kübrâ*, VII, 454; 'İcli, *Ma'rifetü's-Sikât*, I, 360; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 237; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 265; a.mlf. *Takrîbu't-Tehzîb*, 208.

³²⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IV, 208.

³²⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 125.

³²⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XXXI, 322.

³²⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 125; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XXXI, 322.

³³⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XXXI, 322.

³³¹ Abdullah b. 'Avf hakkındaki değerlendirmeler için bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 42; el-'İcli, *Ma'rifetü's-Sikât*, II, 48; İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, thk. Subhî es-Sâmîrî, Kuveyt: ed-Dârü'l-Selefiyye, 1984, s 131.

³³² Bazı münekkitlere göre Abdullah, Temîm ed-Dâri ile karşılaşmamıştır; bundan dolayı ondan naklettiği rivayetler sahil değildir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 191; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, II, 511; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 47.

bulunan³³³ Abdullah onlardan aldığı hadisleri Yezîd b. Abdillâh, Zührî (124/741), Amr b. Muhâcir (v. 139/756), Abdülazîz b. Ömer, Abdülmelik b. Ebî Cemîle ve Ebî Ğalyân el-Filistînî gibi râvilere aktarmıştır.³³⁴

Naklettiği hadislerden bazıları Kütüb-i Sitte'yi oluşturan *Sünen*'lere girmiş³³⁵ bulunan Abdullah b. Mevheb hakkında münekkitlerin ihtilâfa düştüğü görülür. Nitekim bazı âlimlerin “sika” bulduğu³³⁶ Abdullah'ı “sadûk”³³⁷ ve “meçhul”³³⁸ bulanlar da vardır.

Ömer b. Abdülazîz tarafından Filistin'e kadı tayin edildiğine dair kayıtlar bulunmaktadır.³³⁹

6. Hâni b. Gülsûm b. Abdillâh eş-Şâmî el-Filistînî

“Filistin halkının abidlerinden” aynı zamanda “en şerefli ve hayırlılarından”³⁴⁰ vasıflarıyla tanıtılan Hâni b. Gülsûm'ün hadis aldığı isimler arasında Ömer b. el-Hattâb, Abdullah b. Ömer, Muâviye b. Ebî Süfyân, Hurkûs el-Cuzâmî ve Ebî Müslim el-Celîlî gibi isimler vardır.³⁴¹ Kendisinden ise Abdullah b. ‘Avf, Hâlid b. Dahkân, Yahyâ b. Ebî Ömer ve Ma‘kil b. Abdillâh gibi öğrencileri nakilde bulunmuştur.³⁴²

Rivâyetleri *Sünen-i Ebî Dâvûd*'a dâhil olan³⁴³ Hâni b. Gülsûm hakkında münekkitlerin “sika”³⁴⁴ ve “sadûk”³⁴⁵ gibi değerlendirmeleri vardır.

Ömer b. Abdülazîz döneminde vefat eden Hâni Remle kentinde defnedilmiştir.³⁴⁶

³³³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 174; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, V, 199; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XXXIII, 231; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 191.

³³⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XXXIII, 231; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 191.

³³⁵ Bu tespit için bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 193. Bazı rivayetleri için bkz. Ebû Dâvûd, Ferâiz, 13; Nesâî, Cenâiz, 67; Tirmizî, Ahkâm, 1; İbn Mâce Ferâiz, 18.

³³⁶ ‘İcli (bkz. *Ma‘rifetü's-sikât*, II, 62) ve İbn Hacer (bkz. *Takrîbü't-Tehzîb*, 325) gibi ilim adamları onu “sika” bulmuştur.

³³⁷ Bkz. Zehebî, *el-Kâşif fi Ma‘rifeti men lehu Rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte*, I, 601.

³³⁸ Nitekim Yahya b. Maîn (bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 174) ve Beyhakî (bkz. Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin el-Horasânî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Ata, Beyrut 2003, X, 501) onun “meçhul” olduğunu söyler.

³³⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, XVI, 191.

³⁴⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 22.

³⁴¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VIII, 230; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 143.

³⁴² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IX, 101; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 143; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VIII, 230.

³⁴³ Bu tespit için bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 144. Krş. Ebû Dâvûd, Fiten, 6.

³⁴⁴ Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 509; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 570

³⁴⁵ Bkz. Zehebî, *el-Kâşif fi Ma‘rifeti men lehu Rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte*, II, 333.

7. Hubeys b. Şureyh el-Habeşî Ebî Hafsa eş-Şâmî

Bazılarının sahâbî addettiği³⁴⁷ Hubeys çoğunluk tarafından tâbî kabul edilir.³⁴⁸ Kudüs ehlinden olan ve Beyt-i Cibrîn kasabasında yaşayan Hubeys'in, namazda otuz civarında sahâbiye imamlık yaptığı ifade edilir.³⁴⁹

‘Ubâde b. es-Sâmit ve Muâviye b. Ebî Süfyân gibi sahâbîlerden aldığı hadisleri İbrâhîm b. Ebî ‘Ulbe ve ‘Ali b. Ebî Hamle gibi râvilere aktarmıştır.³⁵⁰

Sünen-i Ebî Dâvûd'da bir rivâyeti bulunan³⁵¹ Hubeys münekkitlerin “güvenilir” bulduğu bir râvidir.³⁵²

8. Ya‘la b. Şeddâd b. Evs b. Sâbit el-Ensârî Ebî Sâbit el-Makdisî

Ya‘la'nın babası Şeddâd b. Evs, Hz. Peygamber'in en hayırlı sahâbîleri arasında sayılır.³⁵³ Hocalarının arasında Muâviye b. Ebî Süfyân, Ümmü Harâm bnt. Milhân (v. 27/647), ‘Ubâde b. Sâmit ve babası Şeddâd b. Evs gibi isimlerin bulunduğu³⁵⁴ Ya‘la bu hadisleri Cîsr b. Hasan el-Yemâmî, Râşid b. Dâvûd es-San‘ânî, Süleymân b. Abdillâh b. Zerbakân, Süleymân b. Yesîr, ‘Ubeydillâh b. Muğîre, Hilâl b. Meymûn el-Mekkî, Mervân b. Osmân ez-Zerkî, ‘Umâre b. Ğuzeyye el-Ensârî (v. 140/757), ‘Îsâ b. Sinân, ‘Atâ el-Hurasânî ve Abdurrahmân b. Ya‘la gibi râvilerine aktarmıştır.³⁵⁵

İbn Mâce ve Ebî Davûd'un *Sünen*'lerinde rivâyetleri bulunan³⁵⁶ Ya‘la münekkitlerin “sika”³⁵⁷ veya “sadûk”³⁵⁸ bulduğu bir râvidir.

³⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 144.

³⁴⁷ İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Gâba fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, I, 687; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 173.

³⁴⁸ İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Gâba fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, I, 687.

³⁴⁹ İbn Mende, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, I, 406; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Gâba fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, I, 687.

³⁵⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, V, 414.

³⁵¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, V, 415; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 194. Krş. Ebû Davud, *Sünnet*, 17.

³⁵² Nitekim ‘İcli (bkz. *Ma'rifatü's-Sikât*, II, 395), İbn Hibbân (bkz. *es-Sikât*, IV, 190) ve İbn Hacer (bkz. *Takrîbü't-Tehzîb*, 152) onu “sika” ve “makbul” lafızlarıyla değerlendirmiştir. “Makbûl” terimi Hadis ilminde “adalet ve zabt sıfatlarının tam olarak taşıyan râvi” anlamında kullanılır. Bkz. Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s. 168).

³⁵³ İbn Hibbân, *Meşâhîru Ülemâi'l-Emsâr*, 191.

³⁵⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IX, 301-302; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 387; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 402.

³⁵⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VIII, 415; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 387-388; Müslim, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 165-166; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 402.

³⁵⁶ Tespit için bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 388. Krş. Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 10; İbn Mâce, *Cihâd*, 34.

³⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 449; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 556

II. FİLİSTİNE UĞRAYAN TÂBÎLER

1. Mamtûr Ebû Sellâm el-Habeşî (v. 100/718)

‘Ubâde b. Sâmit (v. 34/655) ile Kudüs'te buluşup ondan hadis dinleyen³⁵⁹ Mamtûr, birçok sahâbîden de mürsel hadis rivayetinde bulunmuştur. Onlardan en önemlileri Hz. Huzeyfe b. Yemân (v. 36/656), Hz. Ebî Zerr (v. 32/652), Hz. Ali (v. 40/661) ve Hz. Sevbân (v. 54/675). Kendisinden de Mekhûl (112/730) ve Evzâ‘î (v. 157/774) gibi büyük muhaddisler rivayet almıştır.

Halife Ömer b. Abdilaziz'in posta evinde görev verdiği Mamtûr, özür dileyerek bu görevi reddetmiştir. Muhaddislerin güvenilir bulduğu³⁶⁰ Mamtûr'un, rivayetleri *Sünen-i Tirmizî* ile *Sünen-i İbn Mâce*'de yer almaktadır.³⁶¹

2. Ubâde b. Nüseyy el-Kindî Ebû Ömer eş-Şâmî (v. 118/736)

Aslen Ürdünlü olan Ubâde b. Nüseyy, Ömer b. Abdilaziz döneminde, Filistin'deki Taberiyye kentinin kadılığını yapmıştır.³⁶² Ubâde b. Nüseyy'nin döneminin meşhur tartışma konusu olan kader bahsinde selefi gibi düşündüğü anlaşılmaktadır. Zira kader konusundaki görüşleriyle meşhûr olan Gaylân'ın idam haberi kendisine ulaşınca sevincini izhâr etmiş, bu cezanın uygun olduğuna dair halifeye bir mektup göndermiştir.³⁶³ Diğer taraftan Ubâde, sahâbenin Hz. Peygamber'e sormadıkları soruların ortaya çıkmasına büyük tepki göstermiş; bunun, muhâtabı zora sokup onu pusuya düşürme amacı taşıyan bir yaklaşım olduğunu savunmuştur.³⁶⁴

Başta Muâviye b. Ebî Süfyân, Ubey b. ‘Umâre, Şeddâd b. Evs, Abdurrahmân b. Gunm el-Eş‘arî, Ebû'd-Derdâ, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî, Ebû Sa‘îd el-Hudrî, Ka‘b b. ‘Ucra (v. 52/672) ve Habbâb b. el-Erett (38/658) olmak üzere pekçok sahâbîden hadis alan³⁶⁵ Ubâde b. Nüseyy bunları Eyyûb b. Katen, Berd b. Sinân (v. 135/752), Bişir b. Abdillâh b.

³⁵⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed ‘Avvâme, Daru'r-Reşîd: Suriye, 1986, 609.

³⁵⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, V, 208.

³⁶⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, V, 208.

³⁶¹ Tirmizî, *Rekâik*, 15; İbn Mâce, *Zühd*, 36.

³⁶² İbn Asâkir, *Târihu Dimâşk*, XXVI, 209.

³⁶³ Mağrâvî, Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahmân, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, Kahire:Mısır trs., II, 174.

³⁶⁴ Mağrâvî, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, I, 289. Ubâde, böyle sorulardan birini soran kişiye “senden çok daha hayırlı olan kişiler (sahâbîler) böyle şeyler sormazlardı” diyerek tepki göstermiştir (Herevî, *Zemmu'l-Kelâm ve Ehlih*, II, 141).

³⁶⁵ İbn Asâkir, *Târihu Dimeşk*, XXVI, 209-210; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 195.

Yesâr, Cafer b. Yezîd, Hâtim b. Ebî Nâsır, Hasan b. Zekvân (v. 131/748), Recâ b. Ebî Selme, Zeyd b. Eymen, Sa'îd b. Ebî Hilâl, Abdullah b. Mervân ed-Dimeşkî, Mekhûl eş-Şâmî ve Abdurrahman b. Merzûk eş-Şâmî gibi öğrencilerine nakletmiştir.³⁶⁶

Bazı münekkitlerin “sika”³⁶⁷ bazılarının ise “lâ be'se bih”³⁶⁸ şeklinde değerlendirdiği³⁶⁹ Ubâde b. Nüsey'in rivayetleri, Kütüb-i Sitte'yi oluşturan eserler içinde Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *Sünen*'lerinde yer almış durumdadır.³⁷⁰

Halife Hişâm b. Abdülmelik döneminde hicri 118/736 yılında Şam şehrinde vefat etmiştir.³⁷¹

3. Eyyûb b. Beşîr b. Ka'b el-'Adevî (v. 119/737)

En meşhur öğrencileri Katâde, Humeyd b. Hilâl (v. 120/738), Süleym b. Süleym, Simâk el-Mirbedî, Hammâd b. Seleme (v. 166/783) ve Hâlid b. Zekvân (v. 131/748) olan³⁷² Eyyûb'un, Ebî Zerr'den (v. 652/32) meçhul bir râvî vasıtasıyla naklettiği bir hadis bulunmaktadır.³⁷³ Bu hadis ise Ebî Dâvûd tarafından rivayet edilmiştir.³⁷⁴

İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ına aldığı³⁷⁵ Eyyûb hakkında diğer münekkitlerin “meçhul”³⁷⁶ dediği görülür.³⁷⁷

³⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 195; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XXVI, 209-210.

³⁶⁷ Nitekim Ubâde Yahya b.Maîn, Ahmed b. Hanbel, Nesaî, 'İclî, İbn Hibbân ve İbn Hacer gibi münekkitlere göre “sika” bir râvidir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 96; Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî Ricâli'l-hadisi ve 'İlalihi*, Âlemu'l-Kütüb 1997, II, 222; el-'İclî, *Ma'rîfetü's-Sikât*, II, 18; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 196; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 162; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 293.

³⁶⁸ Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis i'tibâr için kullanılır. Bkz. Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 159.

³⁶⁹ Ubâde Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Hirâş (v. 283/869) ve Ahmed b. Hanbel gibi münekkitler tarafından “lâ be'se bih” şeklinde değerlendirilmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 96; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 196; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 114

³⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 198. Ubâde'nin bazı rivayetleri için bkz. Ebû Dâvûd, *Buyû'*, 38; Nesâî, *Gusûl*, 6; Tirmizî, *Kiraât*, 1; İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 179.

³⁷¹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 317.

³⁷² Buharî, *et-Târîhü'l-Kebîr*, I, 409; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, X, 86; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 242.

³⁷³ Bu tespit için bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 242.

³⁷⁴ Bu tespit için bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 457. Krş. Ebû Dâvûd, *Edep*, 165. Eyyûb'un başka hadisleri için bkz. Humeydî, Abdullah b. Zübeyr b. İsa, *Müsned*, Dârü's-Sakkâ: Suriye 1996, II, 8, hadis No 755.

³⁷⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 56.

³⁷⁶ Hadis ilmiyle meşhur olmamış veya âlimler tarafından tanınmamış ve kendisinden sadece bir râvinin hadis rivâyet ettiği kimse. Bkz. Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s. 172.

Süleymân b. Abdülmelik (99/717) döneminde, Filistin'e kadı olarak tayin edilen³⁷⁸ aynı zamanda Beyt-i Makdis'te imamlık da yapan Eyyûb b. Beşîr, 119/737 yılında vefat etmiştir.³⁷⁹

4. 'Atâ b. Ebî Müslim el-Hurasânî (v. 135/757)

Aslen Belhli olan 'Atâ hadis yolculukları esnasında Dimeşk ve Kudüs'e de uğramıştır.³⁸⁰ 'Atâ'nın hocalarının arasında Enes b. Mâlik (v. 93/709), Abdullah b. Abbâs (v. 68/689), Ebî Hureyre (v. 59/678), 'Atâ b. Ebî Rabâh (v. 114/732) ve Sa'îd b. Museyyib (v. 94/710) gibi isimler vardır.³⁸¹ Daha ziyade zuhd ve cihâd ile ilgili olan³⁸² bu rivayetleri kendisinden İsmail b. 'Ayyâş (v. 181/797), Şu'be b. Haccâc (v. 160/777), Hammâd b. Seleme (v.166/783) ve Süfyân es-Sevrî (161/778) gibi öğrencileri nakletmiştir.³⁸³

Cerh ve ta'dil âlimlerinin 'Atâ hakkında ihtilâfa düştüğü görülür. Nitekim 'İclî³⁸⁴, Yahya b. Ma'în³⁸⁵ ve Dârekutnî³⁸⁶ gibi isimlerin "sika" olarak tanıttığı el-Hurasânî, Buhâri tarafından "hadisi terkedilmiştir"³⁸⁷, İbn Hibbân tarafından ise (ondan rivayet helâl değildir" ifadeleriyle³⁸⁸ tanıtılır.

Bidat ehline karşı çok şiddetli olan 'Âtâ'ya göre "Yüce Allah, bidat sahibinin tövbesini asla kabul etmeyecektir".³⁸⁹ Döneminin meşhur tartışma konusu kader konusunda seleften gelene göre farklı görüşler ileri sürenlere karşı da oldukça sert davranmış "Rasullullah'ın sahâbîlerinden hiç birinin kaderi inkâr etmediğini" ısrarla tekrar etmiştir. Onlarla çok çetin tartışmalara giren 'Atâ, Mescid-i Aksa'da bulunduğu

³⁷⁷ Nitekim İbn Hirâş (bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, III, 457), Ahmed b. Hanbel (bkz. Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlalihi*, I, 132) ve Zehebi (bkz. Zehebi, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehu Rivâye fî'l-Kütübi's-Sitte*, 497) onun "meçhul" olduğunu söyler.

³⁷⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 117.

³⁷⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 396.

³⁸⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 107.

³⁸¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 108.

³⁸² Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VI, 286.

³⁸³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 108-109.

³⁸⁴ 'İclî, *Ma'rifatü's-Sikât*, II, 137.

³⁸⁵ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 335.

³⁸⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 110.

³⁸⁷ Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VI, 286.

³⁸⁸ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ved-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, II, 242. Bu ifadelerle tanıtılan râvîlerin rivayetleri hiçbir surette alınmaz (bkz. Aydınlı, *Hadis İstîlâhları*, s. 170, 171).

³⁸⁹ Herevî, *Zemmu'l-Kelâm ve Ehlih*, IV, 326.

bir sırada Kaderî olduğunu düşündüğü Sevr b. Yezîd'i (v. 153/770) ayağından tutup camiden çıkartmıştır.³⁹⁰ Onun Haricî³⁹¹ görüşlere de karşı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ona göre "Hz. Peygamberin döneminde Harûriye denen bir şey yoktur".³⁹²

Çeşitli fıkıh kitaplarında kendisine atıfta bulunulması 'Atâ'nın fıkıh alanında da söz sahibi olduğuna delâlet eder. Onun bu alanda vermiş olduğu fetvâlar incelendiğinde büyük oranda sünnet ve sahâbî görüşlerine istinâd ettiği anlaşılır.³⁹³

Bazı fetvalarında birçok sahâbîden de naklettiği zikredilmektedir.³⁹⁴

'Atâ el-Hurasânî Filistin'de bulunan Erîha kentinde vefat edip Beytu'l-Makdis'te defnedilmiştir.³⁹⁵

5. Sevr b. Yezîd Ebî Hâlid el-Kilâ'î (v. 153/770)

Birçok âlimden hadis rivayeti almıştır, onlardan en önemlileri Recâ b. Hayeve (v. 112/730), Süleyman b. Musa, 'Atâ b. Ebî Rabâh (v. 114/732) ve Mehkhûl eş-Şâmî (v. 112/730). Kendisinden İsmail b. 'Ayyâş (v. 181/797), Bakıyye b. Velîd, Süfyân es-Sevrî (161/778) ve Süfyân b. 'Uyeyne gibi muhaddis rivayet almıştır.³⁹⁶

Münekkitler Sevr'i "sika" bir râvî olarak değerlendirmiştir.³⁹⁷ Bununla birlikte onun kader görüşünü savunduğunu söyleyenler de vardır. Nitekim nakledildiğine göre Hımslılar, bu görüşlerinden dolayı Sevr'in evini yıkıp eşyalarını yakmıştır. İmam Malik, aynı sebepten dolayı onu Mescid-i Nebî'den çıkartmış, İmam Evzâî ise onun elini hiçbir zaman sıkmamıştır.³⁹⁸

³⁹⁰ Firiyâbî, Ebû Bekir Cafer b. Muhammed b. Hasan, *el-Kader*, thk. Abdullah b. Hamed, ed-Dvâi's-Selef 1997, s 189. Ancak kaynaklara göre Sevr b. Yezîd Kaderî olmadığını söylemektedir (bkz. Zehebî, *Siyeru A 'lâmi 'n-Nübelâ-Risâle*, VI, 345).

³⁹¹ Hâricîler hakkında geniş bilgi için bkz. Akıl, Nâsır b. Abdülkerim el-Akıl, *el-Havâric'u Avvalü'l-Fıraki fî Târîhi'l-İslâm*, Riyad: Dâru İşbilya 1998, s 21-53.

³⁹² Mağrâvî, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, II, 256.

³⁹³ Nitekim kendisine "çocuğa burnundan verilen süt haramlık doğurur mu?" diyen birine, "Hz. Peygamber'in hadislerinde sadece doğal yollara (göğüsten emzirmeye) işaret vardır (dolayısıyla bu durum haramlık doğurmaz)" şeklinde cevap vermiştir. Bkz. İbn Kudâme, *el-Müğni*, VIII, 173.

³⁹⁴ Mesela İhrama giren bir kimse eğer deve kuşu avlarsa, karşılığında kefarete olarak bir deve keseceği söyleyen imam Ata, bu fetvayı Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Osman ve Hz. İbn Abbas'tan naklettiğini de ifade etmiştir. Bkz. Şâfiî, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Umm*, Dâru'l-Ma'rife: Beyrut 1990, II, 209.

³⁹⁵ Zehebî, *Siyeru A 'lâmi 'n-Nübelâ*, VI, 287.

³⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 418.

³⁹⁷ Münnekkitlerin görüşleri için Bkz. el-İclî, *Ma'rifatu's-Sikât*, I, 261; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 467; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 311; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 427.

³⁹⁸ Mağrâvî, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, II, 337.

Bütün bunlara rağmen Zehebî, Sevr'in kader görüşünden tevbe edip ehl-i hadisin itikâdına dönüğünü söyler. Nitekim kendisine “Ey kaderi!” diye hitap eden birine “Ben kaderî değilim” diye cevap vermiştir.³⁹⁹ Onu “sika” olarak değerlendiren münekkitler muhtemelen bu beyânını dikkate almış olmalıdır. Fakat diğer taraftan “Hz. Ali'yi sever misin!” sorusuna “Dedemi öldüren kişiyi neden seveyim ki” diyerek tepki göstermiştir.⁴⁰⁰

Hayatının son dönemlerinde Kudüs'e gelip burada vefat etmiştir.⁴⁰¹

C. TEBE‘U’T-TÂBÎİN VE SONRASI

Tebeu‘t-tâbiîn veya farklı bir ifadeyle etbâ‘u‘t-tâbiîn, sahâbe ve tabiinden sonraki üçüncü nesildir. Tâbiîler hakkında olduğu gibi bu devrin ne zaman başladığını ve sona erdiğini tespit oldukça zordur. Fakat genel kanaat bu dönemin, tâbiîn devrinin başlarını da içine alacak şekilde 135/752 yılından başlayıp 190/806 civarına kadar devam ettiği yönündedir.

Bu dönem Abbâsiler'in yönetiminde olduğu yıllardır. Tâbiîn dönemine kıyasla çok daha fazla sayıda gayr-i Müslimin İslâm'a girmesi, tercüme faaliyetlerinin hızlanması ve Abbasoğullarının âlimleri desteklemesi gibi etkenler ilmî faaliyetleri oldukça hızlandırmıştır. Abbâsîlerin inşa edip başşehir yaptığı Bağdat ilmin yeni merkezi haline gelmekle beraber Tâbiîler devrinde temâyüz etmiş olan Medine, Kûfe ve Şam bölgeleri eski önemini korumaktadır. Nitekim tâbiîler döneminde ehl-i Hicâz ve ehl-i Irak şeklinde bölgelere nisbetle anılan ekolleşme bu dönemde iyice belirginleşmiş ve görüşlere atıfla “ehl-i re'y” ve “ehl-i hadis” adını almıştır.

³⁹⁹ Zehebî, *Siyeru A‘lâmi ‘n-Nübelâ-Risâle-*, VI, 345.

⁴⁰⁰ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtu ‘l-Kübrâ*, VII, 467.

⁴⁰¹ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtu ‘l-Kübrâ*, VII, 467.

Dönemin Hadis ilmi ile alakalı en önemli gelişmesi ise, ortaya koydukları görüşlerle gelecek nesilleri etkileyen münekkit âlimlerin yetişmesidir. Zira bu dönemde, tâbiîn devrinin başlarında soruşturulur ve aranır hale gelen isnad sistemi tebe-i tâbiîler zamanında iyice gelişmiş ve dolayısıyla bu konuda uzman olan ilim adamı sayısı da artmıştır. Bu bağlamda Şu‘be b. Haccâc (v. 160/777), Süfyân es-Sevrî (v. 161/778), Mâlik b. Enes (v. 179/795), Abdurrahman b. Mehdi ve Yahya b. Sa‘îd el-Kattan’ın öne çıktığı söylenebilir. Bu âlimlerin râvîler hakkındaki görüşleri ilerleyen zamanda kaleme alınan biyografi eserlerinin temel verileri konumundadır.⁴⁰²

Tebe-i tâbiîn döneminden III/IX. asrın sonlarına kadar Filistin’e nispetle anabileceğimiz en meşhur hadisçiler şunlardır:

I. ASLEN FİLİSTİNLİ OLANLAR

1. Ömer b. Muhammed b. Zeyd el-Kuraşî el-Askalânî (v. 150/767)

Ömer el-Askalânî en önemlileri Abdullah b. Dinar (v. 127/744), İsmail b. Râfi‘ el-Medenî, Hafs b. ‘Âsım b. Hattâb (v. 90/708), Malik b. Enes (v. 179/795), Muhammed b. Şihâb ez-Zührî (124/741) ve Zeyd b. Eslem (v. 136/753) olan birçok hadis âliminden rivayette bulunmuştur. Kendisinden ise Abdullah b. Mübarek (v. 181/797), Abdullah b. Vehb (v. 197/812), İsmail b. ‘Ayyâş (v. 181/797), İsmail b. ‘Uleyye (v. 194/809), Süfyân b. ‘Uyeyne (v. 199/815), Süfyân es-Sevrî (v. 161/778), Şu‘be b. Haccâc (v. 160/777) ve Yahya b. Yemân (v. 189/804) gibi II/VIII. asrın en önde gelen hadis âlimleri nakilde bulunmuştur.⁴⁰³

Cerh ve ta‘dil âlimlerinin “güvenilir” bulduğu⁴⁰⁴ Ömer el-Askalânî’nin hadisleri Bu ilmin en meşhur eserlerine girmiş durumdadır.⁴⁰⁵

Ömer el-Askalânî 150/767 yılında Askalân şehrinde vefat etmiştir.

2. Mus‘ab b. Mahân el-Mervezî el-Askalânî (v. 180/797)

⁴⁰² Tebe-i Tâbiîn döneminin genel özellikleri hakkında geniş bilgi ve kaynaklar için bkz. Ulu, Arif, “Tebe‘u’t-Tâbiîn”, DİA, XL, 217-218.

⁴⁰³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 500-503.

⁴⁰⁴ Ömer el-Askalânî hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Şâhîn, *es-Sikât*, 134; İbnü'l-Mibred, Yusuf b. Hüseyin b. Ahmed es-Sâlihî, *Bahrü'd-Dem fi men Tekelleme fihi'l-İmâm Ahmed bi Medh ev Zem*, thk. Ruveyhe Abdurrahman, Beyrut 1992, 116; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 500; Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâmi Ebî'l-Hasan ed-Dârekutnî fi Ricâli'l-Hadîsi ve 'İtalihi*, II, 485.

⁴⁰⁵ Ömer b. Muhammed'in bazı rivayetleri için bkz. Buharî, *Tefsîrü'l Kurân*, 125; Müslim, *Siyâm*, 19.

‘Abbâd b. Kesîr el-Basrî, Dâvûd b. Nuseyr ve Sufyân es-Sevrî’den hadis işiten Mus‘ab, ‘Abdah b. Süleyman, ‘Amr b. Ebî Seleme, İbrahim b. Şemmâs (v. 221/835), Sa‘îd b. Nuseyr, Rebî‘ b. Nâfi‘ el-Halebî (v. 241/855), Mahled b. Mâlik, Visâc b. ‘Ukbe el-Ezdî ve Zekeriya b. Nâfi‘ gibi öğrencilerine nakilde bulunmuştur.⁴⁰⁶

Cerh ve tadil âlimlerinin Mus‘ab hakkında ihtilâfa düştüğü görülür. Nitekim İbn Hibbân⁴⁰⁷, İbn Vezzâh (v. 286/899)⁴⁰⁸ ve Ebû Hâtim er-Râzî⁴⁰⁹ Mus‘ab’ı “sika” olarak tanıtırken İmam Ahmed b. Hanbel⁴¹⁰, ‘Ukaylî (v. 322/932)⁴¹¹ ve İbn Hacer⁴¹² onun “kesîru'l-hata ve lâ yutâbe‘u ‘alâ hadîsîh” yani “çok hata yapan biri olup hadislerinin başka râvîler tarafından da desteklenmediğini” ifade etmişlerdir. Onu “sika” bulan İbn Hibban kitabında bazı hadislerine yer vermiş durumdadır.⁴¹³

3. Bekir b. Bişr et-Tirmîzî el-Askalânî (v. 182/798)

Abdülhamid b. Sivâr’dan hadis alan Bekir b. Bişr Muhammed b. Mütevekkil (v. 238/852) ve Muhammed b. Ebî Yûsuf’a nakilde bulunmuştur.⁴¹⁴

Bekir de münekkitlerin ihtilâf ettiği bir râvîdir. Zira Ebû Hâtim er-Râzî⁴¹⁵ ve Zehebî onun hakkında “meçhul”⁴¹⁶ dediği Bekir, İbn Hibbân tarafından güvenilir râvîlerin toplandığı *es-Sikât* isimli eserde zikredilmiş durumdadır.⁴¹⁷ Hadisleri nispeten geç dönem eserlerine girmiş durumdadır.⁴¹⁸

⁴⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 40; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VIII, 308.

⁴⁰⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 175.

⁴⁰⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 164.

⁴⁰⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VIII, 308.

⁴¹⁰ İbnü'l-Mibred, *Bahrü'd-Dem*, 150; Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlâlih*, III, 358.

⁴¹¹ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, IV, 121.

⁴¹² İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 533.

⁴¹³ Bkz. İbn Hibbân, *Sahîh İbnü Hibbân*, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle: Beyrut 1988, II, 198, hadis No: 453.

⁴¹⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 382; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 148.

⁴¹⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 382; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkûn*, I, 148.

⁴¹⁶ Zehebî, *el-Muğnî fî'd-Du'afâ*, I, 112.

⁴¹⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 148. İmam İbn Hibbân *es-Sikât* eserinde birçok Zayıf ve meçhul râvîleri zikretmiştir. Bkz. İbnü Abdilhâdî, Muhammed b. Ahmed el-Hanbelî, *es-Sârimü'l-Münkî*, thk. Akîl Muhammed, Müessesetü'r-Reyyân: Beyrut 2003, s.105.

⁴¹⁸ Bekir b. Bişr'in bazı rivayetleri için bkz. Tebarânî, *el-Mü'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdi es-Selefi, Mektebetü-İbn Teymiyye: Kahire 1994, XIX, 29 hadis No 63; Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Hurasânî, *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdulkadir, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 2003, X, 328, hadis No 20808.

Askalân mescidinin imamı olan⁴¹⁹ Bekir b. Bişr 182/798 yılında vefat etmiştir.

4. Damre b. Rabî'a Ebû Abdillâh el-Filistîni (v. 202/818)

Aslen Suriyeli olan Damre daha sonra Filistin'e göç edip önce Remle ardından da Akkâ kentlerinde oturmuştur.⁴²⁰

Zamanının fakihî olduğu ifade edilen⁴²¹ Damre'nin itikadî konularda da selefinden gelen görüşlere tabî olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim onun “suçlarımızı kadere yüklemekle değil aksine kaderi yaşamakla emredildik” dediği nakledilir.⁴²² Ayrıca ilim meclislerinde Cehm b. Safvân'ı (v. 128/745) kötülemekte; “onun kırk gündür namaz kılmadığını” söylemektedir.

Damre b. Rabî'a; İbrâhîm b. Ebî 'Ulbe, İdrîs b. Yezîd el-Kûfî, İsmâîl b. Ebî Bekir ed-Dimeşkî, İsmâîl b. 'Ayyâş (v. 181/797), Beşîr b. Talha el-Haşnî, Huleyd b. Da'lec (v. 166/782), Evzâî, Osmân b. 'Atâ el-Horasânî (v. 155/771), Merzûk b. Nâfî', Yahya b. Ebî 'Amr eş-Şeybânî (v. 148/765) ve Abdürrezzâk es-Sakafî gibi râvilerden⁴²³ aldığı hadisleri İbrâhîm b. Muhammed el-Firyâbî, Ahmed b. Fudeyl el-'Akkî, Ahmed b. Hâşim er-Remlî, Âdem b. Ebî İyâs el-'Askalânî (v. 220/835), Süleymân b. Eyüp el-Yezenî, Osmân b. Sâlih el-Masrî, Ali b. Saîd en-Nesâî (v. 257/870), Hârûn b. Ma'rûf el-Bağdâdî (v. 231/845) ve Hişâm b. 'Ammâr ed-Dimeşkî (v. 245/859) gibi öğrencilerine rivâyet etmiştir.⁴²⁴

Münekkitlerin güvenilir bulunduğu⁴²⁵ bir râvî olan Damre b. Rabî'a'nın rivayetleri Tirmizî ve İbn Mâce gibi bazı meşhur müellifler tarafından nakledilmiş durumdadır.⁴²⁶

⁴¹⁹ Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Kaymaz ez-Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefâyâtü'l-Meşâhir ve'l-İ'lam*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, IV, 817.

⁴²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 471; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 319.

⁴²¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 460.

⁴²² Mağrâvî, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, III, 199.

⁴²³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV, 467; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XXIV, 404; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 316.

⁴²⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXIV, 404-405; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV, 467; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 317.

⁴²⁵ Bkz. İbn Ma'in, Yahya b. Ma'in b. Avn el-Bağdâdî, *Târîhu Yahya b. Ma'in*, thk. Ahmed Seyf, Dimeşk: trs, s. 135; Komisyon, *Mevsû'atu Akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî Ricâli'l-Hadisi ve 'İlâlih*, II, 187; el-'İclî, *Ma'rifatu's-Sikât*, I, 473; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 471; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 324-325; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII, 79. İbn Hacer ise onun hakkında “sadûk yehim kalîlen” demiştir (bkz. İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, 280). Böyle bir râvinin rivayetleri itibar için kullanılır. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları*, 262.

5. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî el-Kuraşî (v. 204/820)⁴²⁷

Şâfiî mezhebinin imamı olan Muhammed b. İdris 150/767 yılında⁴²⁸ Gazze veya Askalan'da doğmuştur.⁴²⁹

Daha küçükken *Muvatta*'ın bütün rivâyetlerini ezberlemiş ve ezberini İmam Mâlik'e (v. 179/795) arz etmiştir.⁴³⁰ Fıkıh ve Hadis ilimlerinde imamlık derecesine ulaşan imam Şâfiî, çoğu âlim tarafından “müctehid” olarak kabul edilmiştir. Hatta Ahmed b. Hanbel'e göre o “asrın müceddidi” konumundadır.⁴³¹ “Eğer benim ortaya koyduğum görüş sağlam bir şekilde gelen hadisle çelişirse görüşümü duvara çarpın”⁴³² ve "Hadis eğer sahih ise biliniz ki benim mezhebim odur"⁴³³ diyen İmâm Şâfiî, “Hz. Peygamber falan konuda şöyle demiş, peki sen ne diyorsun?” diyen birine “Sen beni Hıristiyan mı zannediyorsun! Bize, Hz. Nebî'nin dediğine itâat etmek düşer” diyerek sert tepki göstermiştir.⁴³⁴

Şâfiî'nin itikad konusunda da selefinden devraldığı tavrı sürdürmüş, rivayet merkezli bir sistem benimsemiştir. Kendisini yakından tanıyanların “hayatım boyunca Şâfiî'den sünnete aykırı hiçbir görüş işitmedim. Aksine Kelam ve Bidat ehlini hiç sevmezdi” sözleriyle tanıttığı⁴³⁵ İmâm Şâfiî, Kaderilerle tartıştığı ve onlara “Sizler ancak Rabbinizin dilemesi (izin vermesi) sayesinde (bir şeyi) dileyebilirsiniz” meâlindeki İnsan 76/30 âyetini okuduğu söylenir. Hatta onun kadercileri tekfir ettiğine dair rivayetler de bulunmaktadır.⁴³⁶ Bu bağlamda onun “Râfiziyye⁴³⁷, Kaderiyye⁴³⁸ ve

---

⁴²⁶ Damre'nin bazı rivayetleri için bkz. Tirmizî, *Menâkib*, 61; İbn Mâce, *Diyyât*, 34.

⁴²⁷ İmâm Şâfiî hakkında geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, Beyrut 1998, I, 265-266; Safadî, *el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, II, 121-127.

⁴²⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 361.

⁴²⁹ Yâkût, *Mu'cemu'l-Udebâ*, thk. İhsan Abbâs, Beyrut 1993, VI, 2394.

⁴³⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII, 239.

⁴³¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 365.

⁴³² Heysemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *Tuhfetu'l-Muhtâc*, el-Mektebetu't-Ticâriyye: Mısır 1983, VI, 55.

⁴³³ Cuveynî, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf, *Nihâyetü'l-Matlab*, thk. Abdulazîm Mahmud, Dâru'l-Minhac 2007, I, 165.

⁴³⁴ Mağrâvî, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, III, 207-208

⁴³⁵ Mağrâvî, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, III, 207.

⁴³⁶ Lâlekâî, *İ'tikâdu Ehli's-Sünne*, IV, 776.

⁴³⁷ Şia hakkında geniş bilgi için Bkz. Kaffârî, Nâsir b. Abdullâh b. Ali el-Kaffârî, *Usûlü Mezhebu's-Şi'a*, Riyad: Câmî'atu Muhammed b. Sa'ûd 1414, I, 125-416.

Murcie'nin⁴³⁹ arkasında namaz kılmayınız"⁴⁴⁰ ve "Kelam ilminden uzak durunuz"⁴⁴¹ dediği nakledilir. İmâm Şâfiî'nin bir diğer önemli tartışma konusu olan "amel-iman münâsebeti" konusundaki görüşlerini "İmân tasdik ve amelden oluşur" söylemiyle dile getirdiği ifade edilir.⁴⁴²

İmâm Şâfiî naklettiği hadisleri Mâlik b. Enes, Süfyân b. 'Uyeyne (v. 199/815), İbrâhîm b. Sa'd, Eyüp er-Remlî, Abdulazîz ed-Dirâverdî (v. 187/802), İsmail b. Kustantîn (v. 170/786), Abdullah b. Müemmel, Hâtim el-Medenî (v. 187/802), Müslim ez-Zencî (v. 179/795) ve Yahyâ b. Hassân et-Tuneysî (v. 208/824) gibi muhaddislerden almıştır.⁴⁴³ Kendisinden ise Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), Harmula (v. 243/857), Ebî Sevr (v. 240/854), Rabî' b. Süleymân (v. 270/883), Ebî 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm (v. 224/838), Yusuf el-Buvaytî (v. 231/846), Hüseyin el-Karâbîsî (v. 245/860), İbn Ebî el-Cârûd el-Mekkî (v. 307/919) ve Yunus b. Abdila'la (v. 264/877) gibi râviler hadis nakletmiştir.⁴⁴⁴

Şâfiî, münekkitler tarafından Hadis ilminde "imam"⁴⁴⁵ olarak kabul edilmiştir. Hatta Ebû Dâvûd ile Ebû Zur'a er-Râzî'ye (v. 264/878) göre o, "hadis naklinde hiçbir hata yapmamıştır".⁴⁴⁶

er-Risâle, el-Umm, Ahkâmü'l-Kur'an, el-Müsned, er-Red 'alâ İbn 'Uleyye, el-Fıkhü'l-ekber fi't-tevhîd ve Dîvân isimli çalışmalarının bulunduğu kaydedilen⁴⁴⁷ İmâm Şâfiî'nin rivayetleri meşhur hadis kitaplarında nakledilmiş durumdadır.⁴⁴⁸

⁴³⁸ Kaderiye fırka'nın bazı itikatları hakkında geniş bilgi için Bkz. 'İmrânî, Yahya b. Salim el-Yemenî el-'İmrânî, *el-İntisâru Fi'r-Reddi Alel-Mutezile el-Kaderiye*, thk. Sa'ûd b. Abdülaziz, Riyad: Advâu's-Selef 1999, I, 121-316.

⁴³⁹ Mürcie hakkında geniş bilgi için Bkz Şehristânî, Ebu'l-Fetih Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel Ve'n-Nihal*, thk. Muhammed Kılânî, Beyrut: Dârü'l-M'arife 1975, I, 139-145.

⁴⁴⁰ Mağrâvî, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, III, 233.

⁴⁴¹ Mağrâvî, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, III, 234.

⁴⁴² Lâlekâî, *İ'tikâdu Ehli's-Sünne*, V, 956.

⁴⁴³ Müslim, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 503; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 356; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, LI, 267.

⁴⁴⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, LI, 267-268; Müslim, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 503; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 357.

⁴⁴⁵ Hadis ilminde en üst mertebeye ulaşmış hoca için kullanılan tabir. Bkz. Aydınlı, *Hadis İstulahları*, 137. İmâm Şâfiî'yi bu lafızla anan bazı âlimler için bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, LI, 267; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII, 253

⁴⁴⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII, 254.

⁴⁴⁷ Aybakan, Bilal Aybakan, "Şâfiî" DİA, XXXVIII, 223-233.

204/819 yılında vefat eden İmam Şâfiî'nin mezarı Kahire'dedir.⁴⁴⁹

6. Âdem b. Ebî İyâs el-'Askalânî (v. 220/836)

749/132 yılında doğan Âdem b. Ebî İyâs aslen Horasânlı olup⁴⁵⁰ daha sonraki zamanlarda Filistin'in Askalân kentine yerleşmiştir.⁴⁵¹

İbn Ebî İyâs'ın itikadî görüşleri selefiyle uyum içindedir. “Kur'ân mahlûktur” diyenlerin selamını almayan Âdem, mihne döneminin bütün sıkıntılarını yakinen yaşayan Ahmed b. Hanbel'e “onu öven ve sabretmesi tavsiyesinde bulunan” bir mektup göndermiştir.⁴⁵²

Hadis talebi amacıyla Hicaz, Kûfe, Basra ve Mısır'a rihleler yapmış⁴⁵³ ve bu yolculukları esnasında Şu'be b. el-Haccâc (v. 160/777), Abdullah b. Mübâarak (v. 180/797), Leys b. Sa'd (v. 175/791), Bakıyye b. Velîd (v. 197/813), İsrâîl b. Yunus (v. 162/778), İsmail b. 'Ayyâş, Selâm b. Miskîn (v. 167/783), Muhammed b. Ebî Ziib (v. 159/775), Hüşeym b. Beşîr (v. 183/799) ve Heysem b. Cimâz gibi önemli muhaddislerden ders almıştır.⁴⁵⁴ Kendisinden ise Muhammed b. İsmail el-Buhârî (256/870), Ebî Hâtim er-Râzî, Muhammed b. Halef el-'Askalânî, Mûsâ er-Remlî (v. 262/875), İbrâhîm b. Yusuf el-Makdisî, Sâbit el-Antâkî, Muhammed b. Yahyâ el-Harrânî (v. 267/880) ve Muhammed b. Abdilvahhâb el-'Askalânî gibi râviler rivâyette bulunmuşlardır.⁴⁵⁵

Münekkitlerin “sika” bulduğu⁴⁵⁶ Âdem b. Ebî İyâs'ın *Cuz'ü Âdem b. Ebî İyâs, Tefsîru'l-Kurân, el-Hadîs* ve *Kitâbu Sevâbi'l-'Amâl* isimli çalışmalarının bulunduğu

⁴⁴⁸ İmam Şâfiî'nin bazı rivayetleri için bkz. Ebû Dâvûd, Talak, 15; İbn Mâce, Tahâret, 51; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 299; hadis No 1778.

⁴⁴⁹ Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 26; Buhârî, *et-Târîhu'l-Evsat*, thk. Mahmûd İbrâhîm, Kahire 1977, II, 302.

⁴⁵⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-Evsat*, II, 342.

⁴⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 490.

⁴⁵² Mağrâvî, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, III, 321.

⁴⁵³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 301; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII, 408.

⁴⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 302.

⁴⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 303.

⁴⁵⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 268; 'İclî, *Ma'rifatu's-Sikât*, I, 213; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 304; Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâmi Ebî'l-Hasan ed-Dârekutnî fî Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlâlihi*, I, 27

kaydedilir.⁴⁵⁷ Hadisleri bu ilmin en sahih kitapları kabul edilen eserlere girmiş durumdadır.⁴⁵⁸

220/836 yılında Askalân şehrinde vefat etmiştir.⁴⁵⁹

7. Muhammed b. Mütevekkil b. Ebî's-Sirî el-'Askalânî (v. 238/853)

Esbât b. Muhammed el-Kuraşî (v. 200/815), Eyyûb er-Remlî, Abdullah b. Recâ el-Mekkî (v. 190/805), Abdullah b. Veheb (v. 197/813), Abdurrazzâk b. Hemmâm (v. 210/826), Fudayl b. İyâd (v. 187/803), Muhammed b. Mervân el-'Ukaylî, Muhammed b. Yayâ el-Me'âribî, Mülâzim el-Hanefî, Yahyâ b. Sa'îd el-Attâr ve Yusuf es-Seffâr gibi hocalarından hadis alan Muhammed bunları İbrâhîm b. Yakup el-Cevzecânî (v. 258/872), Ahmed b. Mutayr, Bakiyy b. Mahled (v. 275/889), Hasan b. Süfyân en-Nesevî (v. 303/915), Osman el-Antâkî, Muhammed b. Ali el-'Askalânî, Muhammed b. Vazzâh el-Kurtubî (v. 287/900), Muhammed b. Yahyâ ez-Zuhelî (v. 258/871), Ebî Zur'a er-Râzî, Ebî Dâvûd, Ebî Hâtim er-Râzî ve Yakup b. Süfyân (v. 277/890) gibi öğrencilerine nakletmiştir.⁴⁶⁰

Münekkitler Muhammed b. Mütevekkil hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Nitekim onun "sika" ve "hâfız" olduğunu söyleyenler⁴⁶¹ yanında "leyyinü'l-hadis"⁴⁶², "kesîru'l-galat"⁴⁶³, "sadûkun, lehû evhâmu'n-kesîre"⁴⁶⁴ ıstılahlarını kullananlar da vardır.

⁴⁵⁷ Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, s 115.

⁴⁵⁸ Âdem'in bazı rivayetleri için bkz. Buharî, *Îmân*, 3; Tirmizî, *Zühd*, 39; Nesâî, *et-Tatbîk*, 12; İbn Mâce, *Adâhî*, 3; Bezzâr, Ahmed b. Amr b. Hallâd, *Müsned (el-Bahrü'z-Zahhâr)*, thk. Sabri Abdulhalik, *Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem*: Medine 2009, II, 84, hadis No 436.

⁴⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 490.

⁴⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 355; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, LV, 228; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 357.

⁴⁶¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 88; Zehebî, Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 358; *Mizânü'l-İ'tidâl*, IV, 23.

⁴⁶² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VIII, 105. 'Leyyinü'l-hadis' olan bir râvinin rivâyetleri ancak itibar için kullanılır. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları*, 164.

⁴⁶³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 425. Hadisin öğrenim ve öğretiminde çokça hata yapıyor anlamındadır. Bu durumdaki râvi zabt bakımından cerh edilir. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları*, 149.

⁴⁶⁴ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, 504. 'Sadûk lehû evham' olan râvinin rivâyetleri itibar için kullanılır. Aydınlı, *Hadis Istılahları*, 261.

Rivayetleri çeşitli kitaplara⁴⁶⁵ girmiş bulunan Muhammed b. Mütevekkil 238/853 yılında Askalân'da vefat etmiştir.⁴⁶⁶

8. Râşid b. Sa'îd el-Makdisî er-Remlî (v. 243/857)

Damre b. Rebî'a, İbn Mâce (v. 273/886), İbn Ebî 'Âsım (v. 286/900), Muhammed b. Şuayb b. Şâbûr (v. 289/901) ve Yezîd b. Hârûn'dan (v. 206/822) hadis alan⁴⁶⁷ Râşid hakkında münekkitlerin "sadûk" terimini kullandığı görülür.⁴⁶⁸ Kütüb-i Sitte'yi oluşturan eserler içinde, görebildiğimiz kadarıyla, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde rivayetleri vardır.⁴⁶⁹

9. Muhammed b. Halef el-Askalânî (v. 260/873)

'Amr b. Ebî Seleme, Ruvâd b. Cerrah, Velîd b. Nadır, Ubeydullah b. Abdilmecid ve Damre b. Rabî'a (v. 202/817) gibi hocalarından hadis alan Muhammed bunları içlerinde Ebî Hâtim er-Râzî (v. 277/890) gibi meşhur muhaddislerin bulunduğu öğrencilerine nakletmiştir.⁴⁷⁰

Münekkitlerin hakkında "sika" ve "sadûk" gibi terimler kullandığı⁴⁷¹ Muhammed'in hadislerini İbn Mâce ve İbn Ebî 'Âsım gibi müellifler kitaplarına almışlardır.⁴⁷²

İmam İbn Hibbân⁴⁷³ Muhammed el-Askalânî'yi es-Sikat adlı eserinde zikrederken, İbn Hacer⁴⁷⁴ ile Ebû Hâtim onu "sadûk" olarak görmüşlerdir.⁴⁷⁵

10. İsa b. Ahmed b. Virdân el-Askalânî (v. 268/882)

⁴⁶⁵ Muhammed b. Mütevekkil'in rivayetleri için bkz. Ebû Dâvûd, Zekât, 45; Hellâl, Ahmed b. Muhammed b. Hârûn, *es-Sünne*, thk. Atıyye ez-Zehrânî, Dârü'l-Râye: Riyad 1989, I, 189, hadis No 201.

⁴⁶⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 88; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 358.

⁴⁶⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 488.

⁴⁶⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 488; Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehu Rivâyetü fî'l-Kütübü's-Sitte*, I, 388; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 243.

⁴⁶⁹ Bkz. İbn Mâce, *el-Mesâcid*, 14; Fiten, 20.

⁴⁷⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 245.

⁴⁷¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 245.

⁴⁷² Muhammed b. Halef'in bazı rivayetleri için bkz. İbn Mâce, Cenâiz, 11; İbnü Ebî 'Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, thk. Basim Feysal, Dârü'l-Râye: Riyad 1991, I, 257, hadis No 337.

⁴⁷³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 146.

⁴⁷⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 477.

⁴⁷⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 245.

180/796 yılında Bağdat'ta doğan İsa b. Ahmed'in, hadis almak için uğradığı şehirlerden biri de Askalân'dır.⁴⁷⁶ Bu yolculukları esnasında Abdullah b. Vehb (v.197/812), İshak b. Furât (v. 204/819), Nadır b. Şumeyl (v. 203/818) ve Zeyd b. Ebî'z-Zerkâ'dan (v. 197/813) hadis alan İsa'dan Ebî Hâtim er-Râzi, Tirmizî, Nesâî ve Ahmed b. Hamid en-Nesefî nakilde bulunmuştur.⁴⁷⁷

Hadisleri Tirmizî, Nesaî gibi meşhur müelliflerce nakledilen⁴⁷⁸ Cerh ve tadil âlimleri İsa b. Ahmed hakkında “sika”⁴⁷⁹ ve “sadûk” gibi terimler kullanmışlardır.

11. Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed eş-Şâmî et-Taberânî (v. 360/971)

873/260 yılında Akkâ'da doğan Taberânî, en önemlileri Ebû Zur'a ed-Dimeşkî, İshâk b. İbrâhîm ed-Debrî (v. 285/898), İdrîs b. Câ'fer el-'Attâr, Ahmed b. Fîl el-Bâlîsî (v. 311/923), Yahyâ b. Eyyûb el-'Allâf (v. 289/901), İbrâhîm b. Suveyd eş-Şâmî, Ahmed b. Abdilvahhâb el-Hûtî, Ebî Müslim el-Keccî (v. 292/904), Câ'fer b. Muhammed el-Kilasânî, Zakariyyâ es-Saffâr, Osman b. Ömer ed-Dabbî ve Muhammed b. Muhammed et-Tammâr olan pek çok hocadan ders dinlemiş, kendisinden de İbn 'Ukde (v. 332/943), İbn Mende (v. 395/1004), Ebî Halîfe el-Cemahî (v. 305/917), Ebî'l-Fadıl el-Cârûdî (v. 413/1022), Ebî Bekir b. Mardiveyh (v. 410/1019), Ebî Nuaym el-İsfahânî (v. 430/1038), Ebî Sa'îd en-Nakkâş (v. 414/1023), Muhammed b. Hüseyin el-Bustâmî ve Abdulvâhid b. Ahmed el-Bâtîrkânî gibi râviler nakilde bulunmuşlardır.⁴⁸⁰

el-Kebîr, *el-Evsat* ve *es-Sağîr* isimleriyle bilinen üç meşhur mucemin yanında *Kitâbü'l-Evâ'il*, *el-Ehâdisü't-Tıvâl*, *Mekârimü'l-Ahlâk*, *Kitâbü'd-Du'â*, *Kitâbü's-Sünne*, *ez-Ziyâdât fî Kitâbi'l-Cûd* ve *'s-Sehâ*, *Hadîsü-ehli'l-Başra* gibi eserleri bulunan⁴⁸¹ Taberânî, münekkitler tarafından “sika” ve “hâfız” terimleriyle tanıtılmıştır.⁴⁸²

⁴⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII, 587.

⁴⁷⁷ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XI, 164; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII, 584

⁴⁷⁸ İsa b. Ahmed'in rivayetlerine örnekler için bkz. Tirmizî, *Diyât*, 17; *Tıbb*, 27; Nesaî, *Dahâyâ*, 24; İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 427, 431.

⁴⁷⁹ Nesâî, *Meşyahu'n-Nesâî*, thk. Hatim Arif, Mekke 1423, s 94; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 586; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 206

⁴⁸⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XII, 203.

⁴⁸¹ Zirîklî, *el-A'lâm*, III, 121; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XII, 201. Ayrıca bkz. Görmez, Mehmet Görmez, “Taberânî” *DİA*, XXXIX, 310-312.

⁴⁸² İbnü'l-Cevzî, *el-Müntazam fî Târîhu'l Ümem ve'l-Mülûk*, XIV, 206; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XII, 201. Hadis bilgisini nasıl elde ettiğini soranlara “otuz sene kuru hasır üzerinde uyudum” diyerek cevap vermiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XII, 203.

Zehebî'nin "hadis ehlinin itikadı üzereydi" dediği⁴⁸³ Taberânî'nin *Kitâbu's-Sünne*, *Ma'rifetü's-Sahâbe* ve en son *Hilâfetu Ebî Bekir ve Ömer*⁴⁸⁴ gibi eserlerinin, bu tespiti teyit ettiği söylenebilir.

Neredeyse bir asır yaşayan Taberânî, 360/971 yılında İsfehân'da vefat etmiş⁴⁸⁵ ve sahâbe Hamâme ed-Devsî'nin kabri yanına defnedilmiştir.⁴⁸⁶

12. Ahmed b. Mes'ûd el-Makdisî

Heysem b. Cemîl (v. 213/828), Muhammed b. Kesîr (v. 223/838), Ebî'l-Yemân ve 'Amr b. Seleme'den hadis dinleyen Ahmed b. Mes'ûd bu rivayetleri Hayseme b. Süleymân ve Ebû'l-Kâsım et-Taberânî gibi öğrencilerine aktarmıştır.⁴⁸⁷

Hakkında "imam" gibi tadil ifadeleri bulunan⁴⁸⁸ Ahmed'in hadisleri çeşitli kitaplarda kayıt altına alınmış durumdadır.⁴⁸⁹

13. Ahmed b. Muhammed b. Fadıl el-Makdisî el-Eylî

Süfyân b. 'Uyeyne (v. 199/815) ve Nasır b. Ali'den (v. 250/846) gibi hocalarından rivâyette bulunan Ahmed el-Makdisî,⁴⁹⁰ münekkitler tarafından "kezzâb" yani yalancı bir râvî olarak tanıtılmıştır. Nitekim İbn Hibbân'ın "sika râvîlere izafeyle hadis uydurur" dediği⁴⁹¹ Ahmed hakkında Zehebî "deccâl ve kezzab" değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴⁹²

14. 'Abbâd b. 'Abbâd Ebû 'Utbe er-Remlî

⁴⁸³ Zehebî, *el-'Uluv lil 'Aliyi'l-Gaffâr*, s 228.

⁴⁸⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ-Risâle*, XVI, 128.

⁴⁸⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 121.

⁴⁸⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Müntazam fi Târihü'l Ümem ve'l-Mülûk*, XIV, 206.

⁴⁸⁷ İbn Mende, *Fethü'l-Bâbi fi'l-Künâ ve'l-Alkâb*, thk. Nazer Muhammed, Riyad 1996, 237; İbn Asâkir, *Târihu Dimeşk*, VI, 10.

⁴⁸⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayip el-Arnâût, Müessesetu'r-Risâle 1985, XIII, 244.

⁴⁸⁹ Ahmed b. Mes'ûd'un bazı rivayetleri için bkz. Ebû 'Avâne, Yakûb b. İshâk en-Neysâbüri, *Müstahracü Ebî 'Avâne*, thk. Eymen Arif, Dârü'l-Ma'rife: Beyrut 1998, I, 457, hadis No 1695; Taberânî, *el-Mücemü'l-Evsat*, I, 285, hadis No 931.

⁴⁹⁰ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkûn*, I, 88.

⁴⁹¹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ved-Du'afâ ve'l-Metrûkûn*, thk. Mahmûd İbrâhîm, Halep 1396, I, 156.

⁴⁹² Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, thk. Nüreddîn 'İtir, trs, I, 57. Ahmed el-Eylî hakkında ayrıca bkz. Dârekutnî, Ali b. Ömer b. Dînâr el-Bağdâdî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkûn*, thk. Abdurrahîm Muhammed, Medîne 1403, I, 254; Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâmi Ebî'l-Hasan ed-Dârekutnî fi Ricâli'l-Hadisi ve 'İlahi*, I, 93.

Aslen Fârisî olup Şam'a yerleşmiştir.⁴⁹³ Abdullah b. 'Avn (v. 151/768), Evzâ'î (v. 157/774), Ebî Bekir b. Abdillâh b. Ebî Meryem, Hureyz b. Osman (v. 163/779), Hişâm b. Hassân, İsmail b. Ebî Hâlid, Yahya b. Ebî 'Amr eş-Şeybânî (v. 148/765) ve Yunus b. 'Ubeyd'den (v. 139/756) aldığı hadisleri Âdem b. Ebî İyâs, Ebî Misher el-Ğassânî (v. 218/833), Damre b. Rabî'a (v. 202/818), Ruvâd b. Cerrâh, Fudeyk b. Süleymân el-Kayserânî ve Muhammed b. Abdilazîz er-Remlî gibi öğrencilerine nakletmiştir.⁴⁹⁴

Şam'ın faziletli ve abid kimselerinden olduğu söylenen⁴⁹⁵ 'Abbâd er-Remlî münekkitlerin "sika" bulduğu bir isimdir.⁴⁹⁶ Rivayetleri çeşitli hadis kitaplarına girmiş durumdadır.⁴⁹⁷

15. 'Abbâd b. Kesîr b. Kays er-Remlî el-Filistînî

Abdullah b. Dînâr, Abdullah b. Tâvûs (v. 132/749), 'Âsım b. Talha, Sevr b. Yezîd el-Hussî, Süleymân el-A'meş (v. 148/765), Dâvûd b. Ebî Hind (v. 140/757), Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ebî Zîb ve Zubeyr b. 'Adî (v. 131/748) gibi muhaddislerden hadis alan 'Abbâd bunları Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî (v. 234/848), Ebî Tövbe en-Numeyrî, Damre b. Rabî'a, 'Ukbe b. 'Alkama el-Beyrûnî ve Yahya b. Yahya en-Nisâbü'rî (v. 226/840) gibi râvîlere aktarmıştır.⁴⁹⁸

'Abbâd b. Kesîr hakkında münekkitlerin farklı görüşler ileri sürdüğü görülür. Nitekim o, İbn Ma'in⁴⁹⁹ ile Ali b. el-Medînî'ye⁵⁰⁰ (v. 234/848) göre "sika" iken Ebû Hâtîm ile Ebû Zur'a er-Râzî⁵⁰¹ tarafından "zayıf" denilerek cerhedilmiştir. Nesâî⁵⁰² onu "leyse bî sika"⁵⁰³, Buhârî (v. 256/870)⁵⁰⁴ "fî hi nazar", Ali b. Cüneyd (v. 291/903)⁵⁰⁵ ise

⁴⁹³ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 83.

⁴⁹⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 435; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 134; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 83; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkûn*, thk. Abdullah el-Kâdî, Beyrut 1406, II, 74.

⁴⁹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 134.

⁴⁹⁶ Nitekim İbn Ma'in (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 83), 'İclî (*Ma'rifatü's-Sikât*, II, XVI) ve Yakup b. Süfyân (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 135) onun hakkında sika değerlendirmesi yapmışlardır.

⁴⁹⁷ Abbâd b. Abbâd'ın bazı rivayetleri için bkz. Ebû Dâvûd, *İlim*, 13.

⁴⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 150-151.

⁴⁹⁹ İbn Ma'in, *Târîhu Yahyâ b. Ma'in*, 145.

⁵⁰⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VI, 541.

⁵⁰¹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 85.

⁵⁰² Nesâî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkûn*, thk. Mahmûd Zâyid, Halep 1396, 74.

⁵⁰³ Böyle bir râvinin rivâyeti hiçbir suretle alınmaz. Bkz. Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s. 164.

“metruk” lafzıyla değerlendirir. Rivayetleri İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel gibi müellifler tarafından nakledilmiş bulunmaktadır.⁵⁰⁶

16. Abdullah b. Muâviye el-Askalânî

Askalân şehrinin kadısı olan Abdullah, Yâkub b. İshâk'tan (v. 205/820) rivâyette bulunmuştur. Hakkında “leyse bi şey” gibi değerlendirmeler vardır.⁵⁰⁷

17. Ebân b. Süfyân el-Makdisî

Sadece Fudeyl b. İyâd'dan (v. 187/803) rivâyet ettiği söylenen Ebân'ın hadisleri yalnızca Muhammed el-Antâkî (v. 243/857) ve Ubeydillah b. Ömer gibi iki öğrencisi tarafından nakledilmiştir.⁵⁰⁸ İbn Hibbân Ebân hakkında “sika râvilerden uydurma hadisler rivâyet ediyordu” demiştir.⁵⁰⁹

18. Eymen b. Nâbil el-Habeşî el-Askalânî

En önemlileri Sa'îd b. Cübeyr (v. 95/713), Tâvûs b. Keysân (v. 106/724), 'Atâ b. Rabâh, Kasım b. Muhammed (v. 106/724) ve Mücahit b. Cübeyr olan pek çok râviden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Zeyd b. Hübâb (v. 203/818), Sa'îd b. Salim, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Üyeyne, Ebî 'Asım en-Nebîl (v. 212/827) ve Fadıl b. Dukeyn (v. 218/833) gibi muhaddisler hadis almışlardır.⁵¹⁰

Münekkitlerin Eymen b. Nâil hakkında yaptığı değerlendirmelerin çelişkili olduğu görülür. Nitekim İbn Ma'în⁵¹¹ ile 'İclî⁵¹² onu “sika” bir râvi olarak görürken İbn 'Adî

⁵⁰⁴ Buharî, *et-Târîhü'l-Kebîr*, VI, 43. Buharî bu ıstılahı genelde rivâyetinin hiçbir surette alınmaması gerektiği manasında kullanmıştır. Bkz. Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s. 81

⁵⁰⁵ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, II, 76. “Metrûk” terimi Hadis ilminde “sika olduğu hiç belirtilmediği halde bir cerh sebebiyle tenkide uğramış olan râvi” manasında kullanılmaktadır. Bkz. Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s. 181

⁵⁰⁶ Abbâd b. Kesîr'in rivayetleri için bkz. İbn Mâce, Cenâiz 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsend*, XXVIII, 196, hadis No 16989.

⁵⁰⁷ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, thk Dâiretu'l-Maârif en-Nizâmiyye, Beyrût 1971, III, 363. Hakkında “leyse bi şey” ifadesi kullanılan bir râvinin rivâyetleri hiçbir suretle alınmaz. Bkz. Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s. 164.

⁵⁰⁸ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn v ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, I, 99; Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, I, 7.

⁵⁰⁹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ved-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, I, 99.

⁵¹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 448-449.

⁵¹¹ İbn Ma'în, *Târîhu Yahyâ b. Maîn*, 75.

⁵¹² el-'İclî, *Ma'rifatu's-Sikât*, I, 240.

“labese bi hî”⁵¹³ ve Dârekutnî de “leyse bi’l-kavî”⁵¹⁴ lafızlarıyla değerlendirir. Bu sebeple olsa gerek Buhârî onun hadislerini mutabaat için kullanmışlardır.⁵¹⁵ Ayrıca Tirmîzî, Nesâî ve İbn Mâce de onun rivâyetlerini nakletmiştir.⁵¹⁶

19. Eyyûb b. Katan el-Kindî el-Filistînî

Ebû ‘Umâre ve ‘Ubâde b. Nesi'den (v. 118/736) hadis alan Eyyûb'tan sadece Muhammed b. Yezid el-Filistînî'nin rivâyetinde bulunduğuna dikkat çekilmektedir.⁵¹⁷

Kendisinden sadece tek râvînin naklettiği tespit edildiği için de münekkitler tarafından “meçhul” bir râvî olarak tanıtılan⁵¹⁸ Eyyûb'un hadisleri Ebû Davud ve İbn Mâce gibi müellifler tarafından nakledilmiştir.⁵¹⁹

20. Hammâd b. Humeyd el-Horasânî el-Askalânî

En meşhur hocaları Damre b. Rabî‘a (v. 202/817), Bişr b. Bekir ve Eyüp b. Suveyd olan⁵²⁰ Hammâd'dan sadece Buhârî (v. 256/870) ile Ebî Hâtim er-Râzî (v. 277/890) rivayette bulunmuştur.⁵²¹

İbn ‘Adî⁵²² ile Zehebî'nin⁵²³ “meçhuldür” dediği Hammâd hakkında Ebû Hâtim “şeyh” terimini kullanır.⁵²⁴ Hadisleri Buhârî ve diğer bazı müellifler tarafından kayıt altına alınmış durumdadır.⁵²⁵

⁵¹³ İbnu ‘Adî, *el-Kâmilu fi Du‘afâi'r-Ricâl*, II, 149.

⁵¹⁴ Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâmi Ebî'l-Hasan ed-Dârekutnî fi Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlalihi*, I, 138.

⁵¹⁵ Bu tespit için bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 450.

⁵¹⁶ Eymen b. Nâbil'in bazı rivayetleri için bkz. Buhârî, Hac, 3; Tirmizî, Salat, 101; Nesâî, Sehih, 45; İbn Mâce, İkâmetü's-Sala, 24.

⁵¹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 488-489.

⁵¹⁸ Nitekim Ebû Zür‘a, el-Ezdî (v. 374/984), Dârekutnî ve Zehebî gibi münekkitler onun hakkında “lâ yu‘raf ve meçhul” ifadesini kullanmışlardır. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 255; Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâmi Ebî'l-Hasan ed-Dârekutnî fi Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlalihi*, I, 141; Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, I, 292; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 410

⁵¹⁹ Eyyûb b. Katan'ın rivayetleri için bkz. Ebû Dâvûd, Tahâret 60; İbn Mâce, Tahâret 87.

⁵²⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 135.

⁵²¹ Bağdâdî, *Ğunyatu'l-Multemis İzâhu'l-Multemis*, thk. Yahya Abdullah, Riyad 2001, 168; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 233.

⁵²² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 7.

⁵²³ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, I, 589.

⁵²⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 135. Hadis ilminde birbirinden oldukça farklı manalara hamledilebilecek “şeyh” terimi bir râvî hakkında mutlak olarak kullanıldığında “rivayet ettiği hadislerin itibâr için alınabileceğine” delâlet eder (bkz. Aydın, Hadis İstihlâları, s. 298).

⁵²⁵ Hammâd'ın bazı rivayetleri için bkz. Buhârî, İ'tisâm, 23; Harâitî, Muhammed b. Cafer es-Sâmîrî, *İ'tilâlü'l-Kulûb*, thk. Hamdi Demirdâş, Riyad 2000, I, 97, hadis No 187.

21. Hişâm b. Ya‘lâ el-Makdisî eş-Şâmî

Hadislerini ‘Utbe b. es-Seken ve ‘Amr b. Bekir es-Seksekî’den alan Hişâm'dan sadece Ebî Hâtim er-Râzî'nin (v. 277/890) rivayette bulunduğuna dikkat çekilir. Hişâm, münekkitlerin “sadûk” bulduğu bir râvidir.⁵²⁶

22. İbrahim b. Muhammed el-Makdisî

Muhaddislerin belirttiğine göre İbrahim b. Muhammed sadece Muhammed b. Malik'ten hadis rivayet etmiştir.⁵²⁷ Kendisinden ise Ebî Cafer el-Müsnedî (v. 229/843), Muhammed b. ‘Avf el-Himsî (v. 272/885) ve ‘Amr b. Seleme rivayette bulunmuştur.⁵²⁸

Münekkitlerin İbrahim hakkında farklı görüşler ileri sürdüğü görülür. Nitekim Ebû Hafs et-Tenîsî⁵²⁹ (v. 214/830) ile İbn Hibbân'ın⁵³⁰ “sika” bulduğu İbrahim, Ebû Hâtim er-Râzî'ye göre “za‘ifu'l-hadis” ve “meçhuldür”.⁵³¹ İbn Hacer ise onu “şeyh” terimiyle tanıtır.⁵³² Hadisleri Taberânî gibi bazı muhaddislerce nakledilmiştir.⁵³³

23. İsa b. Sinan el-Filistîni

Aslen Basralı olan İsa b. Sinan Vehb b. Münebbih (v. 114/732), Recâ b. Hayeve (v. 112/730), Ya‘la b. Şeddâd, ed-Dahhâk b. Abdîrrahman ve Ebî Talha el-Havlânî'den hadis işitmiş; kendisinden ise Hammâd b. Seleme (v. 167/783), Hammâd b. Usâme (v. 201/816), Hammâd b. Zeyd (v. 179/795), İsa b. Yunus (v. 187/802) ve Kasım el-‘İclî nakilde bulunmuştur.⁵³⁴

Yahya b. Ma‘în⁵³⁵ ile İbn Hibbân'ın⁵³⁶ “sika” dediği İsa b. Sinan el-Filistîni bazı münekkitlerin tenkidine uğramıştır. Zira Ahmed b. Hanbel⁵³⁷ ile İbn Hacer'e⁵³⁸ göre o,

⁵²⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IX, 106.

⁵²⁷ Müslim, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 45-46; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 128.

⁵²⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 15; Müslim, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 45-46; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 128.

⁵²⁹ Buhârî, *et-Târihü'l-Kebîr*, I, 322.

⁵³⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 15.

⁵³¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 128.

⁵³² İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 103.

⁵³³ İbrahim b. Muhammed'in rivayetleri için bkz. Tebarânî, *el-Mücemü'l-Kebîr*, XX, 95, hadis No 185.

⁵³⁴ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VII, 467; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 607; İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî, *Fethu'l-Bâb fî'l-Künâ ve'l-Elkâb*, thk. Nazır Muhammed, Riyad 1996, 402.

⁵³⁵ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VII, 467.

⁵³⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 235.

“zayıf” bir râvidir. Hadisleri İbn Mace ve Tirmizî gibi bazı muhaddisler tarafından nakledilmiştir.⁵³⁹

24. İsmail b. Muhammed b. Yusuf el-Filistîni

Ruvâd b. Cerrah, Süleyman b. İmran, Hubeyb b. Zureyk ve Kasım b. Sellâm'dan (v. 224/838) hadis işitmiştir.⁵⁴⁰

Münekkitlere göre İsmail b. Muhammed güvenilir bir râvî değildir. Nitekim Dârekutni'nin⁵⁴¹ “za'ifun cidden” dediği İsmail İbn Hibbân⁵⁴², İbnü'l-Cevzî⁵⁴³ ve İbn Tâhir (v.507/1113)⁵⁴⁴ gibi münekkitler tarafından “hadis uydurmacılığı” sebebiyle cerhedilmiştir.

25. Mu'âz b. Hâlid el-Askalânî

Hadislerini Eymen b. Nâbil, 'Umâre b. Zâzân ve Zuheyr b. Muhammed et-Temîmî'den (v. 162/778) alan Mu'âz b. Hâlid'den bunları Hasan b. Abdilaziz (v. 240/855), Harmele b. Yahya (v. 243/858) ve Muhammed b. el-Kuteyri gibi öğrencilerine nakletmiştir.⁵⁴⁵

Özellikle zabtı itibariyle münekkitlerin eleştirilerine⁵⁴⁶ hedef olan Mu'âz'ın bazı hadisleri çeşitli hadis kitaplarına girmiş bulunmaktadır.⁵⁴⁷

26. Muhammed b. Abdillah b. Ebî Bekir el-Askalânî

Aslen Iraklı olan⁵⁴⁸ Muhammed daha sonra Askalân'a yerleşmiştir. Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî (v. 212/828), Muâviye b. 'Amr ve Zeyd b. Ebî'z-Zerkâ'dan (v.

---

⁵³⁷ Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlalihi*, III, 135.

⁵³⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 438.

⁵³⁹ İsa b. Sinan'nin bazı rivayetleri için bkz. İbn Mâce, Tahâret, 88; Tirmizî, el-Bir ve's-Sıla, 64.

⁵⁴⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 196; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 130.

⁵⁴¹ Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâmi Ebî'l-Hasan ed-Dârekutni fî Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlalihi*, I, 132.

⁵⁴² İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 130.

⁵⁴³ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, I, 247.

⁵⁴⁴ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkin*, I, 120.

⁵⁴⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVIII, 120; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VIII, 250.

⁵⁴⁶ Nitekim onun hakkında İmam İbn 'Adî ile İmam İbn Hacer (bkz. *Lisânü'l-Mizân*, VII, 391) “lehu menâkîr” derken, Ebû Hâtim er-Râzî ise onu “şeyh” terimiyle tanıtır (bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VIII, 250). Böyle bir râvinin hadisleri kontrol edildikten sonra yazılabilir.

⁵⁴⁷ Mu'âz'ın rivayetleri için bkz. Taberânî, *el-Mü'cemü'l-Evsat*, II, 144, hadis No 1520; Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed en-Neysâbüri, *el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut 1990, III, 246, hadis No 4984.

197/812) gibi hocalarından hadis işitmiş, kendisinden de Ebû Hâtim er-Râzî (v. 277/890) gibi bazı öğrencileri rivayette bulunmuştur.⁵⁴⁹

27. Muhammed b. Abdillah el-Makdisî

Sa'îd b. Salim (v. 190/806) gibi bazı hocalarından aldığı hadisleri Muhammed b. Abdillah, İmam Nesâî (v. 303/915) ile Hüseyin el-Muhâcirî Muhammed gibi öğrencilerine nakletmiştir.⁵⁵⁰

28. Muhammed b. Ali b. Ömer el-Askalânî

Askalân'da kadılık yapan Muhammed Bişr b. Bekir (v. 182/798), Mu'âz b. Hâlid ve Muhammed b. Kasım el-Esedî'den (v. 207/822) hadis almıştır. Muhammed b. Ali'nin öğrencileri arasında Ebû Hâtim er-Râzî (v. 277/890) gibi meşhur hadisçiler bulunmaktadır. Ebû Hâtim'e göre Muhammed "sadûk bir râvidir".⁵⁵¹

29. Muhammed b. Sa'd el-Makdisî

Ebû Hâtim'in belirttiğine göre Muhammed, Abdullah b. Lehi'a (v. 174/790), Abdullah b. Mübarek (v. 181/797) ve Rudeyh b. 'Atıyye'den hadis işitmiş, kendisinden ise sadece Sefvân b. Salih (v. 239/853) rivayette bulunmuştur.⁵⁵² Bilinen tek öğrencisinin bulunması onu münekkitler tarafından "meçhul" şeklinde tavsif edilmesine neden olmuştur.⁵⁵³

30. Muhammed b. Abdirrahman el-Makdisî

Rivayet ettiği hadisleri Cafer b. Muhammed, Humejd et-Tavîl (v. 140/757) ve Ubeydullah b. Ömer'den (v. 147/764) almış, kendisinden ise Bakiyye b. Velîd (v. 197/812), Süleyman b. Şurahbîl ve Şucâ' b. Velîd (v. 204/ 819) nakletmiştir.⁵⁵⁴

Münekkitler Muhammed el-Askalânî'yi "yalancı"⁵⁵⁵ ve "metruk"⁵⁵⁶ terimleriyle tanıtmışlardır. Buna rağmen hadisleri bazı müelliflerce nakledilmiş durumdadır.⁵⁵⁷

⁵⁴⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, III, 48.

⁵⁴⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 305; Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, III, 48.

⁵⁵⁰ İbn Mende, *Fethu'l-Bâb fi'l-Küna ve'l-Elkâb*, 233.

⁵⁵¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VIII, 27-28.

⁵⁵² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 262.

⁵⁵³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 262; Zehebî, *el-Muğnî*, II, 584; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, III, 560; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 175

⁵⁵⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 325.

31. Muhammed b. Yezîd b. Ebî Ziyâd el-Filistîni

Muhammed b. Yezîd, rivayet ettiği hadisleri Eyüp b. Kutn, ‘Ubâde b. Nesî (v. 118/736), Ka‘b b. ‘Alkame, Muhammed el-Kurazî (v. 108/726) ve babası Yezîd'den almıştır. Kendisinden de Abdurrahman b. Ruzeyn (v. 155/771), Ebû Bekir b. ‘Ayyâş (v. 193/809), Harmele b. ‘İmran, İsmail b. Râfi‘ (v. 150/767) ve Yezîd b. Ebî Habîb (v. 128/745) hadis nakletmiştir.⁵⁵⁸

Cerh ve ta‘dîl âlimlerinin “meçhul bir râvî” olarak tanıttığı⁵⁵⁹ Muhammed b. Yezîd'in bazı hadisleri Ebû Davud ve İbn Mâce tarafından nakledilmiştir.⁵⁶⁰

32. Musa b. Muhammed b. ‘Ata Ebû Melîh el-Makdisî

Hacer b. Haris, Heysem b. Humeyd (v. 190/805), Malik b. Enes (v. e179/795) ve Velîd b. Muhammed el-Mûkirî gibi muhaddislerden hadis almış, kendisinden ise Abbâs b. Velîd, Musa b. Sehl (v. 278/891), Osman b. Sa‘îd ed-Dârimî (v. 280/893) ve Rabî‘ b. Muhammed rivayette bulunmuştur.⁵⁶¹

Hakkında ciddi eleştiriler⁵⁶² bulunan Musa'nın bazı hadisleri Beyhakî gibi müellifler tarafından nakledilmiştir.⁵⁶³

33. Nuh b. Heysem el-Horasânî el-Askalânî

Âdem b. Ebî İyâs (v. 220/836) ve İbrahim b. Sa‘îd'den rivayet alan Nuh b. Heysem'den Sa‘îd b. Muhammed el-Beyrûtî (v. 279/892) ve Yakup b. Sufyân (v. 277/890) hadis nakletmişlerdir.

---

⁵⁵⁵ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du‘afâ ve'l-Metrûkin*, III, 74 .

⁵⁵⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta‘dîl*, VII, 325; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, V, 251

⁵⁵⁷ Muhammed b. Abdurrahman'nın bazı rivayetleri için bkz. Taberânî, *el-Mü‘cemü'l-Kebîr*, XXII, 96, hadis No 232.

⁵⁵⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 17.

⁵⁵⁹ Zehebî, *Mîzânü'l-İtidâl*, I, 292.

⁵⁶⁰ Muhammed b. Yezîd'in bazı rivayetleri için bkz. Ebû Dâvûd, Tahâret, 60; İbn Mâce, Tahâret, 87.

⁵⁶¹ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, VI, 127; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta‘dîl*, VIII, 161.

⁵⁶² Nitekim Zehebî (*el-Muğnî*, II, 686) ile Ebû Hâtim er-Râzî'nin (*el-Cerh ve't-Ta‘dîl*, VIII, 161) “kezzâb” gördüğü Musa hakkında İbn Yunus (*Târîhu İbn Yunus*, II, 239) ile Dârekutnî (Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâmi Ebî'l-Hasan ed-Dârekutnî fî Ricâli'l-Hadîsi ve ‘İtalihi*, II, 671) “metruk” demiştir. İbn ‘Adî ise onun “münkerü'l-hadis” olduğunu vurgulamıştır (*el-Kâmil fî'd-Du‘afâi'r-Ricâl*, VIII, 64).

⁵⁶³ Mûsa b. Muhammed'in bazı rivayetleri için bkz. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, VI, 339, hadis No 12159.

İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ında zikrettiği Nuh b. Heysem hakkında Ebû Hâtim er-Râzî “onu tanıyorum” demiştir.⁵⁶⁴ Rivayetleri geç dönem bazı müelliflerce nakledilmiştir.⁵⁶⁵

34. Ravh b. Yezîd el-Askalânî

Ravh el-Askalânî, Ebû Şeybe el-Mukrî ve Ebû Kırâsâfe Cendere b. Hayşene'den nakletmiştir. Kendisinden ise görebildiğimiz kadarıyla sadece Ebû Hâtim er-Râzî (v. 277/890) hadis almıştır.⁵⁶⁶

35. Rudeyh b. ‘Atıyye el-Kuraşî el-Makdisî

Kudüs'te müezzinlik yapan Rudeyh el-Makdisî; İbrahim b. Ebî ‘Utbe, Osman b. ‘Ata el-Horasânî (v. 151/768), Sa‘îd b. Abdilaziz ve Yahya b. Ebî ‘Amr es-Sîbânî'den hadis dinlemiş, kendisinden de Hişâm b. ‘Ammâr, ‘İmran b. Ebî Cemil, ‘İmran b. Harun, Mervan b. Muhammed et-Tâtirî, Mehdi b. Cafer (v. 223/837), Muhammed b. Ebî’s-Sirî (v. 238/852) ve Zuheyr b. ‘Abbâd (v. 238/852) gibi râvîler rivayette bulunmuştur.⁵⁶⁷

Münekkit âlimlerin⁵⁶⁸ “sika” bulduğu Rudeyh'in bazı hadisleri hadis edebiyatının bazı örneklerinde yerini almıştır.⁵⁶⁹

36. Ruvâd b. Cerrah el-Askalânî

Aslen Horasânlı olan Ruvâd b. Cerrah; ‘Âmir b. Abillah, ‘Abbâd b. Kesîr, Evzâ‘î, İbrahim b. Tahmân (v. 163/779), Sadaka b. Yezîd (v. 150/767) ve Süfyân es-Sevrî'den hadis dinlemiş, kendisinden ise Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (v. 235/849), İbrahim b. Musa,

⁵⁶⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VIII, 485; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 211; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VI, 175.

⁵⁶⁵ Bazı rivayetleri için bkz. Beyhâkî, *el-Âdâb*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye: Beyrut 1988, s.178, hadis No 430; Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Muhammed, *Şerhu's-Sünne*, thk. Muhammed Zuheyr, el-Mektebü'l-İslâmî: Dimeşk 1983, V, 36, hadis No 1258; Beyhâkî, *el-Âdâb*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye: Beyrut 1988, s.178, hadis No 430.

⁵⁶⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 500.

⁵⁶⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl* IX, 175-176; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 518.

⁵⁶⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 311; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 176.

⁵⁶⁹ Rudeyh'in bazı rivayetleri için bkz. İbn Hammâd, Nu 'aym b. Hammâd el-Mirvezî, *el-Fiten*, thk. Semîr Emin, Mektebetü't-Tevhîd: Kahire 1412, II, 500; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIX, 585, hadis No 18048.

İbrahim b. Musa el-Farrâ (v. 230/845), İbrahim el-Firyâbî, İshak b. Râhûye, Muhammed b. Halef el-Askalânî ve Yahya b. Ma'în hadis nakletmiştir.⁵⁷⁰

Cerh ve tadil âlimlerinden bazıları Ruvâd'ı “sika” addederken bazılarının zaptı yönüyle tenkid ettikleri görülür.⁵⁷¹ İbn Ebî Şeybe gibi bazı muhaddisler onun hadislerini nakletmiştir.⁵⁷²

37. Tayyip b. Reyyân el-Askalânî

Tayyip b. Reyyân sadece görebildiğimiz kadarıyla sadece Ziyâd b. Seyyâr'dan rivayet almıştır. Kendisinden ise Ebî Hâtim er-Râzî (v. 277/890) ile Ebî Zür'a er-Râzî'nin (v. 264/878) hadis naklettiği Tayyip hakkında hadis âlimleri “sadûk” terimini kullanmışlardır.⁵⁷³

38. Ubeydullah b. Muhammed b. Harun el-Firyâbî el-Makdisî

Süfyân es-Sevrî'den (v. 161/778) hadis alan Ubeydullah el-Firyâbî'den Ahmed b. Yesâr ile Ebî Hâtim er-Râzî (v. 277/890) nakilde bulunmuşlardır. Otoritelerin Ubeydullah hakkında “müstakîmu'l-hadîs” dediği görülür.⁵⁷⁴

39. Ubeyn b. Sufyân el-Makdisî

Halife b. Selâm'dan hadis nakleden⁵⁷⁵ Ubeyn b. Süfyân hakkında münekkitlerin ciddi eleştirilerde bulunduğu görülür. Nitekim Dârekutnî⁵⁷⁶ ile Zehebî'nin⁵⁷⁷ “zayıf” gördüğü Ubeyn hakkında “hadisi yazılmaz” demiştir.⁵⁷⁸

⁵⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 227; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 524.

⁵⁷¹ Nitekim İbn Ma'în (Zehebî, *el-Kâşif*, I, 398) onun “sika” olduğunu söylerken Ahmed b. Hanbel (Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlalihi*, I, 379) ve İbn Hibbân'ın (*es-Sikât*, VIII, 246) “lâ be'se bih”; Ebû Hâtim er-Râzî'nin “muzdaribu'l-hadîs” (bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 524); Nesâî'nin “leyse bi'l-kaviyy” (*ed-Du'afâ*, 40) ve Buhârî'nin de “muhtelit” dediği (*et-Târihü'l-Kebîr*, III, 336) görülür. “Muhtelit”; Yaşlanma, kitaplarının zayıf olması gibi sebeplerle hafıza bozukluğuna uğrayan ve dolayısıyla hadisleri karıştıran kimse” manasındadır (bkz. Aydın, *Hadis İstihlâhları*, s. 212). Dârekutnî ise Ruvâd hakkında “metruk” terimini kullanmıştır (Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâmi Ebî'l-Hasan ed-Dârekutnî fî Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlalihi*, I, 259).

⁵⁷² Ruvâd b. Cerrâh'ın bazı rivayetleri için bkz. İbnü Ebî Şeybe, *el-Müsannâf*, I, 148, hadis No 1704; IV, 395, hadis No 21425.

⁵⁷³ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, III, 213.

⁵⁷⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 335; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 408.

⁵⁷⁵ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn v ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, I, 179.

⁵⁷⁶ Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâmi Ebî'l-Hasan ed-Dârekutnî fî Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlalihi*, I, 52.

⁵⁷⁷ Zehebî, *el-Muğnî*, I, 32.

II. FİLİSTİNE UĞRAYANLAR

1. Hafs b. Meysera es-San'ânî (v. 181/797)

Askalan'da yaşayan Hafs b. Meysera'nın kendilerinden hadis aldığı râvîlerin en önemlileri İsmail b. Râfi', Zeyd b. Eslem, Süheyl b. Ebî Salih, 'Âmir b. Yahya el-Mü'âfirî (v. 119/737), Abdullah b. Dinâr, 'Alâ b. Abdirrahman ve Mükâtil b. Hayyân'dır (v. 149/766).⁵⁷⁹ Kendisinden ise Dâvûd b. Rebî', Sa'îd b. Mansûr (v. 227/842), Suveyd b. Sa'îd, Abdullah b. Dâvûd, Abdullah b. Vahb ve Mu'âz ez-Zahrânî (215/830) gibi hadis âlimleri hadis nakletmiştir.⁵⁸⁰

Ahmed b. Hanbel ile Ebû Zur'a er-Râzî⁵⁸¹ gibi münekkitlerin hakkında "lâ be'se bih", 'İcli'nin ise "za'ifu'l-hadîs" dediği⁵⁸² Hafs b. Meysera'nın hadisleri Buharî ve Müslim gibi önemli müellif ve münekkitlerce nakledilmiş durumdadır.⁵⁸³ Bu da, Hafs hakkında âlimlerinin ihtilâf ettiğini gösterir.

2. Muhammed b. Yusuf b. Vâkid el-Firyâbî (v. 212/828)

Âlim ve zâhid⁵⁸⁴ bir kimse olan Firyâbî, 120/737 yılında doğmuştur. Filistin'in Kaysâriyye kentine yerleşmiştir.⁵⁸⁵

İtikadî görüşleri noktasında el-Firyâbî'nin de selefinden intikâl eden hususları şiddetle savunduğu anlaşılmaktadır. "Kur'ân mahlûktur" görüşünü savunanları tekfir eden⁵⁸⁶, "Allah'ın arşın üstünde olmadığını söyleyen kâfirin ta kendisidir" diyen⁵⁸⁷, Mürcie'ye aşırı tepki gösterip onları camiden çıkaran⁵⁸⁸ Muhamed el-Firyâbî (v.

---

⁵⁷⁸ İbn 'Adî, *el-Kâmil fi 'Du'afâi'r-ricâl*, II, 74. Hakkında "hadisi yazılmaz" (lâ yuktebu hadîsuh) ifadesi, kullanılan râvînin rivayet ettiği hadisler kesinlikle alınmaz. Bkz. Aydın, *Hadis İstılâhları*, s. 170, 171.

⁵⁷⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 74.

⁵⁸⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 74.

⁵⁸¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 187.

⁵⁸² el-'İcli, *Ma'rîfatu's-Sikât*, I, 309.

⁵⁸³ Hafs b. Meysera'nın bazı rivayetleri için bkz. Buharî, *Zekât*, 76; Müslim, *Îmân*, 81; İbn Mâce, *Tahâret*, 6.

⁵⁸⁴ Safadî, *el-Vâfi bi'l-Vefiyyât*, V, 159.

⁵⁸⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII, 289; Buharî, *et-Târihü'l-Kebîr*, I, 264.

⁵⁸⁶ Mağrâvî, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, III, 273.

⁵⁸⁷ Buhari, *Halku Afâli'l-İbâd*, thk. Fehd b. Süleyman, *Dâru'l Hadra trs*, II, 39.

⁵⁸⁸ Mağrâvî, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, III, 273; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII, 290.

212/828) “Râfîzîler ve Cehemîler zındıktır”⁵⁸⁹ görüşünü savunmaktadır. Kendisinden nasihat isteyen birine de “Sünnete sarıl, sultandan ve idarecilerden uzak dur” demiştir.⁵⁹⁰

Evzâ‘î, Süfyân es-Sevrî (v. 161/778), İbrâhîm b. Ebî ‘Ulbe, Cerîr b. Hâzim, Ebî Bekir b. ‘Ayyâş, Ğâlib b. Abdillâh, Yahya b. Eyyûb el-Beceli, Veki‘ b.Cerrâh (v. 196/812), Ebân b. Abdillâh el-Becelî ve Nafi‘ b. Ömer (v. 169/785) gibi muhaddislerden hadis nakleden⁵⁹¹ Firyâbî bunları Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî (v. 256/870), Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Ebî el-Hivârî (v. 246/861), Duheym (v. 245/860), Yahya b. Dînâr, Velîd b. ‘Utbe, Muhammed b. Müslim b. Vâra (v. 265/878), Muhammed b. Kesîr, Ahmed el-Barkî (v. 274/887) ve Abdolvâris el-Bîsânî gibi öğrencilerine aktarmıştır.⁵⁹²

Münekkitlerin “sika” bulduğu⁵⁹³ Firyâbî’nin *el-Kader, es-Sıyâm, Ahkâmü'l-‘İdeyn, el-Fevâid, Delâilü'n-Nübüvve, Kitâbu'z-Zekât* ve *Kitâbu'l-Menâsik* gibi eserleri vardır.⁵⁹⁴ Firyâbî’nin hadisleri bu ilmin en sahih kaynaklarında yerini almıştır.⁵⁹⁵

3. Abdurrahmân b. İbrâhîm el-Kuraşî Duheym (v. 245/859)

Hicri 170/786 yılında⁵⁹⁶ doğan Duheym, Remle ve Taberiyye kentlerinde kadılık yapmıştır.⁵⁹⁷

Âdem b. Ebî İyâs, Enes b. İyâd (v. 200/815), Eyyûb b. Temim, Eyyûb er-Remlî, Sa‘îd b. Mansûr (v. 227/842), Sa‘îd b. Ebî Meryem (v. 224/838), Şuayp b. İshâk (v. 189/804), Damre b. Rabîa, Abdullâh b. Nâfi‘ ve Süfyân b. ‘Uyeyne gibi hocalarından hadis alan Duheym'den Buhârî, Nesâî, Ebî Dâvûd (v. 275/889), İbn Mâce, Dârimî (v.

⁵⁸⁹ Hüseyin, Mazin Hüseyin, *el-İsâba fi'z-Zebbî ani's-Sahâbe*, Şamile trs, s 406.

⁵⁹⁰ Mağrâvî, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, III, 271.

⁵⁹¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, LVI, 322; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII, 289.

⁵⁹² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII, 289; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, LVI, 322.

⁵⁹³ Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâmi Ebî'l-Hasan ed-Dârekutnî fi Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlalihi*, Beyrut 2001, II, 639; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VIII, 120; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII, 289; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 515.

⁵⁹⁴ Sandıkçı, Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, DİA Ankara 1991, s 114.

⁵⁹⁵ Firyâbî'nin bazı rivayetleri için bkz. Buhârî, At'ime, 34; Ebû Dâvûd, Talak, 28; İbn Mâce, İkâmetü's-Sala, 123.

⁵⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 500. Duheym'in rivayetleri için bkz. Buhârî, Menâkib 104; Ebû Dâvûd, Sala, 10; Nesâî, Zînet, 43; İbn Mâce, Tahâret, 89.

⁵⁹⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IX, 405.

255/869), Ebî Zur‘a er-Râzî, İbn Kuteybe el-‘Askalânî (v. 310/922), Muhammed b. İdrîs el-Antâkî, Yakup b. Süfyân (v. 277/890) ve Enes b. Müslim el-Havelânî gibi önemli muhaddisler rivâyette bulunmuşlardır.⁵⁹⁸

Duheym münekkitler tarafından sika kabul edilmiş; hatta cerh ve tadilde “imamlık” derecesine ulaştığı söylenmiştir.⁵⁹⁹ Rivayetleri başta Buharî’nin Sahîh’i olmak üzere meşhur hadis kitaplarına girmiş durumdadır.⁶⁰⁰

Duheym, 245/859 yılında Filistin’de vefat etmiştir.⁶⁰¹

4. Muhammed b. Hammâd et-Tahrânî (v. 271/884)

Naklettiği hadisleri İsmail b. Abdilkerim, Ebî ‘Âsım en-Nebîl (v. 212/827), Haris b. Müslim, Zekeriya b. ‘Adî ve Ya‘la b. Ubeyd (v.209/824) et-Tanafisî’den alan Muhammed et-Tahrânî bunları İmam İbn Mace, Ebî Hâtim er-Râzî, Hasan b. Ahmed b. Harun ve Muhammed b. Yusuf b. Beşir gibi öğrencilerine aktarmıştır.⁶⁰²

Hadisleri İbn Mâce ve Humeydî gibi müellifler tarafından nakledilen⁶⁰³ Muhammed’in münekkitler tarafından “sika” kabul edildiği görülür.⁶⁰⁴

Muhammed b. Hammâd 271/884 yılında Askalân kentinde vefat etmiştir.⁶⁰⁵

5. Muhammed b. İdrîs b. Munzir Ebû Hâtim er-Râzî (v. 277/890)

Rey kentinde doğdu. Rey’in Hanzale kasabasında yaşadığı için el-Hanzalî nisbesiyle de anılır. Onun hem bu nisbeyi, hem de et-Temîmî ve el-Gatefânî nisbelerini aldığı da rivayet edilmektedir.⁶⁰⁶

⁵⁹⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XXXIV, 163; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVI, 496.

⁵⁹⁹ Komisyon, *Mevsûatu Akvâli’l-İmâmi Ebî’l-Hasan ed-Dârekutnî fî Ricâli’l-Hadîsi ve ‘İlalihi*, II, 390; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta‘adîl*, VI, 212; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, IX, 405; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 335.

⁶⁰⁰ Duheym’in bazı rivayetleri için bkz. Buharî, Menâkib 104; Ebû Dâvûd, Sala, 10; Nesâî, Zînet, 43; İbn Mâce, Tahâret, 89.

⁶⁰¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVI, 500; Ziriklî, *el-A‘lâm*, III, 292

⁶⁰² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXV, 90; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta‘adîl*, VII, 240.

⁶⁰³ Muhammed b. Hammâd’ın bazı rivayetleri için bkz. İbn Mâce, Şuf‘a, 3; Humeydî, *Müsned*, II, 834, hadis No 2497.

⁶⁰⁴ Nitekim İbn Hirâş (bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXV, 91), Dârekutnî (Komisyon, *Mevsûatu Akvâli’l-İmâmi Ebî’l-Hasan ed-Dârekutnî fî Ricâli’l-Hadîsi ve ‘İlalihi*, II, 568), İbn Hibbân (*es-Sikât*, IX, 129) ve Ebû Hâtim er-Râzî (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta‘adîl*, VII, 240) onu böyle tanıtmışlardır.

⁶⁰⁵ İbn Yunus, Abdurrahman b. Ahmed b. Yunus es-Sedefî, *Târîhu İbn Yunus*, Beyrut 1421, II, 201.

⁶⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIV, 381.

Ebû Hâtim 209/824 senesinde Rey’de öğrenimine başlamıştır.⁶⁰⁷ “Benim yolum İshâk b. Râhûye, İmam Ahmed ve İmam Şâfiî’nin gittikleri yoldan gidip Hz. Peygamber ve sahâbîlerden gelen rivayetlere uymaktır”⁶⁰⁸ diyen Ebû Hâtim bu bağlamda bidat ehlinden uzak durmak, Kelam ilmiyle uğraşmamak, Allah’ın arşın üstünde olduğuna inanmak gerektiğini söylemekte; Kur’ân’ın mahlûk olduğunu söyleyenleri tekfir edip imanın tasdik ve amelden oluştuğunu savunmaktadır. Ona göre inanılması gereken hususlardan biri de Hz. Peygamber’in şefâatidir.⁶⁰⁹

Hadis talebi konusunda aralarında Basra, Mekke, Medine, Bağdat, Remle, Kudüs, Taberiye, Dımaşk ve Askalân’ın da bulunduğu birçok kente⁶¹⁰ uğrayarak el-Esma’î (v. 216/831), Fadl b. Dukeyn (v. 219/834), Âdem b. Ebî İyâs (v. 220/836), ‘Affân b. Müslim (v. 220/836), Ahmed b. Hanbel (241/855) ve Muhammed b. İsmail el-Buhârî (v. 256/870) başta olmak üzere birçok muhaddisten faydalanmıştır.⁶¹¹ Kendisinden de oğlu İbn Ebî Hâtim (v. 327/938) ve daha birçok hadisçi rivayet almıştır. Ayrıca hocaları Muhammed b. Müslim b. Vâra (v. 265/879), Rebî‘ b. Süleyman (v. 270/885) ve Yunus b. Abdilâlâ (v. 264/ 878), arkadaşları Ebû Zur’a ed-Dımaşkî (v. 281/894) ile Ebû Zur’a er-Râzî (v. 264/878)⁶¹² de ondan rivayette bulunmuştur. Ondaki hadis nakledenler arasında Nesâî (v. 303/915), Ebû Dâvûd (v. 275/889) ve Buhârî gibi meşhur muhaddisler de vardır.⁶¹³

Münekkit âlimlere göre Ebû Hâtim er-Râzî, Hadis ilminde "imam" derecesine ulaşmıştır.⁶¹⁴ *Kitâbü’z-Zühd* ve *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘Azîm* isimli kitaplarının bulunduğu kaydedilen⁶¹⁵ Ebû Hâtim’in rivayetleri meşhur hadis kitaplarında nakledilmiş durumdadır.⁶¹⁶

⁶⁰⁷ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ –Risâle-*, XIII, 247.

⁶⁰⁸ Lâlekâî, *İ’tikâdu Ehli’s-Sünne*, I, 202

⁶⁰⁹ Lâlekâî, *İ’tikâdu Ehli’s-Sünne*, I, 202; Mağrâvî, *Mevsû’atu Mevâkifi’s-Selef*, IV, 379-387.

⁶¹⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, I, 360.

⁶¹¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIV, 381-382; İbn Hacer, *Tehzîbü-t-Tehzîb*, IX, 31.

⁶¹² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIV, 381-382.

⁶¹³ Tespit için bkz. Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ –Risâle-*, XIII, 248; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIV, 383; İbn Hacer, *Tehzîbü-t-Tehzîb*, IX, 32.

⁶¹⁴ Mesela el-Hallâl ile el-Lâlekâî "imam" söylerken, Nesâî "sika" demiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbü-t-Tehzîb*, IX, 32.

⁶¹⁵ Canan, İbrahim Canan, “Ebû Hâtim er-Râzî” DİA, X, 150.

⁶¹⁶ İmam Ebû Hâtim’in bazı rivayetleri için Bkz. Ebû Dâvûd, *Zekât*, 3; Buhârî, *Hacc*, 173; Nesâî, *Muzâra’a*, 2.

6. Yakub b. Süfyân Ebû Yûsuf el-Fârisî (v. 277/890)

Hadis rivâyet etmek için, otuz sene kendi memleketinden uzaklarda kalan⁶¹⁷ Yakub bu yolculukları esnasında Filistin'e gelip Askalân kentine yerleşmiştir.⁶¹⁸

Yakub'un hadis aldığı binden fazla⁶¹⁹ hocası içinde en meşhurları İbrâhîm b. Humeyd et-Tavîl, Ahmed es-Saffâr, Âdem b. Ebî İyâs (v. 220/836) , Useyd b. Zeyd el-Cemâl, Bekkâr b. Muhammed es-Sîrînî (v. 224/838), Cendel b. Vâlik, Ebî 'Âsım en-Nebîl (v. 212/827), Hayeve b. Şüreyh (v. 209/824), Hâlid b. Yezîd el-Kâhilî ve Halîfe b. Hayyât'tır.⁶²⁰ Kendisinden de Tirmizî, Nesâî, Abdullah b. Ebî Dâvûd (v. 316/928), Ebî 'Avâne el-İsferâyînî (v. 316/928), Hasan b. Süfyân en-Nesefî, Muhammed b. İshâk es-Sağânî (v. 270/883), Muhammed b. Hamza el-İsbahânî (v. 359/969) ve Muhammed b. Dâvûd el-Fârisî gibi muhaddisler rivâyette bulunmuşlardır.⁶²¹

Yâkub b. Süfyân münekkitler tarafından sika bir ravî kabul edilmiştir. Nitekim Hâkim Nîsâbûrî (405/1015) onun için "İrân ehlinin hadis imamı" ifadesini kullanırken⁶²² Ebû Zur'a ed-Dimeşkî "İrâk ehli olarak Yâkub gibi bir muhaddisten istifade etmekten aciz kaldıklarını" söyler.⁶²³ Zehebî ise "sika" olduğunu ifade eder.⁶²⁴

İtikâd konusunda selefinin yolundan gittiği ifade edilen Yakub b. Süfyân (v. 277/890), bizzat kaleme aldığı *el-Ma'rife ve't-târîh*, *Meşyeha*, *Kitabü'l-Müsned*, *Kitâbü's-Sünne*, *Kitâbü'l-Bir ve's-Sıla*, *Kitâbü'z-Zevâl* gibi eserlerinde⁶²⁵ "imanın artıp eksildiği", "Kur'ân'ın mahlûk olmadığı", "Allah'ın kıyâmet gününde görüleceği", "Allah'ın sıfatlarının tevîl edilmeden olduğu gibi anlaşılması gerektiği", "Allah'ın arşın üstünde olduğu" gibi görüşler savunmuş ve bunlara delâlet eden rivayetler

⁶¹⁷ Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 198.

⁶¹⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, LXXIV, 162.

⁶¹⁹ Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 198.

⁶²⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IX, 208; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 325-330.

⁶²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 330; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IX, 208.

⁶²² İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, LXXIV, 162.

⁶²³ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, LXXIV, 163.

⁶²⁴ Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifati men lahu Rivâyetu fî'l-Kütübü's-Sitte*, II, 394.

⁶²⁵ Kandemir, M.Yaşar Kandemir, "Fesevî" DİA, XII, 425-426.

zikretmiştir.⁶²⁶ Bu konularda farklı düşünenlere (ehl-i bidat) karşı da oldukça şiddetli davranmıştır.⁶²⁷

Hadisleri çeşitli hadis kitaplarında nakledilmiş durumda olan⁶²⁸ Yakub Basra'da vefat etmiştir.⁶²⁹

7. Ahmed b. 'Amr b. Abdilhâlik Ebî Bekir el-Bezzâr (v. 292/905)

Bezzâr, hadis öğrenimi amacıyla Bağdat, İsfahân, Mekke, Mısır ve Filistin bölgesindeki Remle şehri gibi birçok ilim merkezini ziyaret etmiştir. Abdülâlâ b. Hammâd (v. 237/851), Hedbe b. Hâlid (v. 235/849) ve Muhammed b. Beşşâr (v. 252/866) gibi hocalardan rivayet almıştır. Kendisinden de Ebu'l-Kâsım et-Taberânî (v. 360/ 918), Ebu's-Şeyh (v. 369/927) ve İbn Kani'(v. 351/909) gibi birçok hadisçi nakilde bulunmuştur.⁶³⁰

Münekkitler el-Bezzâr'ı "sika" bir muhaddis olarak kabul etmekle beraber rivayetlerini kitaplarına bakmadan yani hâfızasından naklettiği için çok yanıldığını da söylerler.⁶³¹

el-Müsned, el-Bahru'z-Zahhâr ve Kitâbü's-Salât 'ale'n-Nebî isimli çalışmaları⁶³² bulunan el-Bezzâr bu kitaplarında imanın mâhiyeti ve artıp eksildiği, şefâat ve kabir azâbı gibi döneminin temel itikadî tartışma konuları hakkında, selefin inancına delâlet eden hadisler nakletmiştir.⁶³³ Ayrıca o ehl-i bidat tarafından tartışmaya açılan "sahâbenin adâleti" konusunda "kim onlar hakkında hayırlı sözler söylerse nifaktan kurtulmuş olur" demektedir.⁶³⁴

⁶²⁶ Lâlekâî, *İ'tikâdu Ehli's-Sünne*, V, 1035; Zehebî, *el-'Uluw lil 'Aliyi'l-Gaffâr*, thk. Eşref b. Abdilmaksûd, Edvâi's-Selef 1995, s 194; a.mlf., *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ-Risâle-*, XIII, 183; Mağrâvî, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, IV, 376.

⁶²⁷ Mağrâvî, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, IV, 375.

⁶²⁸ Yakûb b. Süfyân'ın bazı rivayetleri için bkz. Nesâî, Nihal, 1; İbn Hibbân, *Sahîhü İbn Hibbân*, VII, 319, hadis No 3047.

⁶²⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IX, 208; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 335.

⁶³⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, X, 532.

⁶³¹ Hatîb-i Bağdâdî ile Dârekutnî onu "sika" görürken Nesâî, Bezzâr'ı hıfzından dolayı cerh etmiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, X, 533; Beğdâdî, *Târîhu Bağdâd*, V, 548.

⁶³² Kandemir, M.Yaşar Kandemir, "Bezzâr" DİA, VI, 113.

⁶³³ Bkz. age., I, 455; II, 83, 239.

⁶³⁴ Mağrâvî, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, IV, 443.

Bezzâr 292/905 yılında Remle’de vefat etmiştir.⁶³⁵

8. Ahmed b. Şuayb b. Ali Ebî Abdirrahman en-Nesâî (v. 302/914)

215/830 yılında Nesâ şehrinde doğmuştur.⁶³⁶ İbn Asâkir’in ifadisyle “hadis talebi uğruna neredeyse bütün dünyayı dolaşmıştır”.⁶³⁷ Buralarda dersine katıldığı İshâk b. Râhûye (v. 238/853), Hişâm b. ‘Ammâr, Suveyd b. Nâsır (v. 240/854), Bişr b. Hilâl es-Savvâf (v. 247/861), Abdula‘lâ b. Vâsıl (v. 247/861), ‘Amr b. Ali el-Fallâs (v. 249/863), Muhammed b. İsmâîl b. ‘Uleyye (v. 264/877), Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî(v. 256/870), Hâris b. Miskîn, ‘Ammâr b. Hâlid el-Vâsitî (v. 260/873) ve Muhammed b. Kudâme el-Cevherî’dir (v. 237/851) gibi hocalarından nakilde bulunmuştur. Kendisinden ise İbrâhîm b. İshâk el-İskanderânî, İbrâhîm b. Sâlih ed-Dimeşkî, Ebyad b. Muhammed el-Mısırî (v. 377/987), Ahmed b. ‘Uyeyne er-Râzî, Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî (v. 321/933), Süleymân b. Ahmed et-Taberânî (v. 360/970), Abdullah b. ‘Adiy el-Cercânî (v. 365/975), Muhammed b. ‘Amr el-‘Ukaylî (v. 322/934) ve Yusuf b. Yakup es-Sûsî (v. 340/951) gibi muhaddisler rivâyette bulunmuşlardır.⁶³⁸

*es-Sünenü's-Suğra*⁶³⁹, *es-Sünen'ül-Kübrâ*, *‘Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, *ed-Du‘afâ’ ve'l-metrûkîn*, *Kitâbü't-Tefsîr*, *Fezâ'ilü'l-Kur‘ân*, *Fezâ'ilü's-Sahâbe*, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minîn ‘Alî b. Ebî Tâlib radiyallahu ‘anh*, *Kitâbü'l-Cum‘a*, *Tehzîbü Kitâbi'l-İsti‘âze* gibi eserleri⁶⁴⁰ bulunan Nesâî münekkitler tarafından “imam”, “hâfız”, “hüccet” ve “sadûku's-sika” gibi terimlerle tanıtılmıştır.⁶⁴¹ Bununla birlikte hakkında Şîî olduğuna dair ithâmlar da vardır. Fakat bizzat kendisi bu ithâmlara “Şamlılar Hz. Ali'yi pek sevmiyorlardı. Hidayete erişmeleri için Hz. Ali'nin faziletleri hakkında bir eser yazmayı

⁶³⁵ Zehebî, *Siyeru A‘lâmi'n-Nübelâ*, X, 533.

⁶³⁶ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, XXIII, 106.

⁶³⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, LXXI, 170.

⁶³⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 329-333; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi'n-Nübelâ*, XI, 79.

⁶³⁹ Bu eserin aidiyeti konusunda bkz. Sa‘d Abdullah, *Menâhicü'l-Muhaddisîn*, Dârü ‘Ulûmi's-Sünne: Riyad 1999, s. 251-252.

⁶⁴⁰ Kandemir, M.Yaşar Kandemir, “Nesâî” DİA, XXXII, 564.

⁶⁴¹ İbnu Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta‘dil*, II, 63; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, LXXI, 170; Zehebî, *el-Kâşif fi Ma‘rifati men lahu Rivâyetu fi'l-Kütübü's-Sitte*, I, 195.

Hadis ilminde “hâfız” terimi; yüzbin hadisi, metin ve senedleriyle bilip ezberlemiş olan, bunların râvilerini, râvilerinin hayat hikâyelerini ve haklarında yapılan cerh-tadil bilgilerini bilen hadis âlimi için kullanılır. Bkz. Aydınli, *Hadis İstilahları*, s. 109. Hüccet; Rivâyet ettiği hadisler delil olarak kullanılan, sika râvinin üstündeki hadis âlimi için kullanılan tabir. Bkz. Aydınli, *Hadis İstilahları*, s. 118.

istedim” sözleriyle cevap vermiştir.⁶⁴² Öyle anlaşılıyor ki söz konusu iddiâ bu kitabı ile alakalıdır. Diğer taraftan Nesâî'nin yanında “Abdullah b. el-Mübârek'in Kur'ân'ın mahlûk olmadığına inandığı” söylenince bu görüşü teyit etmiştir.⁶⁴³ Esrelerinde de başta imanın şubelerden oluştuğu ve artıp azalacağı olmak üzere itikadî konulardaki görüşlerine delâlet edecek rivayetler bulunmaktadır.⁶⁴⁴

Ahmed en-Nesâî, Dârekutnî'ye göre 303/915 yılında Mekke'de vefat etmiştir.⁶⁴⁵ Ancak Mizzî, İbn Asâkir ve Zehebî gibi âlimler bu konuda İbn Yunus'un (v. 347/958) verdiği “302/914 yılında Filistin'de vefat etmiştir” şeklindeki bilgiyi kabul etmişlerdir.⁶⁴⁶ Hatta İbn Asâkir'e göre mezarı da Kudüs'tedir.⁶⁴⁷

9. Ali b. Hafs Ebü'l-Hasan el-Mervezî

İbn Ebî Hâtim'in “gerçek adı Ali b. Hasan b. Nesî'tir” dediği el-Mervezî⁶⁴⁸ daha sonra Askalân kentine yerleşmiş⁶⁴⁹ ve düşülen kayıtlara göre 217/832 yılında bu şehirde pek çok muhaddis ile karşılaşmıştır.⁶⁵⁰ İçlerinde Abdullah b. el-Mübârek'in (v. 181/797) de bulunduğu bu hocalardan aldığı hadisleri⁶⁵¹ Buharî (v. 256/870), Ebî Hâtim er-Râzî (v. 277/890) ve Muhammed b. Hayve gibi öğrencilerine nakletmiştir.⁶⁵²

Münekkitlerin Ali b. Hafs hakkındaki tenkidleri muhtelifdir. Nitekim İbn Hibbân'ın *es-Sikât* isimli eserinde zikrettiği⁶⁵³, İbn Hacer'in “makbul” dediği⁶⁵⁴ Ali hakkında İbn Ma'in'in “leyse bi şey”,⁶⁵⁵ Zehebî'nin ise “lâ na'rifuhu”⁶⁵⁶

⁶⁴² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ-Risâle-*, XIV, 129.

⁶⁴³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ-Risâle-*, XIV, 127.

⁶⁴⁴ Nesâî, *Ziyâdetu'l-İman*, 18; Şerâi'u'l-İman, 1.

⁶⁴⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, LXXI, 176.

⁶⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 340; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, LXXI, 177; Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, XXIII, 109.

⁶⁴⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, LXXI, 177.

⁶⁴⁸ İbn Ebî Hâtim, *Beyânu Hata el-Buharî fi Târîhihi*, thk. Abdurrahman b. Yahya, Dâiretu'l-Ma'ârifu'l-Osmâniyye, trs, 84.

⁶⁴⁹ Müslim, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 220.

⁶⁵⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 411.

⁶⁵¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 411.

⁶⁵² Müslim, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, I, 220; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 411; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 310.

⁶⁵³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 469.

⁶⁵⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 400.

⁶⁵⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 310.

⁶⁵⁶ Zehebî, *el-Kâşif fi Ma'rifati men lahu Rivâyetu fi'l-Kütübü's-Sitte*, II, 38.

değerlendirmesinde bulunduğu görülür. Bununla birlikte hadisleri Buharî ve Müslim gibi Hadis ilminin en titiz hadisçileri tarafından nakledilmiştir.⁶⁵⁷

10. ‘Amr b. Hüleyf Ebî Salih el-Hittâvî

Askalân sakinlerinden olan ‘Amr b. Hüleyf, naklettiği hadisleri Eyyûb b. Suveyd (v. 202/818) ve Ruvâd b. Cerrâh gibi hocalarından almıştır. Ondan da sadece İbn Kuteybe el-Askalânî’nin nakilde bulunduğu ifade edilmektedir.⁶⁵⁸

‘Amr b. Hüleyf münekkitlere göre “hadis uyduran” bir kimsedir.⁶⁵⁹

11. Masarra b. Ma‘bed el-Lehmî

Masarra el-Lehmî, Kudüs'te bulunan Beyt Cibrîn köyüne yerleşmiştir.⁶⁶⁰ Rivayet ettiği hadisleri Zührî (v. 124/741), Nâfi‘ (v. 117/734), Ebî ‘Ubeyd el-Hâcib, Süleyman b. Musa ed-Dimeşkî (v. 119/737), Abdullah b. Eş‘as ve Yezîd b. Ebî Kebşe'den (v. 100/718) almıştır.⁶⁶¹ Kendisinden ise Veki‘ b. el-Cerrah (v. 196/812), Sivâr b. ‘Umâra (v. 214/829), Velîd b. Nadr ve Ebî Ahmed ez-Zübeydî rivayette bulunmuşlardır.⁶⁶²

Münekkitler, Masarra'nın hadis rivayetinde bazı hatalar yaptığını söylemişlerdir. Zira onun için Ebû Hâtim er-Râzî “la be’sse bih”⁶⁶³, İbn Hibbân ise “hata yapanlardandı”⁶⁶⁴ ifadelerini kullanmışlardır. Bazı hadisleri meşhur hadis kitaplarına girmiş durumdadır.⁶⁶⁵

12. Muhammed b. Mutarrif el-Leysî

⁶⁵⁷ Ali b.Hafs'ın bazı rivayetleri için bkz. Buharî, Cihad, 45; Müslim, Edeb, 2; Ebû Dâvûd, Edeb, 87; Nesâî, Kasâme, 26.

⁶⁵⁸ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ved-Du‘afâ ve'l-Metrûkîn*, II, 80; Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, III, 258; Burhaneddin, İbrahim b. Halil eş-Şafii, *el-Keşfu'l-Hasîs ‘ammen Rümiye bi-Vaz‘i'l-Hadis*, thk Subhî es-Sâmîrî, Beyrut 1987, 201.

⁶⁵⁹ Nitekim İbn Hibbân’ın “hadis uydururdu” dediği (*el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn v ed-Du‘afâ ve'l-Metrûkîn*, II, 80) Amr hakkında İbn ‘Adî (v. 365/976) “hadis uydurmakla ithâm olunmuştur” değerlendirmesi yapar (bkz. Ebû Ahmed b. ‘Adî el-Cercânî, *el-Kâmilu fî Du‘afâi'r-ricâl*, thk Adil Ahmed, Beyrut 1997, VI, 263). Ebû Nuaym’a (v. 430/1038) göre ise o “sika râvîlerden münker hadisler nakletmiştir” (bkz. el-İsbahânî, *ed-Du‘afâ*, thk. Faruk Hamâda, ed-Dâru'l-Beydâ 1984, 120).

⁶⁶⁰ Buhârî, *et-Târiü'l-Kebîr*, VIII, 64; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 524.

⁶⁶¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâll*, XXVII, 449; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta‘dîl*, VIII, 423.

⁶⁶² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta‘dîl*, VIII, 423; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVII, 449.

⁶⁶³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta‘dîl*, VIII, 423.

⁶⁶⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 524.

⁶⁶⁵ Masarra'nın bazı rivayetleri için bkz. Ebû Dâvûd, Sala, 110; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVIII, 302, hadis No 11780.

Aslen Medineli olan Muhammed b. Mutarrif daha sonra Askalân'a yerleşmiştir.⁶⁶⁶ Ebân b. Ebî 'Ayyâş, Hassan b. 'Atıyye (v. 130/747), Zeyd b. Eslem (v. 136/753), Seleme b. Dinar (v. 133/750), Suheyl b. Hassan el-Kelbî, Muhammed b. Munkedir (v. 130/747), Muhammed b. 'İclân (v. 148/765) ve Ebû Bekir b. Hafs ez-Zuhrî'den hadis almış, kendisinden de Muhammed el-Leysi'den Abdullah b. Vehb (v. 197/812), Abdulsamet b. Hassan, Osman b. Sa'îd el-Himsî, Ruvâd el-Cerrah, Haccâc b. Süleyman (v. 197/812) ve Şihâb b. Hirâş rivayette bulunmuştur.⁶⁶⁷

Münekkitlerin "sika" bulduğu⁶⁶⁸ Muhammed el-Leysi'nin bazı hadisleri bu ilmin en meşhur ve güvenilir bazı âlimlerince nakledilmiştir.⁶⁶⁹

13. Muhammed b. Seleme b. Kurbâ

Muhammed b. Kurbâ, hadis almak üzere çıktığı rihlelerde Askalân kentine de uğramıştır. Rivayetlerini Ahmed b. Mikdâm (v.253/867), Beşir b. Velîd ve Mahmud b. Hidâş'dan (v. 250/864) almıştır. Kedisinde ise en önemlileri; Abdullah b. 'Adi el-Cercânî (v. 365/975), Ebû Hâtim er-Râzî (v. 277/890), Ebû Bekir el-Isbahânî (v. 296/908), Ebû Kasım el-Esdnuî ve Muhammed b. Hibbân el-Beşşî olan pek çok öğrencisi nakilde bulunmuştur.⁶⁷⁰

Bununla birlikte Muhammed zabtı nedeniyle tenkidlere uğramıştır.⁶⁷¹

14. Şihâb b. Hirâş b. Havşeb el-Hûşî

Aslen Kûfeli olan Şihâb, Filistin'de vefat etmiştir. Hadis aldığı âlimlerin en önemlileri 'Avvâm b. Havşeb (v. 148/765), Bekir b. Yunus, Haccâc b. Dinar (v. 150/767), Hâris b. Guseyn es-Sekafî (v. 143/760), Sa'îd b. Sinân, Şuayb b. Zureyk ve Yunus b. Habbâb gibi isimlerdir. Kendisinden de Abdullah b. Meymûn, Âdem b. Ebî

⁶⁶⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 426.

⁶⁶⁷ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI, 470.

⁶⁶⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VIII, 100; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 426; Zehebî, *Siyaru A'lâmi'n-Nübelâ*, VII, 6; Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlalihi*, III, 318.

⁶⁶⁹ Muhammed b. Mutarrif'in bazı rivayetleri için bkz. Buharî, *Ezan*, 37; Müslim, *Mesâcid*, 51; İbn Mâce, *Ticârât*, 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVIII, 345, hadis No 11829.

⁶⁷⁰ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II, 384.

⁶⁷¹ Nitekim Dârekutnî'nin Muhammed hakkında "leyse bi'l-kaviyy" dediği görülür. Bkz. Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâmi Ebi'l-Hasan ed-Dârekutnî fî Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlalihi*, II, 578.

İyâs, Hişâm b. ‘Ammâr, Rabî‘ b. Nâfi‘ el-Halebî, Sa‘îd b. Mansur, Yezîd b. Mevheb (v. 232/846) ve Züheyr b. ‘Abbâd hadis rivayet etmiştir.⁶⁷²

Bazı münekkitlerin “sika” gördüğü⁶⁷³ Şihâb’ı diğer bazı âlimler zabtından dolayı eleştirmişlerdir.⁶⁷⁴ Şihâb’ın bazı hadisleri Kütüb-i Sitte’yi oluşturan eserler içinde Müslim ve Ebû Davud gibi bazı müelliflerce nakledilmiştir.⁶⁷⁵

III. DEĞERLENDİRME

Bizzat Filistin’de doğan veya bir vesile ile buraya gelen hadis râvîler birlikte ele alındığında ortaya çıkan netice farklı açılardan değerlendirmeye tabi tutulabilir.

A. SAYISAL AÇIDAN

Sahâbe dönemi de dâhil olmak üzere aslen Filistinli olan yani burada doğup büyüyen hadis râvîlerinin sayısı, bu bölgeye dışardan gelenlere nispetle çok daha azdır. Bu hususun, özellikle sahâbe tabakası açısından doğal karşılanması gerekecektir. Zira Filistin bölgesi İslâm ile Hz. Peygamber’in vefatından sonra yani Hicaz bölgesine nispetle daha geç bir dönemde tanışmıştır. Filistin’e nispetle anabileceğimiz sahâbîler ya devlet görevlisi olarak ya da cihad amacıyla buraya gelmişler; amaçlarını gerçekleştirdikten sonra da bölgeyi büyük çoğunlukla terketmişlerdir. Mezarı Filistin’de bulunan sahâbî sayısı görebildiğimiz kadarıyla dokuzdur ki bu, bölgeye nispetle anılabilecek olanlara göre oldukça küçük bir rakamdır. Kaldı ki bu sahâbîlerin mezarının Filistin’de bulunması da onların bu bölgeyle ilintisinin, diğerlerine göre daha fazla olduğu manasına gelmeyebilecektir.

Yaptığımız taramalardan görebildiğimiz kadarıyla Filistinli tâbî râvîlerin sayısı da sahâbîlerle paralellik arz eder. Başka bir ifadeyle bu bölgeye nispet edilen tâbî

⁶⁷² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 568; İbn Ebi Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV, 362.

⁶⁷³ Bkz. Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâmi Ebî'l-Hasan ed-Dârekutnî fî Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlalihi*, I, 320.

⁶⁷⁴ İbn Ma‘în (İbn Şâhîn, *es-Sikât*, 114), Ahmed b. Hanbel (Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî Ricâli'l-Hadîsi ve 'İlalihi*, II, 162) ve Ebû Hâtîm er-Râzî (*İbn Ebî Hâtîm, el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV, 362) Şihâb el-Hûşî hakkında “lâ be’s bihi” derken Zehebî “bazı rivayetlerinin münker olduğunu” söylemiştir (*Mizânü'l-İtidâl*, II, 218).

⁶⁷⁵ Şihâb’ın bazı rivayetleri için bkz. Müslim, *Mukaddime*, 5; Ebû Dâvûd, *Fiten*, 2.

râvîlerin sayısında, sahâbe tabakasından sonra görülmesi beklenen sayısal artış kaydedilmemiş gibidir. Bu durum tâbiîlerin hocası konumundaki sahâbîlerin Filistin bölgesinde çok kalmaması ile açıklanabilir. Yani öyle görünüyor ki sırf bir sahâbî ile karşılaşp ondan hadis dinlemek için Filistin'e gelmek tâbiîlerin özellikle ilk temsilcileri için çok da uygun değildir.

Râvî sayısında görülmesi beklenen sayı artışının tebe-i tâbiîler dönemine denk geldiği görülmektedir. Bu durum muhtemelen Filistin'e nispet edebileceğimiz tâbiî ilim adamlarının sayısının artmasıyla alakalıdır. Filistin'e yerleşip ilmî çalışmalarını bu bölgede devam ettiren âlimlerin sayısı arttıkça, sırf hadis talebiyle yapılan ziyaretler de fazlalaşmış olmalıdır.

B. RİVAYET EHLİYETİ AÇISINDAN

Aslen Filistin'de doğup büyüyen ya da bölge şehirlerine dışarıdan gelen tâbiîlerin hemen tamamının, münekkit âlimlerce sika (güvenilir) bulunduğu görülür. Tenkid edilenlerin kusuru ise çok büyük oranda onların zaptları ile ilgilidir. Bu durum esasen İslâm coğrafyasının tamamıyla da paralellik arz eder. Zira tâbiîler hem Müslümanların hemen her konuda birbirlerine güvendikleri ortamı hem de bu ortamın çeşitli siyasî, itikadî ve ilmî sâiklerle bozulup ehl-i bidati ortaya çıkarttığı süreci yaşamışlardır. Bu nedenle hadis rivayeti açısından özellikle adalete taalluk eden yalan, yalanla ithâm, bidat ve fisk gibi kusurların ilk tâbiîlerden ziyade yaşı küçük olanlarda görülmesi normal olmalıdır. Aynı husus Filistinli tâbiî râvîler için de geçerlidir.

İlmi bu âlimlerden alan tebe-i tâbiîler içinde adaletle ilgili kusurları bulunduğu söylenenlerin sayısında görülen çoğalma, yukarıda sözünü ettiğimiz ortam ile ilgili olmalıdır. Başka bir ifadeyle geç tâbiîler döneminde Filistin'in yavaş yavaş ilim için ziyaret edilebilir bir mekân haline gelmesi; siyasî, itikadî ve ilmî açıdan farklı seviye ve görüşlere sahip hadis taliplerinin sayısının artmasına da vesile olmuştur. Zira bu dönemde başta kader, amel-iman münasebeti ve imâmet gibi tartışma konuları, artık farklı görüş olmaktan çıkıp mezhepleşme sürecine girmiş durumdadır.

Tenkide uğrayan râvî sayısının tebe-i tâbiîler ile birlikte artmaya başlaması yukarıda zikrettiğimiz sebebe ilaveten bölgenin Hadis ilminde söz sahibi olmuş bir âlim çıkaramaması ile de ilişkilendirilebilir. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Suriye/Filistin bölgesi ilmî açıdan, özellikle ilk dönemlerde, Hicâz ve Irak'ın gölgesinde kalmış

görülmektedir. Nitekim bir tartışma esnasında İmam Mâlik'e (179/795) "Şam ehli bu konuda senin gibi düşünmüyor" denilince tepki göstermiş "Şamlılar bunu tartışacak, münakaşa edecek seviyeye ne zaman geldi ki! Bu ilimler Kûfe ve Medine'ye aittir" demiştir.⁶⁷⁶ Filistinli râvîlerden bir kısmının sadece bir-iki hocadan hadis dinlemesi, kendilerinden sadece birkaç râvînin rivayette bulunması ve naklettikleri hadis sayısının biri-ikiyi geçmemesi de bu tespiti güçlendirecek durumdadır.

Cerhedilmiş râvî sayısının bu dönemde artması ile Şube b. el-Haccâc (v. 160/777), Yahya b. Sa'îd el-Kattân (v. 198/813) ve Abdurrahman b. Mehdî (v. 198/813) gibi dönemin büyük münekkitlerinin Filistin bölgesine pek uğramaması arasında da bağlantı kurulabilir. Bölgede ciddi bir tenkid mekanizmasının bulunmaması, rivayet konusunda zaafları bulunan râvîlerin ilmî faaliyetler konusunda kontrolsüz kalmasına sebep olmuştur, denilebilir. Böyle râvîler hakkında biyografi kitaplarında yer alan tenkid bilgilerinin çok kısa ve ayrıntısız oluşu yani başta itikadî durum olmak üzere muhtemel cerh sebeplerinden neredeyse hiç bahsedilmemesi aynı hususa yorulabilir.

C. HADİS DIŞINDAKİ İLGİ ALANLARI AÇISINDAN

1. Siyâsetle İlişkileri

Filistinli râvîler hakkında dikkat çeken en önemli hususlardan biri devlet işleriyle uğraşmış olmalarıdır. Sahâbeden Şurahbîl b. Hasene'nin (18/639) Şam bölgesi valiliği ve 'Ubade b. es-Sâmit'in (34/655) Filistin'in ilk kadısı olarak atanması bu bağlamda dikkat çekmektedir. Bu vasfî hâiz râvî sayısı Tâbiîn döneminden itibaren artarak devam eder. Nitekim Abdülmelik (v. 86/705) döneminde Filistin valiliği yapan Ravh b. Zinba' (v. 84/703), Ömer b. Abdilaziz (v. 101/720) döneminde Dımeşk valiliğine atanan Dahhâk b. Abdirrahman (v. 105/724), yine aynı dönemde Taberiyye kadılığı yapan 'Ubâde b. Nüseyy (v. 118/736), Süleyman b. Abdilmelik (v. 99/717) döneminde Filistin kadılığı yapan Eyyûb b. Beşîr (v. 119/737), Ömer b. Abdilaziz döneminde Filistin kadılığı yapan Abdullah b. Mevheb, ilerleyen dönemde Remle ve Taberiyye kadılığına atanan Abdurrahman b. İbrahim (v. 245/859) ve Askalan kadılığı yapan Abdullah b. Muâviye ile Muhammed b. Ali bunun ilk göze çarpan örnekleridir. Bu isimlerin

⁶⁷⁶ Bkz. İbn Abdilberr, *Câmu Beyân'l-İlm*, Dâru İbnu'l-Cevzî: Arabistan 1994, II, 1107.

çokluğu, Filistin bölgesine gelen râvîlerden önemli bir kısmının öncelikli amacının, hadis rivayeti olmadığını göstermektedir.

2. İtikadî Konulara Bakışları

Filistin bölgesinde vuku bulan itikadî tartışmalar, mesela Irak bölgesinde tesâdüf edilenler kadar şiddetli değildir. Bu hususta birkaç sebepten bahsedilebilir. Öncelikle râvîler, sahâbe devrinden itibaren başta cihad ve devlet işleri olmak üzere hadis talebi dışında kalan sebeplerle Filistin'e gelmişler, geldiklerinde de uzun süre kalmamış, birkaçı istisna edilirse, bölgeden ayrılmışlardır. Bu sebeple hadis talebi ve ilmî müzâkereler, tâbîler için takdir edilen 65-135/684-752 yılları dikkate alındığında ancak bu döneminin ortalarından itibaren temel sâik haline dönüşmüştür. Diğer taraftan Filistin, bu tartışmaların ilk kez ortaya çıktığı Irak bölgesinden ki burası hemen bütün itikadî mezheplerin neşet ettiği yerdir, coğrafi olarak da biraz uzaktır. Böyle olunca ilerleyen süreçte Ehl-i Sünnet adını alacak ana kitlenin itikadî değerlerinden sapan görüşler ve bunları benimseyen râvîler, nispeten geç sayılabilecek bir dönemde Filistin'de görülmeye başlar.

Filistinli hadisçilerin dikkatini çeken bu görüş ve tartışmaların başında “insan kendi fiilinin yaratıcısıdır” şeklinde özetlenebilecek kader konusu gelmektedir. Filistin hadisçiliğinin önde gelen isimleri bu görüşe şiddetle karşı çıkmış; seleften intikâl eden görüşü savunmuşlardır. Bu bağlamda Recâ b. Hayve (v. 112/730), Ubâde b. Nüseyy (v. 118/736), Damre b. Rabî'a (v. 202/818), İmâm Şâfiî (v. 204/820) gibi isimlerin mutlaka zikredilmesi gerekir. Bu isimlerin geneline göre, söz konusu kader görüşünü savunanların tekfir edilmesi gerekir.

Allah'ın sıfatları bağlamında ele alınan “Kur'ân'ın mahlûk olup olmadığı” tartışmaları da Filistinli hadisçileri meşğul etmiş; “mahlûktur” diyen kesimleri şiddetle reddetmişlerdir. Nitekim İbn Ebî İyâs'ın (220/836) itikadî görüşleri selefiyle uyum içindedir. “Kur'ân mahlûktur” diyenlerin selamını almadığı, bu sürecin bayraklaşan ismi Ahmed b. Hanbel'i övdüğü görülür. Bu tartışmalara Yakub b. Süfyân (v. 277/890) ve Ebû Hâtim (v. 277/890) gibi isimler de dâhil olmuş; “Allah'ın arşın üstündedir”, “Ru'yetullah kıyâmet günü vuku bulacak; Müslümanlar Allah'ı göreceklerdir”, “Allah'ın sıfatlarının tevil edilmeden olduğu gibi (bilâ keyf) anlaşılması gerekir” ve “Kur'ân Allah kelâmıdır” şeklindeki selefi söylemleri savunmuşlardır.

İmanın mahiyeti veya daha net bir ifadeyle amelin imanın bir cüzü olup olmadığı hususu da zihinlerde uzun süre yer işgal etmiştir. Başta Yakub b. Süfyân (v. 277/890) olmak üzere Filistinli muhaddisler “amelin tasdik ile birlikte imanı oluşturduğu” ve bunun neticesi olarak da “imanın artıp eksildiği” şeklinde Ehl-i Hadis ile özdeşleşen fikirleri benimseyip savunmuşlardır.

Filistinli hadiçiler seleften intikâl eden inanç kaideleri yanında yine onlara ait yaşam tarzını da şiddetle savunmuştur. Sözgelimi Dahhâk b. Abdirrahman (v. 105/724) çevresindekileri “yaptığınız bu ameller sahâbe döneminde yoktu” diyerek uyarmıştır. Ebû Hâtim’e (v. 277/890) göre “bu konuda tek çıkar yol Hz. Peygamber ve sahâbilerden gelen rivayetlere göre amel etmektir”. Bu inanç ve yaşam tarzına muhâlefet edenler ehl-i bidata mensuptur ki, mesela ‘Âtâ el-Hurasânî’ye göre “Yüce Allah, bidat sahibinin tövbesini asla kabul etmeyecektir”.

3. Fıkhî Yaklaşımları

Filistin’e nispetle anılan hadisçiler içinde oldukça önemli bir kısmının hayat hikâyesinde, fıkıh ilmiyle olan ilişkilerine de dikkat çekilir. Bu ilişki kimi zaman kadılık yaptıklarına işaret edilmesi ile ortaya konur. Taberiyye kadısı ‘Ubâde b. Nüseyy (v. 118/736), Filistin kadısı Eyyûb b. Beşîr (v. 119/737), Ömer b. Abdilaziz döneminde Filistin kadılığı yapan Abdullah b. Mevheb (v. 120/737), Remle ve Taberiyye’de kadılık yapan Abdurrahman b. İbrahim (v. 245/859) ve Askalan kadısı Abdullah b. Muâviye ile Muhammed b. Ali bunun ilk göze çarpan örnekleridir.

Bu hadisçilerin fıkıhla ilişkilerine kimi zaman da fetvalarından örnekler zikredilmesi sadedinde işaret edilir. Filistinli muhaddislerin fıkıh alanında kaleme alınmış kitaplarda taranması özellikle bu ikinci hususu güçlendirecek veriler sunmaktadır. Zira bu âlimlere, ihtilâflı konularda farklı görüşler ileri süren ilim adamlarına örnekler bağlamında atıfta bulunulur. Bu bağlamda Recâ b. Hayve (v. 112/730) ve ‘Âtâ el-Hurasânî (v. 135/757) ön plana çıksa da fıkıhta mezhep sahibi büyük âlim Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî’nin (v. 204/820) sembol isim olduğu söylenebilir.

Filistinli hadisçiler hakkındaki bu tür bilgi ve rivayetler, onların fıkhî düşünce yapısının temel dinamik ve metodlarının ortaya konması açısından da ele alınabilecek durumdadır. Bu tarz bir inceleme söz konusu ilim adamlarının hemen tamamında, ehl-i

hadisin yaklaşımıyla örtülecek bir fıkıh düşüncesinin varlığını ortaya koymaktadır. Buna göre karşılaşılan problemler karşısında temel çözüm kaynağı rivâyet malzemesi yani Hz. Peygamber'in hadisleriyle sahâbe ve sonrakilerin fetvalarıdır. Meseleye çözüm aranırken bunların zahirî mânâlarıyla yetinip hükmü doğrudan lafızdan çıkarmak gerekir. Bu bağlamda rey ve kıyâs gibi akli muhâkeme metodları reddedilmez belki ama bunlara nâdiren başvurulur. Zira bir şeyin hükmüne akılla ulaşma çabası, akılla haram veya helâl kılma gibi bir risk taşır. Öyleyse karşılaşılan problemlere selef tarafından sunulan çözümlerin aranması tercih edilir.⁶⁷⁷ Bir Müslümanın hem itikadî hem de amelî açıdan yaşam tarzını nasıl düzenleyeceği konusunda “Benim yolum İshâk b. Râhûye, İmam Ahmed ve İmam Şâfiî'nin gittikleri yoldan gidip Hz. Peygamber ve sahâbîlerden gelen rivayetlere uymaktır”⁶⁷⁸ diyen Ebû Hâtim er-Râzî (v. 277/890) bu metoda açıkça işaret etmiş durumdadır.

Esasen bu yaklaşım büyük oranda Medine veya Hicâz bölgesi ile özdeşleşmiş durumdadır. Fakat Filistin'de daha ilk dönemlerden itibaren yerleşmiş olan ve hoca-talebe ilişkisi içinde sonraki nesillere aktarılan bu fikhî yaklaşım tarzı, metodunun temellerini İmâm Mâlik gibi Hicazlı hocalardan elde eden İmâm Şâfiî'nin elinde, bölgenin hâkim anlayışı haline dönüşmüştür. Nitekim Filistin bölgesi nüfusunun yüzde yetmiş beşi İmâm Şâfiî'nin sistemleştirdiği bu mezhebe mensuptur.⁶⁷⁹

4. Zühd Hayatı ve Tasavvuf

Filistinli bazı muhaddislerin biyografilerinde dikkat çeken mühim özelliklerinden biri de zühd ve tasavvufa olan ilgileridir. Bu hadisçilerin bazıları dikkat çekici ölçüde çok nafilâ namaz kılmak, Kuran okumak ve oruç tutmakla meşhur olmuştur.

Esasen bu yaşam tarzı, tezimizde araştırma konusu yapılan süreç yani ilk üç asırlık zaman dilimi zarfında İslam coğrafyasının hemen tamamında açık bir şekilde görünüme çıkmış durumdadır.⁶⁸⁰ Fakat Filistin söz konusu olduğunda zühd hayatı ve

⁶⁷⁷ Bkz. İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*, s. 73; Şehristânî, *el-Milel*, I, 243; İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 352. Ayrıca bkz. Hudarî, *Târîhu't-Teşrî'i'l-İslâmî*, s. 143; Bedrân, *Târîhu'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 77-78; Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe*, s. 123; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, s. 63; Aydın, Abdullah, “Ehl-i Hadîs”, DİA, X, 507; Ögüt, Salim, “Ehl-i Hadîs”, DİA, X, 508; Bardakoğlu, Ali, “Hanefî Mezhebi”, DİA, XVI, 2.

⁶⁷⁸ Lâlekâî, *İ'tikâdu Ehli's-Sünne*, I, 202

⁶⁷⁹ Aybakan, Bilal Aybakan, “Şâfiî”, DİA, XXXVIII, 227-229.

⁶⁸⁰ Kahraman, Hüseyin, *Kûfe'de Hadîs İlk Üç Asır*, Emin Yayınları: Burasa 2006, s. 374.

tasavvufun daha ziyade II/VIII. asırdan itibaren dikkat çektiği görülür. Nitekim Filistin'e nispet edilen Muhaddislerden Hâni b. Gülsûm el-Filistîni ve Abbâd b. Abbâd er-Remlî, Kudüs'te sûfilikleriyle ön plana çıkmışlardır. Onların zamanından Mescd-i Aksâ'da birçok zâviye bulunmaktadır.

III/IX. asırda bazı tasavvuf ehli ise Kerrâmiyye'nin kurucusu İbn Kerrâm'dan (v. 255/869)⁶⁸¹ etkilenmiş ve onun fikirlerini Kudüs'te yaymaya başlamıştır. Ancak Kudüslü Müslümanlar bu durumdan pek hoşlanmamış, onlara kulak asmamıştır.⁶⁸² Bu dönemin Ebû Hâtim er-Râzî (v. 277/890) gibi meşhur isimleri, kaleme aldıkları *Kitâbü'z-Zühd* ve benzeri eserlerle Hz. Peygamber ve ashâbının yaşam tazını ön plana çıkarmaya gayret etmişlerdir.

---

⁶⁸¹ Kerrâmiyye ve İbn Kirâm hakkında geniş bilgi için Bkz. Şehristânî, Ebu'l-Fetih Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Muhammed Kîlânî, Beyrut: Dârü'l-M'arife 1975, I,108-113; İbn Hazım, Ali b. Ahmed ez-Zâhirî, *el-Faslu fi'l-Milel*, Mektebetu'l-Hânacî: Kahire 1964, IV, 155.

⁶⁸² Ebû Leyl, Emin Saîd, *Mahtûtât et-Tasavvufî Filastîn*, Mektebetu'l-Manâr 1988, s 7-9.

SONUÇ

Filistin; Suriye, Lübnan ve Ürdün ile birlikte Arap Yarımadasının kuzeybatı kesimini oluşturan Şam bölgesinin bir parçasıdır ve buranın batısında Akdeniz kıyısında yer alır. Bu topraklarda yer alan Kudüs, Askalân, Remle, Gazze, Ersof, Nablus, Erîha, Amman, Kaysâriyyâ, Yâfâ, Beytcibrîn, Akkâ, Halîl, Nâsire, Lid, Beytilahim, Cinîn, Refah, Leccûn ve Safad şehirleri Filistîn'in en önemli merkezleridir.

İsrâ ve Mîrâc dolayısıyla tarihimizde önemli bir yeri bulunan ve Hz. Peygamber'in davet mektubuyla İslâm ile ilk iletişimini kuran Filistin, Hz. Ömer döneminde Müslüman coğrafyaya dâhil olmuştur. İçinde barındırdığı Mescid-i Aksâ gibi kutsal mekânlar, çeşitli âyetlerde bu gibi yerlere doğrudan veya zımnen atıfta bulunulması, namazın faziletini artıracak mekânlardan bahseden hadislerde kendine yer edinmesi, Müslümanların ilk kıblesi olması, bütün bunlara ilaveten semavî dinler açısından taşıdığı büyük değerden dolayı Müslümanların Filistin'e yönelik ilgisi her zaman canlılığını korumuştur.

Bu ilginin ilk işaretleri sırf daha fazla sevap almak amacıyla Beyt-i Makdis gibi mekânlarında namaz kılma şeklinde ortaya çıkmıştır. Fakat Hulefâ-i Râşidîn döneminin başlangıcından itibaren dikkatler, bu bölgenin İslâm coğrafyasına katılması amacına yönelmiştir. Bu doğrultuda pek çok sahâbî bölgeye akın etmiştir. Fethinin tamamlanmasının ardından bölge, Müslümanlaştırma çabaları çerçevesinde, çok daha fazla ziyaretçi almaya başlamıştır. Nitekim çeşitli sahâbîlere ilaveten birçok tâbîî de, başta vâililik ve kadılık olmak üzere çeşitli devlet görevleriyle Filistin'i oluşturan yerleşim merkezlerine gelip gitmeye başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda bizzat Filistin'de doğan isimlerin de çoğalmaya başladığı bir süreçtir.

Bölgenin kazandığı bu canlılık onu, İslâm coğrafyasının diğer kısımlarında olduğu gibi, hadis elde etmek amacıyla yapılan yolculukların amacı ve hedefi haline getirmiştir. Hacmini düşünerek ilk üç asırla sınırlandırdığımız araştırmada görebildiğimiz kadarıyla yüz civarında Filistinli râvîden söz etmek mümkündür.

Tâbîî dönemi Filistinli muhaddislerin neredeyse tamamı, münekkitler tarafından sika bulunmuş isimlerden oluşmaktadır. Bu isimlerin naklettiği rivayetler başta Buharî ve Müslim olmak üzere Hadis ilminin meşhur kaynaklarında yerini almış durumdadır.

Bu isimler ayrıca itikâd ve fıkıh alanındaki görüş ve metodlarıyla da kendilerinden söz ettiren, sonraki nesilleri etkileyen isimlerdir. Bunlar tarafından her iki alanda ortaya konan yaklaşım tarzı, dönemin meşhur tartışma konuları hakkında “ taraflardan” en önemlisini teşkil eden ehl-i hadis metodu ile uyum içindedir. Nitekim bu süreci yaşayan isimlerden pek çoğunun hem itikadî hem de amelî alanda, selefin görüşlerini esas alan ve temelde rivayet malzemesine dayanan düşünce ve yaşam tarzını benimsediği görülür. Bu birikim imâm Şâfiî gibi, ilerleyen süreçte kitlelere mal olacak bir mezhebe ismini veren bir âlimin yetişmesine vesile olmuştur.

Üçüncü ve daha sonra gelen nesillere tabi olan râvîlerin ise büyük ölçüde tenkide uğradıkları görülür. Bunlar arasında “zayıf” ve “meçhul” olanlar kadar “yalancılıkla” suçlanmış olanlara rastlanır. Bunlardan önemli bir kısmının ehl-i bidata nispet edilmesi de dikkat çekici bir başka husustur. Bu durum Filistin’in, İslâm coğrafyasının öncelikli ilim merkezleri olan Hicaz ve Irak gibi bölgelere uzak olması, bölgenin Buharî ve Müslim gibi Hadis ilmi ile özdeşleşmiş ilim adamları yetiştirememesi, râvî ve rivayetler konusunda yaptıkları tenkidlerle şöhret kazanmış münekkitler tarafından yurt edinilmemesi ve hatta bunların ziyaretlerinden çok da nasibini alamaması gibi sebeplere bağlanabilir.

Araştırmamız boyunca yaptığımız taramalardan elde ettiğimiz bir netice de, Filistin’e dair akademik çalışmaların oldukça az olduğudur. Mevcut çalışmaların büyük çoğunluğu ise İslâm Tarihi, Arap Dili ve Belâgati ile Tasavvuf gibi alanlarda dairedir. Bu durum göstermektedir ki Filistin, başta Hadis, Fıkıh ve Tefsir olmak üzere İslamî ilimlerin diğer alanlarında da akademik araştırmalara konu edinilmeyi beklemektedir. Yaptığımız çalışma bu bağlamda bir ilk örnek addedilebilir. Filistinli ilim adamlarının münferit olarak ele alınıp tanıtılacağı, mensubu oldukları ilim dallarına yaptığı katkıların tespit edileceği araştırmalar bu alanda kayda değer çalışmalar olacaktır. Zira Filistin’in, İslam kültür ve medeniyeti adına sahip olduğu vazgeçilmez değer bu ilgiyi fazlasıyla hak etmektedir.

KAYNAKÇA

- * Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 9. bs, İstanbul: İFAV, 2016.
- * Abdullatîf, Abdüşşâfi b. Muhammed, *es-Sîretu'l-Nebeviyye ve't-Târîhu'l-İslâmî*, Kahire 1428.
- * 'Affânî, Seyyid Hüseyin, *Tezkîru'n-Nefsi bi Hadîsi'l-Kudsi*, Mısır 2001.
- * 'Aynî, Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Hanefî, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, Dâru'l-Kutub: Lübnan 2000.
- * Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle: 2001.
- * Aybakan, Bilal Aybakan, “Şâfiî”, DİA.
- * Ali Mazak, *Emevîlerin Sonuna Kadar Kudüs ve Filistin*, (Yüksek lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.
- * Bağdâdî, *el-Müttafiku ve'l-Müftarik*, thk. Muhammed Sâdık, Dimeşk 1997.
- * -----, *Ğunyatu'l-Multemis İzâhu'l-Multebis*, thk Yahya Abdullah, Riyad 2001.
- * Bar-Oz, G, Bouchnik, R, Weiss, E, Weissbrod, L, Bar-Yosef Mayer, D. E, & Reich, R.. “Holy Garbage: a quantitative study of the city-dump of Early Roman Jerusalem” *Levant*, 39(1), 2007, 1-12.
- * Bardakoğlu, Ali, “Hanefî Mezhebi”, DİA.
- * Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Muhammed, *Şerhu's-Sünne*, thk. Muhammed Zuheyr, el-Mektebü'l-İslâmî: Dimeşk 1983.
- * -----, *Mu'cemu's-Sahâbe*, thk. Muhammed Emîn, Küvet 2000.
- * Bekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan ed-Deyyâr, *Târîhu'l-Hamîs fî Ehvâli Enfüsü'n-Nefîs*, Beyrut, trs.
- * Bekrî, Abdullah b. Abdulazîz Ebû Ubeydillah el-Endelüsî, *el-Mesâlikü ve'l-Memâlik*, Tunus 1992.
- * Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Fütühü'l Buldân*, Beyrut 1988.

- * Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Hurasânî, *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdulkadir, Dârü'l-Kütübü'l- 'İlmiyye: Beyrut 2003.
- *-----, *el-Âdâb*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye: Beyrut 1988.
- * Bezzâr, Ahmed b. 'Amr b. Hallâd, *Müsned (el-Bahrü'z-Zahhâr)*, thk. Sabri Abdulhalık, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem: Medine 2009.
- * Buharî, Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. Mügîre, *et-Târîhu'l-Kebîr*, Dâiratu'l-Meârifu'l-Ösmâniyye, trs.
- *-----, *Sâhîhü'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zuheyr, Dâru Tavku'n-Necâ 1422.
- *-----, *et-Târîhu'l-Evsat*, thk. Mahmûd İbrâhîm, Kahire 1977.
- *-----, *Halku Afâilil- 'İbâd*, thk. Fehd b. Süleyman, Dâru'l Hadra trs.
- * Burhaneddin, İbrahim b. Halil eş-Şafii, *el-Keşfu'l-Hasîs 'ammen Rûmiye bi-Vez' i'l-Hadis*, thk Subhî es-Sâmîrrâî, Beyrut 1987.
- * Cemal Zehir, *Türkiye ve Ortadoğu Su Meseleleri*, İstanbul 1998.
- * Cuveynî, Abdulmelik b. Abdillâh b. Yusuf, *Nihâyetu'l-Matlab*, thk. Abdulazîm Mahmud, Dâru'l-Minhac 2007.
- * Cûzecânî, Sa'îd b. Mansûr b. Şu'ba, *Tefsîru Sünen Sa'îd b. Mansûr*, thk. Sa'îd Abdullah, Dârü's-Sumey'î 1997.
- * Dabbâğ, Mustafa Murad ed-Dabbâğ, *Bilâdunâ Falastîn*, Dâru'l-Hudâ 1991.
- * Dârekutnî, Ali b. Ömer b. Dînâr el-Bağdâdî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkûn*, thk, Abdurrahîm Muhammed, Medine 1403.
- * Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd ed-Dîneverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, thk. Abdülmünim Âmer, Kâhira 1960.
- * Dûlâbî, Muhammed b. Ahmed b. Müslim, *el-Küne ve'l-Esmâ*, thk. Nazer b. Muhammed, Dârü-İbnü Hazim: Lübnan 2000.
- * Ebû 'Avâne, Yakûb b. İshâk en-Neysâbûrî, *Müstahracü Ebî 'Avâne*, thk. Eymen Arif, Dârü'l-Ma'rife: Beyrut 1998.
- * Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Secistânî, *Süneni Ebû Dâvûd*, thk. Muhammed Abdulhamîd, el-Mektebetü'l- 'Asriyye: Beyrut trs.

- * Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, *el-Bâ'isu 'ale İnkâri'l-Bida'*, thk. Osman Ahmed, Dâru'l-Huda: Kahire 1978.
- * Ebû'l-Fidâ, İsmâil b. Ali b. Mahmûd, *el-Mühtasar fî Ahbâri'l-Beşar*, Mısır, trs.
- * Ebû Leyl, Emin Saîd, *Mahtûtât et-Tasavvufi Filastîn*, Mektebetu'l-Manâr 1988.
- * Dimaşkî, Ebû Zür'ah Abdurrahmân b. Âmr b. Abdullah en-Nesrî, *Târîhu Ebî Zür'ata'd-Dimaşkî*, Şükürillah el-Focânî, Dimşk 1982.
- * Elbânî, Muhammed b. Nasir ed-Dîn b. Nuh, *el-İsrâu ve'l-Mîrâc*, el-Mektabatu'l-İslâmiyya 2000.
- * Firyâbî, Ebû Bekir Cafer b. Muhammed b. Hasan, *el-Kader*, thk. Abdullah b. Hamed, ed-Dvâi's-Selef 1997.
- * Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir, Dârü'l Kütübi'l İlmiyye: Beyrut 1990.
- * Harâitî, Muhammed b. Cafer es-Sâmirî, *Î'tilâlü'l-Kulûb*, thk. Hamdi Demirdâş, Riyad 2000.
- * Hayati Utku, *İslam Tarihi*, Akit, trs.
- * Hellâl, Ahmed b. Muhammed b. Hârûn, *es-Sünne*, thk. 'Atıyye ez-Zehrânî, Dârü'l-Râye: Riyad 1989.
- * Herevî, Abdullah b. Muhamed Ebû İsmail el-Herevî, *Zemmu'l-Kelâm ve Ehlih*, thk. Abdurrahman Abdulaziz eş-Şibl, Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem: Medine 1418/1998.
- * Heysemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *Tuhfetu'l-Muhtâc*, el-Mektebetu't-Ticâriyye: Mısır 1983.
- * Heysemî, Ebû Hasan Ali b. Selmân, *Mecma'u'z-Zevâ'id ve Menba'u'l-Fevâ'id*, thk. Husâmeddîn el-Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî: Kahire 1994.
- * Humeydî, Abdullah b. Zübeyr b. İsa, *Müsned*, Dârü's-Sakkâ: Suriye 1996.
- * İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nimrî el-Kurtubî, *el-İstî'âbu fî Ma'rifati'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed, Beyrut 1992.
- * İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, Dâru İbnu'l-Cevzî: Arabistan 1994.

- * İbn Abdilhâdî, Muhammed b. Ahmed el-Hanbelî, *es-Sârimü'l-Münkî*, thk. Akîl Muhammed, Müessesetü'r-Reyyân: Beyrut 2003.
- * İbn 'Adî, Ebû Ahmed b. 'Adî el-Cercânî, *el-Kâmilu fî Du'afâi'r-Ricâl*, thk Adil Ahmed, Beyrut 1997.
- * İbn Asâkir, Ali b. Hasan b. Hibatullah, *Târîhu Dimaşk*, Daru'l-Fikir 1995.
- *İbn Ebî 'Âsım, Ahmed b. 'Amr ed-Dahhâk, *es-Sünne*, thk. Elbânî, el-Mektebül-İslâmî: Beyrut 1400.
- * -----, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, thk. Basim Feysal, Dâru'l-Râye: Riyad 1991.
- * İbn Ebî Hâtım, *Beyânu Hata el-Buharî fî Târîhihi*, thk Abdurrahman b. Yahya, Dâiretu'l-Ma'ârifü'l-Osmâniyye, trs.
- * İbn Ebî Hâtım, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzi, *el-Cerhu ve't-Ta'dîl*, Beyrut 1952.
- * İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbatu fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Âdil Ahmed, Beyrut 1415.
- * -----, *Lisânu'l-Mizân*, thk Dâiretu'l-Maârif en-Nizâmiyye, Beyrût 1971.
- * -----, *Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Muhammed 'Avvâme, Suriye 1986.
- * İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed el-İşbîlî, *Târîhu İbnu Haldûn*, thk. Halîl Şihâde, Bayrut 1988.
- * İbn Hammâd, Nu'aym b. Hammâd el-Mervezî, *el-Fiten*, thk. Semîr Emin, Mektebetü't-Tevhîd: Kahire 1412.
- * İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed eş-Şeybânî, *el-Esâmî ve'l-Kunâ*, thk. Abdullah b. Yusuf, Küvet 1985.
- * İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şetbânî, *ez-Zühüd*, Beyrut 1999.
- * İbn Hayyât, Halîfe b. Hayyât eş-Şeybânî, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, Beyrut 1397.
- * -----, *Tabakâtu Halîfe b. Hayyât*, thk. Süheyil Zekkâr, Dâru'l-Fikir 1993.
- * İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Müâz el-Büstî, *es-Sikât*, Hindistan 1973.

- * -----, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn v ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhîm, Halep 1396.
- * -----, *Meşâhîru Ülemâi'l-Emsâr ve E'lâmu Fukahâi'l-Ektâr*, thk. Mrezûk Ali, Dâru'l-Vefâ 1991.
- * -----, *Sahîh İbnü Hibbân*, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle: Beyrut 1988.
- * İbn Hazım, Ali b. Ahmed ez-Zâhirî, *el-Faslu fi'l-Milel*, Mektebetu'l-Hânacî: Kahire 1964.
- * İbn Kâni', Abdalbâkî b. Merzûk b. Vâsik el- Emevî, *Mu'cemu's-Sahâbe*, thk. Sâlih b. Sâlim, Medine 1418.
- * İbn Kesîr, İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimaşkî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şîrî, Daru İhyâu't-Turâs 1988.
- * -----, İsmail b. Ömer b. Kesîr e'd-Dimaşkî, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, Riyad 1999.
- * İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî, *el-Müğni*, Mektebetu'l-Kahire 1968.
- * İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed el-Kazvîni, *Sünen İbn Mâce*, thk Muhammed Fuad Abdalbâkî, İhyâu'l-Kütübi'l-Arabiyye 1952.
- * İbn Mendeh, *Fethu'l-Bâbi fi'l-Kunâ ve'l-Alkâb*, thk. Nazer Muhammed, Riyad 1996.
- * -----, Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahayâ el-Übeydî, *Ma'rifatu's-Sahâbe*, thk. Âmir Hasan, İmârât 2005.
- * İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni' el- Hâşimî, *et-Tabakâtu'l- Kubrâ*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut 1968.
- * İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Beğdâdî, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, thk. Subhî es-Sâmîrrâi, Küvet 1984.
- * İbn Tâhir, El-Mütahhar Bin Tâhir el-Makdisî, *el-Bidu ve't-Târîh*, Mısır, trs.

- * İbn Teymiye, Ahmed b. Abdulhalîm b. Abdullah b. Muhammed el-Harrânî, *Kâ'ide 'Azîme fi'l-Farki beyne İbâdâti Ehli'l-İslâmi ve'l-Îmâni ve İbâdâti Ehli's-Şirki ve'n-Nifâk*, Riyad 1997.
- * İbn 'Ulvân, Nîmatullah b. Mahmud el-Nehcuvânî, *el-Fevâtihu'l-Îlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-gaybiyye*, Mısır 1999.
- * İbn Yunus, Abdurrahman b. Ahmed b. Yunus es-Sedafi, *Târîhu İbnu Yunus*, Beyrut 1421.
- * İbnü'l-Esîr, Ali b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-Tarih*, thk. Ömer Abdüsselam, Beyrut 1997.
- * -----, Ali b. Muhammed b. Abdulkerîm eş-Şeybânî el-Cezrî, *Üsdü'l-Gâba fi Ma'rifati's-Sahâba*, thk. Ali Muhammed, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye 1994.
- * İbnü'l Cevzî, Cemâleddîn Abdurrahmân b. Muhammed, *el-Müntazam fi Târîhu'l Ümem ve'l-Mülûk*, thk Muhammed Atâ, Beyrût 1992.
- * İbnü'l-Mibrad, Yusuf b. Hüseyin b. Ahmed es-Sâlihî, *Bahru'd-Dam fimen Takallama fihî el-Îmâmu Ahmad Bimed'hin ev Zem*, thk. Ruveyhe Abdurrahman, Beyrut 1992.
- * İbnü'l-Müstevfi, Mübarek b. Ahmed b. Mevhûb el-İrbilî, *Târîhu İrbil*, thk. Sâmi b. Seyyid, Irak 1980.
- * İfrîkî, Muhammed b. Ahmed el-Mağribî, *Tabakâtü 'Ulemâi İfrîkiye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî: Beyrut trs.
- * İmrânî, Yahya b. Salim el-Yemenî el-İmrânî, *el-İntisâru Fi'r-Reddi Alel-Mutezile el-Kaderiye*, thk. Sa'ûd b. Abdülaziz, Riyad: Advâu's-Selef 1999.
- * İsbahânî, Ebû Nüayim Ahmed b. Abdullah b. Mûsâ, *Hilyatu'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Esfiyâ*, Beyrut, trs.
- * -----, *Ma'rifatu's-Sahâbe*, thk. Âdil Yusuf, Riyad 1998.
- * -----, *ed-Du'afâ*, thk Faruk Hamâda, ed-Dâru'l-Beydâ 1984.
- * İsfarâyînî, Ebü'l Mensur Abdilkahir b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Farku Beyne'l-Firak*, Dâru'l-Âfâk: Beyrut 1977.

- * Kaffârî, Nâsır b. Abdullah b. Ali el-Kaffârî, *Usûlü Mezhebu's-Şî'a*, Riyad: Câmi'atu Muhammed b. Sa'ûd 1414.
- * Kahraman, Hüseyin, *Kûfe'de Hadis İlk Üç Asır*, Emin Yayınları: Burasa 2006.
- * Kettânî, Muhammed Abdulhay el-Fâsî, *Nizâmu el-Hukûmatu'l-İslâmiyye*, thk. Abdullah Hâlidî, Beyrut trs.
- * Komisyon, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Kahire trs.
- * Komisyon, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâmi Ebî'l-Hasan ed-Dârekutnî fî Ricâli'l-Hadîsi ve 'Îlalihi*, Beyrut 2001.
- * Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Reşîd, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, thk. Muhammed Hacı, Dâru'l-Ğarb: Beyrut 1988.
- * Lâlekâî, Hibetullah b. el-Hasan Ebu'l-Kâsım el-Lâlekâî, *İ'tikâdu Ehli's-Sünne*, thk. Ahmed Sa'd Hamdân, Dâru Taybe: Riyad 1402.
- * M. Lütfullah Karaman, "Filistin", DİA.
- * Mağrâvî, Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahmân, *Mevsû'atu Mevâkifi's-Selef*, Kahire: Mısır trs.
- * Mâverdî, Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed, Dâru'l-Kutub: Lübnan 1999.
- * Mazin Hüseyin, *el-İsâba fi'z-Zebbî ani's-Sahâbe*, Şamile trs.
- * Millard, A, "The knowledge of writing in Iron Age Palestine", *Tyndale Bulletin*, 46, 1995, 207-218.
- * Mizzî, Ebû'l-Haccâc Ysuf b. Abdurrahmân el-Kelbî ed-Dimaşkî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd, Beyrut 1980.
- * Mustafa Fayda, "Yarmûk Savaşı", DİA.
- * Müslim, Ebû'l-Haccâc Müslim b. Haccâc en-Neysâbûrî, *el-Kunâ ve'l-Esmâ*, thk. Abdurrahîm Muhammed, Medine 1984.
- * -----, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî: Beyrut 1954.

- * Nâsır b. Abdülkerim el-Akıl, *el-Havâric'u Avvalü'l-Fıraki fî Târîhi'l-İslâm*, Riyad: Dâru İşbilya 1998.
- * Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Süneni'n-Nesâî*, thk. Abdulfattah Ebû Ğudde, el-Matbû 'âtü'l-İslâmiyye: Halep 1986.
- * -----, *ed-Du 'afâ ve'l-Metrûkûn*, thk. Mahmûd Zâyid, Halep 1396.
- * Nevevî, Mühyî'd-Dîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el- Minhâc Şerhu Sahihi Müslim b. Haccâc*, Beyrut 1393.
- * Noyan, S, "Türk ve Arap Şiirlerinde Kudüs'e Dâir Ağıt, Umut ve Direniş". *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 2018, 13-29.
- * Orhan Çeker, "Abdurrahmân b. Ganm", *DİA*, İstanbul: TDV, 1998.
- * Osman Güven, *Saîd Bin Zeyd'in Hayatı ve İslam Tarihi'ndeki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- * Öğüt, Salim, "Ehl-i Hadîs", *DİA*.
- * Rukiye Tosun, *Belâzurî ve İbn A'Sem'e Göre Hz. Ömer Dönemi Fetihlerinin Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- * Râzî, Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, thk. Asad Muhammed, Arabistan 1419.
- * Sa'd Abdullah, *Menâhicü'l-Muhaddisîn*, Dârü 'Ulûmi's-Sünne: Riyad 1999.
- * Sâbit, Hâlid b. Muhammed b. Hâlit, *Ricâl Havle'r-Rasûl*, Beyrut 2000.
- * Safadî, Halîl b. Eybek b. Abdullah es-Safadî, *el- Vâfi bi'l-Vefiyyât*, thk. Ahmed Ernâot, Beyrut: Dâru İhyai't-Turas, 2000.
- * Sâlih b. Fevzân, *İ'ânetü'l-Müstefîd bi Şerhi Kitâbi't-Tevhîd*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1423/2002.
- * Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman b. Osman es- Sehâvî, *Fethü'l-Müğîs*, thk. Ali Hüseyin, Mektebetü's-Sünne: Mısır 2003.
- * Sem'ânî, Mansûr b. Muhammed b. Ahmed el-Mervezî, *Tefsîru'l-Kurân*, thk. Yâsir İbrahim, Güneyim Abbas, Riyâd 1997.

- * Şâfîî, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfîî, *el-Umm*, Dâru'l-Ma'arife: Beyrut 1990.
- * Şehristânî, Ebu'l-Fetih Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel Ve'n-Nihal*, thk. Muhammed Kîlânî, Beyrut: Dârü'l-M'arife 1975.
- * Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut 1414.
- * Şemsüddin İbnü'l-Muhibb es-Sâmit, Siâfu Rabbi'l-Âlemîn (yüksek lisans tezi), Mekke:1436, s. 577.
- * Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed eş-Şâmî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdi es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye: Kahire 1994.
- * -----, *el-Mü'cemü'l-Evsat*, thk. Tarık Muhammed, Dâru'l-Harameyin: Kahire 1415.
- * Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Gâlib el-Âmilî et-Taberî, *Târîhu'r-Rüsül ve'l-Mülûk*, Beyrut 1387.
- * Tarık Siveydân, *Falastîn et-Târîhu'l-Musavvar*, Kivet Dâru'l-İbdâ el-Fikrî 2005.
- * Temîmî, Seyf b. Ömer el-Esedî, *el-Fitnetu ve Vâki'atu'l-Cemel*, thk. Ahmed Armûş, Dâru'l-Nefâis 1993.
- * Thiele, E, R, "The chronology of the kings of Judah and Israel", *Journal of Near Eastern Studies*, 3(3), 1944, 137-186.
- * Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Musa et-Tirmizî, *Süneni't-Tirmizî*, thk. Ahmed Şakir, Matba'atü'l-Halebî: Mısır 1975.
- * 'Ukberî, Ubeydullah b. Muhammed b. Batta Ebû Abdillah el-Hanbelî, *el-İbâne 'an Şerî'ati'l-Firkati'n-Nâciye*, thk. Osman Abdullah Âdem el-Esyûbî, Dâru'r-Râye: Riyad 1418.
- * 'Uleymî, Abdurrahman b. Muhammed el-Hanbeli, *el-Unsu'l-Celîl*, thk. Adnan Yunus, Ammân trs.
- * Vâkidî, Muhammed b. Ömer b. Vâkid el-Eslemî, *Fütûhu ş-Şâm*, Beyrut 1997.
- * Vâsitî, Eslem b. Suheyl b. Habîb el-Vâsitî, *Târîhu Vâsit*, thk. Korkîs Avvâd, Beyrut 1406.

- *Yakût, Şihâbuddîn Yakût b. Abdullah er-Rûmî el-Hamevî, *Mu‘cemu'l-Buldân*, Beyrut 1995.
- * -----, *Mu‘cemu'l-Udebâ*, thk. İhsan Abbâs, Beyrut 1993.
- * Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Kaymaz ez-Zehebî, *Siyaru A‘lâmi'n-Nübelâ*, Kahire 2006.
- * -----, *el-Kâşifu fî Ma‘rifati men lahu Rivâyetu fî'l-Kütübü's-Sitte*, thk. Muhammed Hatîb, Cidde 1992.
- * -----, *Mîzânu'l-İ‘tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Beccâvî, Beyrut 1963.
- * -----, *Siyaru A‘lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayip el-Arnâût, Müessesetu'r-Risâle 1985.
- * -----, *Tezkiratu'l-Huffâz*, Beyrut 1998.
- * -----, *el-‘Uluw lil ‘Aliyi'l-Gaffâr*, thk. Eşref b. Abdilmaksûd, Edvâi's-Selef 1995.
- * Zemahşerî, Mahmûd b. Ahmed b. Amr Cârullah, *el-Keşşâf an Hakâiku ve Gavâmidu't-Tenzîl*, Beyrut 1407.
- * Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Fâris, *el-A‘lâm*, Beyrut 1399.
- * Zissos, A, Ed, “A Companion to the Flavian Age of Imperial Rome”, *John Wiley & Sons*, 2016.